

MİMARLIKTA YERDEN BAĞIMSIZLAŞMAK:
GÖÇEBELİĞİ KAVRAMSALLAŞTIRMAK

Cem Üstün
115823015

Doç. Dr. Deniz Çalış Kural

Lisansüstü Programlar Enstitüsü
Mimarlık Tarihi, Teorisi ve Eleştirisi Yüksek Lisans Programı

İstanbul Bilgi Üniversitesi 2021

MİMARLIKTA YERDEN BAĞIMSIZLAŞMAK:
GÖÇEBELİĞİ KAVRAMSALLAŞTIRMAK

LIBERATING FROM PLACE IN ARCHITECTURE:
CONCEPTUALIZING NOMADISM

Cem Üstün
115823015

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bahar Deniz Çalış Kural
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Zuhale Ulusoy
İstanbul Bilgi Üniversitesi
Doç. Dr. Alev Erkmen Özhekim
Yıldız Teknik Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih: 02.03.2021

Toplam Sayfa Sayısı: 95(Doksan Beş)

Anahtar Kelimeler (Türkçe)

- 1) Yer
- 2) Göçebelik
- 3) Mobilite
- 4) Yurtsuzlaşma
- 5) Mekan

Anahtar Kelimeler (İngilizce)

- 1) Place
- 2) Nomadism
- 3) Mobility
- 4) Deterritorialization
- 5) Space

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, değerli görüş ve düşünceleri ile katkı sunan, ayrıca tez çalışmasının tamamlanmasında çok büyük emeği olan değerli tez danışmanım Doç. Dr. Deniz Çalış Kural'a çok teşekkür ederim. Tezin geliştirilmesinde katkı sunan Prof. Dr. Zühal Ulusoy, Doç. Dr. Alev Erkmen Özhekim ve Prof. Dr. Uğur Tanyeli'ye ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Son olarak her daim yanımda olan ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen annem, babam, ablam ve aileme teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Cem Üstün
İstanbul, 2021

ÖZET

MİMARLIKTA YERDEN BAĞIMSIZLAŞMAK: GÖÇEBELİĞİ KAVRAMSALLAŞTIRMAK

Yerden bağımsızlaşmak ve yerden bağımsızlaşmayı mümkün kılan hareket biçimleri, tezin başlangıcından bu yana çalışmanın odak noktası olmuştur. Geleneksel olarak mimarlık ve yer arasında kurulan ilişkiye alternatif olarak yerden bağımsız bir mimarının ne kadar ve nasıl mümkün olabileceğini sorgulamak tezin ana temasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yerden bağımsızlaşabilmek adına yer ve mekan kavramları arasındaki diyalektik ilişkinin sınırları - hız kavramı, konum, varlıksal mekan, soyut mekan, boşluk ve palimpsest kavramları - sorgulanmıştır. Bu kavramların katalizör olduğu hareketlilik üretimi ve yerin kaybının hızlanması üzerine gelişen tartışmalar, kentsel göçebe olarak nitelendirilebilecek alternatif bir yaşamın mümkünliğini sorgulama zemini hazırlamıştır. Göçebelik ve özellikle kentsel göçebelik deneyimlerini keşfetmek, alternatif yaşam pratiklerinin kent içerisindeki bireye yeni alternatifler sunma potansiyeli, tez çalışmasında araştırılan diğer kavramlar arasındadır. Özetle, mimaride mekanla kurulan ilişkide, göçebeliğin, bir zorunluluk yerine, felsefi olarak tercih edilen bir mekânsal pratik olarak sabitlikler üzerinden kurgulanan yer tahayyülünün alternatifi olabileceği sorgulanmıştır. Tezde, mobil mimarlık örneklerine dair detay, malzeme ve tektonik bilgiler de verilmiştir. Alternatif özgürlük alanlarını fiziksel olarak kurgulayabilmenin mümkün olduğunu vurgulayabilmek ve bu bağlamda mimariye dair bir bilgi havuzu oluşturmak amaçlanmıştır.

ABSTRACT

LIBERATING FROM PLACE IN ARCHITECTURE: CONCEPTUALIZING NOMADISM

Movement, and in turn, liberation from the constraining qualities of belonging to a place, are focal points of this study. Movement enables liberation from a place. Probability of an architecture culture that is independent; that is not bound to a single place, and, methods, concepts and terms, which, enable and encourage this condition, have formed the central research questions of the thesis. The dialectical relationship between place and space has been questioned in regards to various concepts: speed, location, existential space, intangible space, void and palimpsest. Processes for generating mobility have established the ground for elaborating on the possibility of an alternative life practice. Nomadism and exploration of urban nomadism; alternative living practices in the city have also been studied in the research. The possibility of deliberately choosing the practice of nomadism as an alternative life style and it's relation to the city is put into question. Another focus of the thesis has been to structure of a database based on examples of mobile architecture. These examples document structural details, materials and spatial tectonics of mobile architecture, which in turn also provides means of possibilities for alternative spaces of freedom.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. YERDEN BAĞIMSIZLAŞMAK: HAREKETLİLİK ÜRETİMİ VE MİMARLIK 2	
1.2. TEZİN KAPSAMI.....	6
2. YOKLUK VE VARLIK ARASINDA YERLE KURULAN İLK İLİŞKİLER	8
2.1. YERDEN BAĞIMSIZ YERLEŞİMLER	11
2.1.1. ÇADIR	11
2.1.2. TİPİ (TEEPEE, TEPEE) ÇADIR TÜRÜ	14
2.1.3. BEDEVİ ÇADIRLARI	16
2.1.4. ORTA ASYA ÇADIR TİPİ :‘YURT’, ‘TOPAK EV’	17
2.2. YERİN İŞGALİ: SABİTLENEN HAREKETLİLİK.....	19
2.2.1. ORDUGAH.....	19
2.3. YERİN GEÇİCİLİĞİ.....	24
3. YERE KARŞIT MEKAN KAVRAMI	27
3.1. YER VE MEKAN	32
3.2. HAREKET VE KONUM.....	33
3.3. YER VE YAPI İLİŞKİSİ.....	36
3.4. YER DEĞİŞTİRME PRATİKLERİ.....	43
3.4.1. YER YOKSUNLUĞU: YÜZER EVLER.....	46
3.4.2. ALTERNATİF VE ZORUNLULUK ARAKESİTİ: KARAVANLAR.....	49
4. HAREKETLİLİK ÜRETİMİ VE YERİN KAYBI.....	54

4.1.	GÖÇEBE YAŞAM VE MÜLKİYET.....	55
4.2.	ZAMAN VE MEKAN SIKIŞMASI.....	56
4.3.	HAREKETİN MUĞLAKLIĞI: YERSİZLEŞMENİN ÜRETİMİ.....	59
5.	YERDEN BAĞIMSIZ: GÖÇEBELİĞİN POETİKASI.....	62
5.1.	SABİT GÖÇEBE: POLİTİK OLMAYAN BİR OKUMA.....	64
5.1.1.	GÖÇEBELERİN HAREKET KAZANIMI: POLİTİK BİR OKUMA.....	65
5.2.	GÖÇEBE YAŞAM FORMLARI.....	67
5.2.1.	KAPSÜL OTEL, “CAPSULE HOTEL IN KYOTO”.....	69
5.2.2.	HOMELESS VEHICE, 1988-1989.....	71
5.2.3.	DE MARKIES.....	72
5.2.4.	TRICYCLE HOUSE AND TRICYCLE GARDEN.....	73
5.2.5.	BLOB vB3.....	75
6.	SONUÇ.....	77
	KAYNAKÇA.....	80

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1 Berlin- Tiergarten Kent Parkı (Ustun, 2018)	3
Şekil 1.2Berlin- Tiergarten Kent Parkı Çadır Yerleşimi(Ustun, 2019)	4
Şekil 2.1 Terra Amata, Homo Erectus Yerleşimi, Nice, Fransa. İÖ 400.000-300.000.....	9
Şekil 2.2 Cro Magnon Evi, Moldova, Ukrayna, İÖ 44.000-12.000 (Kronenburg 1995, 16)	10
Şekil 2.3 Üç Farklı Çadır Tipi: (1)Kuzey Amerika’da ‘Tipi’ çadır, (2)Bedevi Göçebe Çadırı (3) Asya Yurt Örneği (Kronenburg 2002, 44).....	12
Şekil 2.4 Geleneksel Taşınabilir Yapı; Kuzey Amerika’da ‘Tipi’ Çadır (Tuncel 2007, 43)	15
Şekil 2.5 Tipi Kurulum Aşamaları (Tuncel 2007, 44)	15
Şekil 2.6 Bedevi Göçebe Çadırı (Ak 2019, 364)	17
Şekil 2.7 Geleneksel Taşınabilir Yapı; Asya Yurt Örneği (Atasoy 2002, 290)	18
Şekil 2.8 Roma Dönemi Ordugah Gelişimi (Gojda 2008)	20
Şekil 2.9 1556 Sigetvar Kuşatması Sırasındaki Çadır Kurulumu ve Organizasyonu (Arslantürk ve Börekçi 2012, 155)	22
Şekil 2.10 İglo Evi Örneği (Britannica 1998).....	25
Şekil 2.11 Modernize Edilmiş İgloo Köyü (Britannica 1998).....	26
Şekil 3.1 Dymaxion House, Bucminister Fuller (Merin 2018)	38
Şekil 3.2 Plug-in City, Peter Cook (Merin 2018)	39
Şekil 3.3 Walking City, Ron Herron (Merin 2018)	40
Şekil 3.4Superstudio- Continuous Monument.....	41
Şekil 3.5 Küf Oluşumu.....	42
Şekil 3.6 İstanbul Yapılaşma Haritası.....	42
Şekil 3.7 Cocoon Koltuk, Jennie Pineus (Harper 2014)	45
Şekil 3.8 Hollanda’da Yüzen Ev (Rohmer 2011).....	46
Şekil 3.9 Kamboçya’da Yüzen Ev (Tunçdilek 1986)	47
Şekil 3.10 Yüzer Ev-1, Ahsen Yapanar(Yapanar 1939, 34)	48
Şekil 3.11 The Wanderer Karavan (Jacob 2017).....	49
Şekil 3.12 Amerika’da Bir Karavan Yerleşim Sitesi (Jacob 2017)	50
Şekil 3.13 Clark Cortez’in Tasarladığı Motor Karavan Örneği (Jacob 2017)	51

Şekil 3.14 Amerika’da Mobil Evlerde Yaşayanların Oranları ve Dağılımları (Cencus 2016)	52
Şekil 3.15 Amerika’da En Fakir Eyaletler (Cencus 2016)	52
Şekil 4.1 Harvey’in Zamanla Değişen ve Küçülen Alan Haritası (Harvey 1997, 331)	58
Şekil 4.2 Fellini’nin Campari Reklamı ve Mobil Hareketlilik (Front 2016)	60
Şekil 5.1 Capsule Hotel, Kyoto, 2010 (Yoshida 2010)	70
Şekil 5.2 Krzysztof Wodiczko, Homeless Vehice (Wodiczko 1999, 18)	71
Şekil 5.3 Krzysztof Wodiczko, Homeless Vehice (Wodiczko 1999, 18)	71
Şekil 5.4 De Markies , Eduard Bohtlingk (Aldershoff 1996)	72
Şekil 5.5 De Markies , Eduard Bohtlingk (Aldershoff 1996)	72
Şekil 5.6 Tricycle House and Tricycle Garden (Furuto 2012)	73
Şekil 5.7 Pişirme, Dinlenme, Duş Alma ve Uyuma Senaryoları (Furuto 2012)	74
Şekil 5.8 Kamusal Alan Organizasyonu Tricycle House and Tricycle Garden (Furuto 2012)	74
Şekil 5.9 Blob vB3 Mobil Konut (Vercruysse 2010)	75
Şekil 5.10 Blob vB3 Mobil Konut (Vercruysse 2010)	76

1. GİRİŞ

Bu çalışma, mimarlıkta göçebelik kavramını araştırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, göçebelik kavramını tartışabilmek için yerden bağımsız olan göçebeliğe karşıt olan yer kavramı ve yer kavramı ile ilişkili olan farklı kavramlar sorgulanmaktadır. Yer kavramının felsefi olarak kavramsallaştırılması ve yerin politik olarak mülkiyet ile özdeşleştirilmesi tartışılmış; bunlara karşıt olarak tez çalışması, göçebeliliğin kavramsal, felsefi ve politik yönlerini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Tezin ana amaçlarından biri de kentli göçebe kavramını anlayabilmektir. Kent içerisinde yaşayan birey için yer değiştirmek ve yere dair oluşan sabit bağlardan uzaklaşabilmek, hem politik, hem de felsefi bir özgürleşmenin zeminini oluşturabilmektedir. Bu uzaklaşma, fiziksel ve sosyal alanın rahatlığı ve tekinliğini geride bırakmak anlamını da taşır. Durağan ve sabit, yere bağımlı olmanın aksine; kent içinde hareketli olmak ve hareketin getirdiği beklenmedik sürpriz karşılaşmalar, kentli insanı, hareketin her durağında, kendini yeniden ve yeniden var etmesine de olanak sağlamaktadır.

Ayrıca, tezde tarih içinde göçebelikle ilişkilendirilmiş mimari örnekler ve mimari pratikler tartışılmaktadır. Mobil mimarlık örneklerine dair detay, malzeme ve tektonik bilgiler verilmektedir. Alternatif özgürlük alanlarını fiziksel olarak kurgulayabilmenin mümkün olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda tezde mimariye dair bir bilgi havuzu oluşturmak amaçlanmıştır.

Hareketli olabilme ve yer değiştirme potansiyelinin yarattığı etki, bu çalışmanın araştırma temelini oluşturmaktadır: Mimarlığın hareketlilik üretimi ile ilişkilendirildiğinde cazip bir fikre bürünmesinin sebepleri nelerdir? Göçerlik neden çekici bir kavramdır? Göçebelik ve yerden bağımsızlaşan alternatif yaşam modelleri, kent insanının içinden geçtiği sıkıntılar için alternatif bir yaşam pratiği olarak önerebilir mi? Hareketlilik üretimi ve mobil olmanın ötesinde taşınabilir bir yapıım pratiği içeren mimari nesnelere modern kent insanına bir şeyler ifade edebilir mi?

Tüm bu sorgulamalardan sonra çalışmanın ana sorunsallar tartışılmaya açılmıştır: “Normal” bir mimarlık üretimi nasıldır ki, alternatif olarak tanımlanan “hareketli mimarlık” diye bir alanın varlığından bahsedilebilir? Bu soru, mimarlığın sabit ve temelleri yere bağımlı pratiğinin doğasını sorgulama yolunu da açmaktadır. Yerleşiklik ne anlama gelir ve motivasyonları nelerdir? Yerleşik bir hayatı neden ve hangi gerekçelerle arzuluyoruz? Kent içerisinde göçebe olmak ve sürekli devinim içerisinde kalmak ne kadar mümkündür? Tüm bu sorular ve değinilen konuların üreteceği yeni meraklar insan, yer ve yapı üretme pratiklerine dair bir inceleme yapılmasına olanak vermektedir. Bu tez hareketlilik üretimi ve kent içi göçebelik konusunun yerleşik bir düzen içerisindeki mümkünlüğü sorgulanırken, esas olarak yerleşikliğin alt motivasyonları ve nasıl üretildiği konularını da sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda tez çalışması, yere sabitlenme bağlamında yapıyı çevreye eleştirel bir mesafede durarak, çevrenin birey üzerindeki etkilerini anlama çabası olarak ele alınabilir.

1.1. YERDEN BAĞIMSIZLAŞMAK: HAREKETLİLİK ÜRETİMİ VE MİMARLIK

2018 ve takip eden senelerde Almanya'nın başkenti Berlin'de Tiergarten Kent Parkı'nda tanık olduğum ve “çadırlarla bezenmiş” bir kentsel açık alan kullanımı; ara ara dönüp bu deneyimimi sorgulamam; tez çalışmasında bana ilham vermiş, çalışma kapsamında yaptığım araştırmalarda sorduğum soruları formüle etmemde yol gösterici olmuştur.

Yer değiştirme ve göçebe hareket biçimleri tezin başlangıcından bu yana konunun merkezine yerleştirilmiş, göçebeliğin tarzının sadece bir hareketlilik üretimini değil, bir yaşam tarzını da ifade ettiği vurgulanmaya çalışılmıştır. Göçebe yaşam tarzının yere sabit bir yaşama pratiğine alternatif olması; özgürleşme olanağı sunması üzerinde durulmuştur. Tez, göçebelikle özdeşleşen kaynak, kavram ve okumalarla bu alternatif pratiği derinlemesine tartışmayı amaçlamaktadır. Kavramsal bir çerçeve oluştururken, bir yandan da göçebelik ve göçebeliğin sunduğu hareketliliğe imkan sağlayan mekânsal kurguları, mimarideki mekânsal karşılıkları ile örneklemeye çalıştım. Bu ilişkinin mümkün olduğuna olan inancım sebebiyle her tartışmada mutlaka mekansal örneklerle konuyu destekledim; örnekleri, malzeme, detay ve yapı teknikleri açısından inceledim.

Endüstrileşme ve kapitalizm ile zeminin kayganlaştığı bir dönemde, yapıların ‘yerden bağımsızlaşması’ üzerinden mülk edinme çabası; kent içerisindeki aktörlerden kentsel göçebenin alternatif yaşama biçimlerini keşfetme çabası tez çalışmasının strüktür sökümünü oluşturmaktadır. Göçebeliliğin sabitlikler üzerinden bir yer tahayyülünün alternatifini olabileceği, mobil mimarlık düzeneklerinin insanlar için daha fazla özgürlük sağlayan bir ilişkileri ağı kurması bu tezin ulaşmak istediği tartışma alanını oluşturmaktadır.

Göçebelilik, iklim ve coğrafyaya bağlı, değişken olana dair ideal koşulları farklı yerlerde sağlayabilmek için zorunluluktan çıkmış bir durum olarak tartışılabilirken (Barfield 1993; Ingold 2000; Irons 1974; Irons and Dyson-Hudson 1972; Gulliver 1975; Adriansen); bu hareketliliğin doğasına uygun ve mekana dair teknik ve yapısal imkanları da üretmiştir. Bu tezde tartışılan göçebelilik kavramı ise zorunluluktan değil, felsefi olarak benimsenen bir arayıştan türemektedir. Ancak, kökeninde yine de göçebeliliğin tarihsel izlerini taşımakta, aynı zamanda da bu kültürlerin ürettiği teknik altyapı niteliğindeki hareketli mekan kültürüne de kaynak sağlamaktadır.

Berlin’in merkezinde yer alan ve günümüzde Berlin’in en büyük kent parkı olan Tiergarten, büyüklüğünün sağladığı olanaklarla, kentlilerin farklı deneyimlerine ev sahipliği yapmaktadır. Parkın bir bölümünde kent içi göçebeler yerden bağımsız yaşantılarını sürdürürken, onlara zaman zaman farklı gruplar da eklenmektedir.

Şekil 1.1 Berlin- Tiergarten Kent Parkı (Ustun, 2018)

Şekil 1.2Berlin- Tiergarten Kent Parkı Çadır Yerleşimi(Ustun, 2019)

Günümüzde “zoraki” göçebelik olarak adlandırdığımız ve savaş, kıtlık vb. nedenlerle yer değiştirmenin sebep olduğu durumların sonucuna, bu kent parkında da rastlamak mümkündür. Kent içinde bir “tercih” olarak yer değiştirme yaşayanlarla, zorunluktan yer değiştirmek durumunda olanlar, oluşturdukları “geçici” barınma mekanları ile aralarındaki farklılığı ilk bakışta anlaşılabilir kılmaktadırlar. Sınırların muğlaklaştığı ve zeminin kayganlaştığı günümüzde, kentli bireyin farklı yaşama biçimlerini bir alternatif olarak görmesi, bu alternatifin teknik ve düşsel olarak da sorgulanmasını mümkün kılmaktadır. Alternatif bir yaşam biçiminin üretildiği Tiergarten; yer, mekan ve kamusal alan pratiklerinin birey ve iktidarlar üzerinden tartışılması açısından ilham veren bir aralık oluşturmaktadır.

Fransızca kökenli olan mobil kelimesi “hareketli, hareket eden” anlamında kullanılmaktadır. 16.yy’da astronomi metinlerinde rastlanılan kelime, Latince “mobilis” sözcüğüne dayanmaktadır. Kelime günümüzde farklı birçok alanda yaygın olarak kullanılmaktadır (Etimoloji 2021).

Mimarlıkta mobil bina genel olarak hareket eden, dinamik bina olarak tanımlanmaktadır (Kronenburg 1995, 10). Hareket eden bina kavramını, mimarlık üretiminde tek bir bakış açısı ile değerlendirmek mümkün değildir. Bunun nedenlerinden biri, hareketliliğin mimarlık üretimini farklı düzeylerde ilgilendirmesi bağlamında, değişen ölçek ve anlamlar ile kendini yeniden oluşturmasıdır. Yapının doğrama, cephe, kapı, duvar gibi tekil

bileşenlerinin hareketli olmasından, yapının bir nesne ve üretim olarak farklı yerlerde tekrar ve tekrar üretilmesine kadar pek çok konu mobil mimarlığı ve hareketin üretiminin başlığı altında kendine yer bulabilmektedir (Balkaza 2008, 69-73).

Diğer bir çerçevede, modern mimarlık kapsamında hareket ve mobilite kavramları ile birlikte hız kavramının da tartışıldığına tanık oluyoruz (Banister 2008; Cresswell 2006; Jensen 2013; Le Corbusier 1987; Thacker 2003, Altun 2015; Heynen 1999). Modern mimarlığın hem endüstriyel, hem teknolojik, hem yenilikçi, hem de kavramsal ve düşünsel olarak hareket ve özellikle hızla olan ilişkisi bu tezin araştırma konusu kapsamından daha farklı yere oturmaktadır. Modern mimarlık, kentsel tasarım, resim, heykel, fotoğraf ve film sanatlarında karşımıza çıkan hareket ve hız olgularının arayışlarının, hareket ve hızla ilgili algısal ve temsili çalışmaların tezin araştırma sorusundan farklı bir yere oturduğunu belirtmek gerekir.

Ancak, mimarlık özellikle 20.yüzyıldaki hız ve hareket kavramı söylem ve uygulama alanları ile geniş bir etki alanı yaratmıştır. Gelişen teknoloji ve yapım teknikleri ile yapma biçimleri de farklılık kazanmış; bu durum mimarlık ürününü tekrar sorgulama yolunu açmıştır. Tektonik bir gerçeklik üzerinden yaşamsal pratiklerini bir mekana sabitlemeye çalışan insanın, kalıcı ve durağan sandığı binalar da sonlu ve geçici olarak varlığını sürdürmektedir. Dahası, karavandan yüzer konutlara, merkezini yanında taşıyan göçebelerden seyyar satıcılara kadar mimarlığın sınırlarının nereden nereye çizileceği kolay değildir. Bu durum, aynı zamanda kentsel göçebe ve yerleşik birey kavramlarının da sınırlarını belirsizleştirmektedir.

Descartes, *Felsefenin İlkeleri* kitabında yeri konum kavramı üzerinden tartışmaktadır: “Yer, büyüklük ve şekilden çok, daha kesin olarak, durumu ve vaziyeti gösterir; halbuki mekan deyince tam tersine daha çok büyüklük ve şekil düşünürüz.” (Descartes 2002, 123-125). Buna göre Descartes, yeri konum olarak kabul ederek, mekanın artık ‘arı mekan’ olarak ortaya çıktığını söylemektedir

Bu çalışma mimarlıkta hareketlilik üretimini, mimarlık ürününün yer ile kurduğu ilişki ve yere sabitlenme eğilimi çerçevesinde değerlendirmeye çalışacaktır. Hareketlilik üretimini ve kentsel göçebeliğe dair tartışmaları farklı bir kentsel duruş ve dünya görüşü olarak ele

alacak çalışmada, yerden bağımsız ve anlar ve anlar ile kurulan ilişkiler ağı, bilindik çevreden uzaklaşmanın özgürleştirici potansiyeli üzerinden hareketlilik çerçevesinde kentsel bir göçebelik tahayyülü oluşturmasını sorgulayacaktır.

Endüstrileşme, politik düşünce biçimleri, kapitalizm ve yere sabitlenme dürtüsü ile mülk edinme kavramları ise çalışmanın tüm aşamalarının üstüne sinen ve ona zıtlık yaratmaya çalışan “alter ego” olarak eşlik edecektir.

1.2. TEZİN KAPSAMI

Tezin ikinci bölümü olan “Yokluk Ve Varlık Arasında Yerle Kurulan İlk İlişkiler”de, yerden bağımsız olarak çadırların, sürekli ve yeniden üretilmesi, bu devingenlik içerisinde insan ve mekan arasında kurulan ilişkiler irdelenecektir. Maksimum faydayı görebileceği mekanlar arasında, sürekli hareket halinde olan insanın, farklı coğrafi ve sosyal ilişkilere göre adaptasyonu sorgulanmaktadır. Bunu sağlarken örneklerin üzerinden mekânsal kurgunun değiştirdiği konumlar, barınmanın farklılaşmasına, kendini yeniden üretmesine olanak sağlaması bu bölümde tartışılacaktır. Bu durumun farklı bir örneği olarak toprağın sürekli işgal edildiği ve bu işgalin hareketliliğini sağlayan ordugahlar da, çadır pratiği ile aynı düzende işlerliğini sürdürmüştür. Ordugah, şehir olarak tanımlanan bu oluşumlarda ordunun ihtiyacını karşılamak ve savunmayı güçlendirmek için belli planlar dahilinde oluşturulmuştur. Siyasal- yönetsel egemenlik coğrafyasında organize yerleşme ve ulaşım sistemlerinin ilk yansımaları olarak görülen bu örgütlenmeler de bu bölümde işlenmektedir.

Üçüncü bölüm, “Yere Karşıt Mekan Kavramı,” çalışmanın ana çatkısını oluşturmaktadır. Yeri dinamik bir olgu olarak ele alacak bu bölüm, onun genişletilebilir içeriği ve ilişkilerini Giddens’in tartışmaları ile sorgulamaya başlayacaktır. Günümüzde yer olgusunun yapı ve arazi ile kurduğu ilişkilerin ön planda olacağı bölümde, yerin belleğinin kullanılması ile üzerindeki hareketliliği üretmesi Norberg-Schulz ve Auge’nin okumaları çerçevesinde sorgulanacaktır. Bu hareketin yer yoksunluğundaki durumu, alternatif veya zorunlu yer değiştirmeler bağlamındaki pozisyonu, tarihsel süreçte bu durumlara eşlik eden örneklerle irdelenecektir. Bu ilişkiler ağını anlayabilmek için yerin “kavramsal boyutları;” zaman, zemin, varlık ve deneyim gibi farklı kavramlar çerçevesinde ele alınacaktır.

Dördüncü bölüm “Hareketlilik Üretimi ve Yerin Kaybı,” yerin, göçebe diyalektiğinde karşımıza çıkan yersizleşmenin üretimi; mülkiyet, zaman ve mekan sıkışması neticesinde yer deneyim ve algısının güçsüzleşmesi; yerin kaybı üzerinden tartışılacaktır. Bu bölümde yer ile ilgili tartışmalar, David Harvey’in “neoliberal tüm düşünsel pratiklerinin temelinde mülkiyet kavramı vardır.” tanımlaması bağlamında incelenecektir (Harvey 2013, 120).

“Yerin Kavramsallaştırılması: Göçebeliğin Poetikası” tartışmalarının yer aldığı beşinci bölümde ise, yersizleşmenin, sosyolojik ve politik arka planı Deleuze ve Guattari okumaları üzerinden farklı yönleri ile değerlendirilecektir. Politik ve politik olmayan okumalar ile tüm yönlerden eşit mesafe ile konuya yaklaşmak hedeflenirken, bu durumun kapitalizm ile birlikte kentli birey üzerindeki belirleyici etkisi, güncel kentsel örneklerle desteklenerek incelenecektir.

Tez, hareketli mimarlık bağlamında modern öncesi mimarlık pratikleri ile güncel mimarlık örnekleri arasındaki aynılık veya zıtlıklarını örnekler üzerinde tartışarak; araştırma sonuçlarını “Sonuç” bölümünde ele almaktadır.

Bu araştırmayı, kantitatif bir mobil mimarlık ve hareketlilik üretimine dair bir çalışmadan ziyade, zıtlıkların ve sürekli geri dönüşlerin olacağı bir tartışma olarak ortaya koymak doğru olacaktır. Sonuç bölümüne kadar tekil metinler olarak da değerlendirilebilecek bu strüktür, kendi içerisinde hareketli bir geometrik şema sunmaktadır.

2. YOKLUK VE VARLIK ARASINDA YERLE KURULAN İLK İLİŞKİLER

İlk insanın ölümlere saygısı belki de onu sabit bir toplantı yeri ve ardından sürekli bir yerleşim yeri aramaya sevk eden pratik gereksinimlerden bile daha büyük bir role sahipti. Paleolitik insanın zor göçlerinin arasında sürekli konuta ilk sahip olanlar ölümlerdi: bir mağara, taşlarla işaretlenmiş bir tepelik, bir toplu Tümülüs... Kent yaşamı ilk insanın en erken gömütleriyle son mezarlık, Nekropolis, arasındaki tarihsel aralıkta, uygarlıkların birbiri ardında sona ulaştığı bu aralıkta uzanır (Mumford 2013, 15-16).

Mimarlıkta hareketlilik ve yerden bağımsız olma durumunu anlayabilmek için mimarlık ve mekan tarihinde yer kavramının ele alınışa bakmak gerekmektedir. Çoğunlukla yerleşme ve yerleşilen alana bir anlam yükleme pratiği ile özdeşleşen yer kavramı, barınma pratikleri ve barınak ile eşleştirilmektedir.

Louis Mumford, *Tarih Boyunca Kent* kitabında yerleşme ve yerleşme tarihinin başlangıç noktasını mezarlıklara bağlar. Bu çerçevede barınak ile mezarlığı birbirini tamamlayan iki öge gibi sunar. Mezarlıklar bir “yok yer” iken, aynı zamanda hatırayı ve hatıraya gelen anlamı barındırdıklarından dolayı insan topluluklarının tekrar ve tekrar ziyaret ettikleri alanlar haline gelmişlerdir. Mumford, mezarlıkların yerleşme alanlarından önce geldiğini söyler. İkincil olarak inşa edilen yerleşimlerde ise bu yokluğun karşıtı olarak ilk yerleşimler ortaya çıkar. Mumford’un tezinde mezarlıklar, yok mekanın karşıtı olarak kentlere öncülük eden yerleşimleri doğurmuştur (Mumford 2013, 15-16).

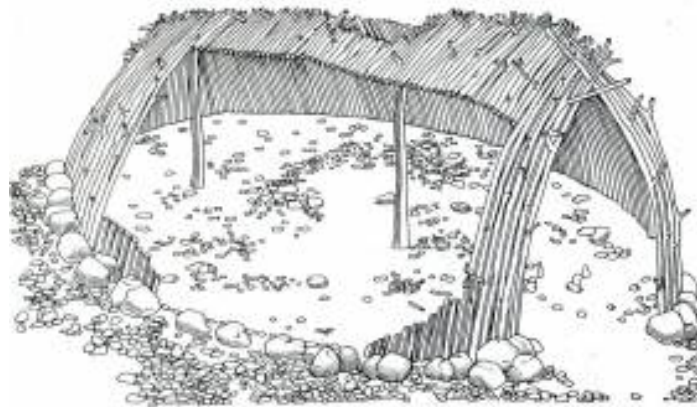
İnsanlık tarihinin yeryüzünde yaşam pratiklerine bakıldığında sabit ve yere bağımlı olarak yaşamadıkları, besin bulmak için avlandıkları ve hayvanları kontrol ettikten sonra sabit bir düzene geçtiği bilinmektedir. Roth’a göre beş milyon yıl önce Afrika kıtasında yaşayan “Australopithecus” ya da “güneyli maymun” ilk insanlar olarak ortaya çıkmıştır. Güneyli maymun sabit durabiliyor ve çevresinde bulduğu basit malzemeler ile işlerini yapabiliyordu; ahşaptan avcılık ve barınma malzemeleri üreten güneyli maymunun bu üretimleri doğal malzemenin kullanımından dolayı günümüze gelememiştir. Bu proto insanlar Ekvator’a yakın bölgelerde yaşadıkları için tropikal olan ürünleri kullanıp ateş vb. gibi pişirmeye yönelik olanaklara ihtiyaç duymadılar. Yaklaşık iki buçuk milyon yıl ortaya çıkan Homo Habilis ile üretme becerisi yüksek ve kuzeye doğru göç eden insan ortaya

çıkıştır. Bu insan kuzeyin soğuk iklimine karşı ateşi hem ısınma hem de pişirme aracı olarak kullanmıştır. Fransa’da yer alan L’ Escale içerisinde bir oyukta yer alan ocak en eski ocak kullanım pratiği olarak kabul edilmektedir (Roth 2000, 52).

Noktasal bir alanda yakılan ocak kendi çevresini ısıtıp aydınlattığı boşluğu dönüştürerek onu bir “yer”e dönüştürür. Böylece daha öncesinde buluntu mekanlarını yere dönüştüren pratik, yakılan ateş ile boşluk içinde bir yer yaratır. Bu yaratma faaliyeti tamamen var olduğu yere bağımlıdır ve o yeri tanımlarken ona bir anlam atfeder.

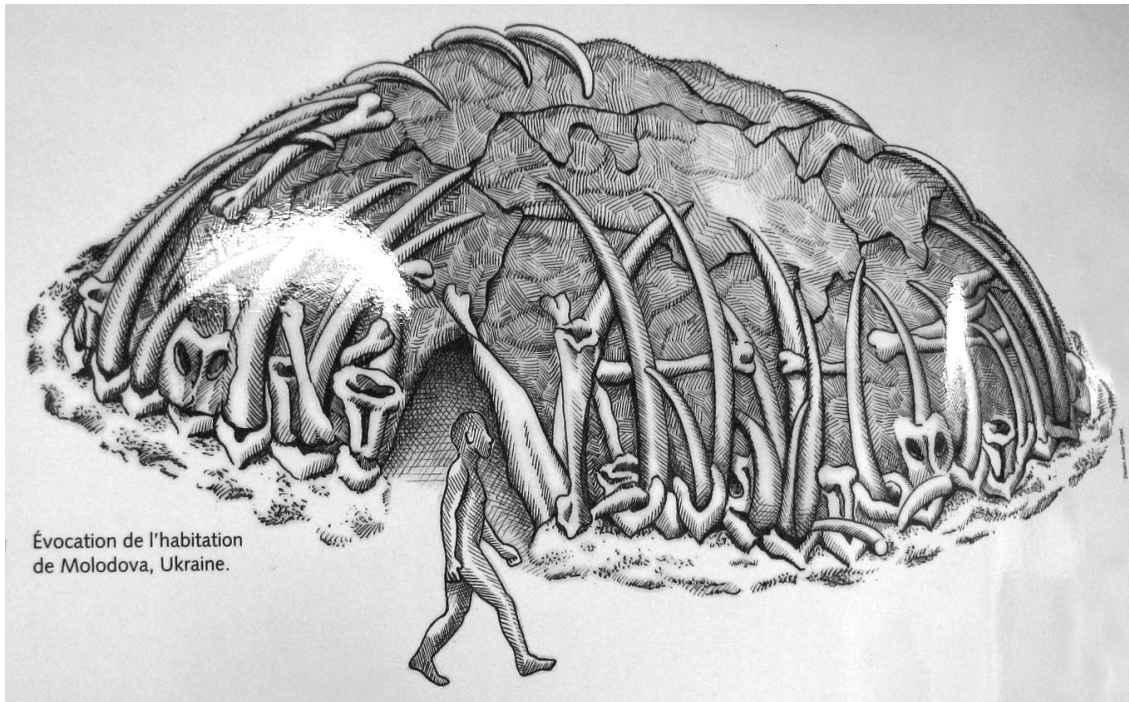
Daha sonra ortaya çıkan Homo Erectus 1.7 milyon yıl önce varlığını sürdürmüştür. Buzul çağlarını yaşayan Homo Erectus sürtünme ile ateş elde etmeyi öğrenmiş ve yeni bir dönemi başlatmıştır. Homo Erectus Avrupa ve daha çok doğu Hindistan ve Endonezya’ya yayılmışlardır. Daha az ılıman ve hava koşullarının değişken olduğu bölgelere yerleştikçe kendi “barınaklarını” yapmak zorunda kalmışlardır:

Fransa’nın Akdeniz kıyısındaki Nice’de paleolitik çağa (eski taş çağı) ait aletler bulunduğu için antropolog Henry de Lumley Ekim 1965’de buldozerler yeni yüksek apartmanlara yapı yeri hazırlamak için eski toprak yığınlarını kazarken bunları dikkatle gözledi. Sonuç olarak da Lumley ve arkadaşları bir grup Homo erectus avcısının baharda kamp alanı olarak kullandıkları yeri buldular, bu avcılar 400.000 ile 300.000 yıl önce on yıllar boyunca her yıl bu noktayı ziyaret ediyorlardı. Daha sonra Terra Amata (‘sevgili yurt’) diye adlandırılan bu bölgede Lumley, ilk mimarlık ürünü denebilecek en eski barınağın kalıntılarını bulmuştur (Roth 2000, 58-62).

Şekil 2.1 Terra Amata, Homo Erectus Yerleşimi, Nice, Fransa. İÖ 400.000-300.000
(Kronenburg 1995, 16)

Neandertallerin son buzul çağı ile yaklaşık 40.000 yıl önce ortadan kaybolması ile yerlerini modern insanlara, homo Sapiens Sapiens'e bırakmıştır. Homo Sapiens Sapiens bugünkü Avrupa'nın farklı bölgelerinde benzer yaşam alanları oluşturmuştur. Hayvanların post ve kemiklerinin kullanılması ile yapılan ev, diğer yaşayan aileler için de prototip olarak kabul edilmiş ve endüstriyel üretimin ilk örneklerinden birini teşkil etmiştir (Rapoport 2004, 35-36).

Şekil 2.2 Cro Magnon Evi, Moldova, Ukrayna, İÖ 44.000-12.000 (Kronenburg 1995, 16).

Kültürün öznesi niteliğindeki insan “sürekli değişen ve değişmeyen” yaşamsal noktalarla gelişimini sürdürmektedir. Bu değişim ve gelişim, “barınma unsurlarının” da aynı ivme ile dönüşümü mümkün kılmıştır. Dış koşullarla mücadele eden insan için ilk dönemlerde yaşadığı mekanın sıcaklık kontrolü ve temiz hava alması yeterliyken, sonraki dönemlerde bu özelliklerinin yenileri eklenerek barınak modelinin köklü bir değişimine olanak vermiştir. Rapoport’un bu konu ile ilgili, yaşam alanlarının yapısı ve organizasyon şemasının hızlı bir değişime sürekli açık olduğunu ve bu hızın insanlığın becerileri ve çevre ile olan etkileşimi arttıkça, daha yaşam alanı pratiklerini sürekli bir evrim geçireceğinden bahsetmektedir (Rapoport 2004, 39-42).

2.1. YERDEN BAĞIMSIZ YERLEŞİMLER

İnsan için ilk yerleşim birimleri olan barınakların yer ile kurduğu ilişki, bünyesinde bulundurduğundan kültürden en fazla etkilenen unsur olmuştur. 14. Yüzyılda İbn-i Haldun Bedevilik ve Hadarilik ile hareketlilik üzerinden tartıştığı konu, 20.yüzyılda Deleuze ve Guattari ile kendine tekrar düşünme alanı yaratmıştır. İnsanlık tarih boyunca farklı coğrafyalarda ve çeşitli topluluklarda yaşamış ve sürekli değişim ve dönüşüm içerisinde olmuştur. Bu değişim, onun yer üzerindeki ilişkilerinin de farklılıklar göstermesine neden olmuştur.

Bu farklılık taşınabilir ve hareketli yapılarda yerden bağımsız lakin yer ile kurulan anılar ile oluşurken, zamanla bu yerlerde sabitleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Yer üzerinde merkezini sürekli yanında taşıdığı çadır gibi barınma elemanları onu yerden bağımsızlaştırarak geniş bir hareket alanı sağlarken, bu çadırların ordugahlar ile hareketi sabitleme potansiyeli bu bölüm içerisinde incelenecektir. Bu iki durumdan farklı olarak yere ait olanı(kar ve buz) barınma alanı olarak şekillendiren İglo yaşam pratiği ise, yerden türeyen ve aynı zamanda ondan bağımsızlaşan bir örnek olması açısından bu bölümde anlatılacaktır.

2.1.1. ÇADIR

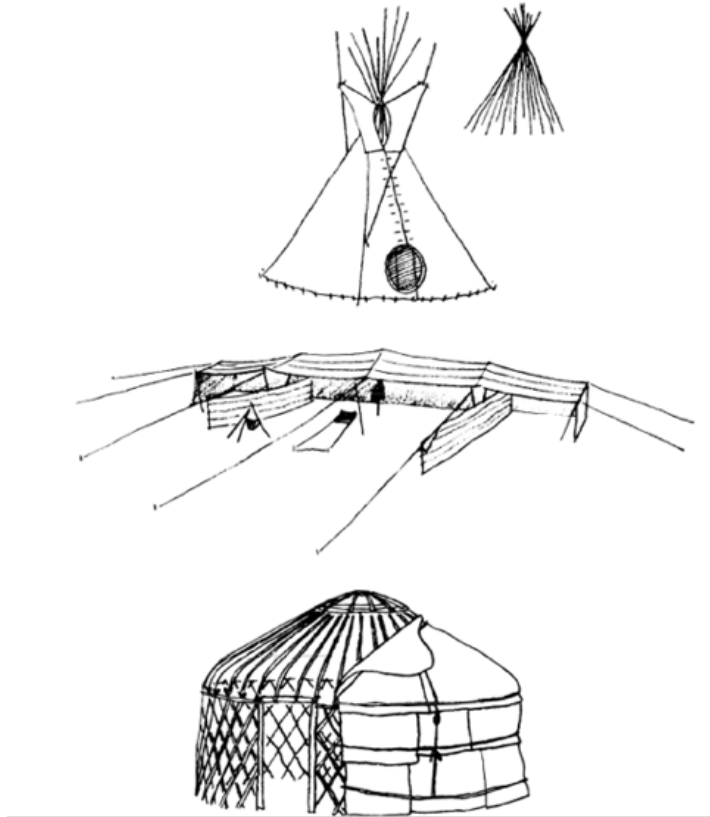
İnsanın yer ile kurduğu ilişki ve yerleşiminin temel değişimi, sert iklim koşulları ile başa çıkma mücadelesi ile olmuştur. Yiyecek bulmak için mevsimsel şartlara göre sürekli hareket içinde olan insan, ilk başlarda mağara ve ağaç kavuklarında yaşamış ilerleyen zamanda ise geçici ve mobil barınaklar yapmıştır. İnsanoğlu kendine barınacak bir alan yaparken bunu süreklilik arz eden bir yerleşim düzeni oluşturacak şekilde organize etmesi ise, tarımsal üretim ve hayvancılıkla birlikte gelen yerleşik yaşam ile olmuştur. İnsanın kendisi de bu düzende evcilleştiği gibi yanındaki hayvan ve bitki tohumlarını da evcilleştirerek yere sabitlemeye başlayan bir düzenin ilk adımlarını da attı (Bunn 2002, 16-22).

Taşınabilir yapılar ise insanlığın ilk çağlarda edindiği göçerlik kavramı ile ortaya çıkmış ve barınma ihtiyacının getirdiği dış etkilerden korunma olgusuyla da yaşamın devamlılığında önemli bir yapı birimi olmuştur. Bu yaşam tarzına bağlı olarak insanın ortam şartlarına

adapte olması ve “kendi merkezini yanında taşıması açısından” çadır, geçmişten günümüze kadar yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

Türkçe'nin farklı kullanımlarında “*çatur, çatur*” gibi telaffuzları olan kelimenin, Pehlevi veya Partçada çadar anlamındaki kelimedenden türetildiği bilinmektedir. Diğer bir anlatıma göre ise Hint Avrupa Dil Grubu'ndaki Sanskritçe telaffuzundaki “*çhadati*” (örtmek) kelimesinden türetildiği görüşleri yaygın olarak kabul görmektedir (Bozkurt 1984, 13-15).

Çadır, farklı sosyal ve coğrafi koşulların içerisindeki göçebe toplulukların hayatlarının bir parçasıdır. Göçer topluluklarda yer ile kurulan ilişki ve yere aidiyet çadırın kurulması sonrasında başlar. Böylelikle kalıcılık bir devinim haline gelir. Bu tarz bir yaşam Sibirya'dan Kuzey Amerika'ya, Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar farklı coğrafyalarda yaşayan ve birbirinden habersiz insan grupları tarafından mekansal formlar ile farklılaşan bir kullanım alanı bulmuştur.

Şekil 2.3 Üç Farklı Çadır Tipi: (1)Kuzey Amerika'da 'Tipi' çadır, (2)Bedevi Göçebe Çadırı (3) Asya Yurt Örneği (Kronenburg 2002, 44)

Mimarlık günümüzde sabitlikler üzerinden kendine değer alanı yaratmış olsa da dünyanın farklı bölgelerinde farklı anlamlarla yeniden ve yeniden üretilmiştir. Afrikalı yerel ve hareketli toplulukları incelediğimizde, yerel ve inşai faaliyet yapabilecekleri ürünler “kadınlar” tarafından toplanıp ihtiyaç duyulan alan yine kadınlar tarafından oluşturulmaktaydı. Çoğu zaman bu yapma biçimi kil ve yapraklarla oluşturulmuş ve toprakla bütünleşmiş bir örüntü şeklindeydi. Güney Afrika’da 20 bin yıl önce yaşayan Kung San’lar ise bugün Namibya civarındaki Kalahari Çölü’nde bir avcı toplayıcı kabiledir. Bu kabilenin kadınları da kendi yaşam alanlarını yapar ve çoğunlukla evin giriş ve çıkışını belirtir işaretlerle yönelim de sağlarlardı. Sosyal olarak da ateş çevresinde herkesin yerini işaretleyen ve sabitleyen kabile, böylelikle kendi özel alanı ve yerini sabitleme anlamında sembolik de olsa ilk adımları atmıştır. Günümüzde bakıldığında da “Afrika’da hala yaşam alanlarının mevsimsel veya emek gücünün yer değiştirmesine” bağlı olarak hayvanlarla bir yerden başka bir yere taşınmasını görebilmekteyiz (Ekmekçi 2005, 77).

Yer değiştirme pratiklerinin yaygın olduğu dönemlerde yayla ve kışlaklar arasındaki toplumlar için çadır kurulup sökülebilmemesinin yanı sıra hareket alanını sınırlandırmayan özelliği ile de bu yaşam tarzına uygunluk göstermiştir. Gündelik hayat içerisinde yaşamsal kurgu ilk çağlarda daima hareket üzerinden kurulmuştur. Dünyayı algılama, sınırlarını keşfetme, türlü insani ihtiyaçların karşılanması ve hayvanlarını otlatmak için, insanoğlu sürekli en verimli olanı aramaktadır. Bu yaşam biçimi de yükte hafif olan malzemenin ve yapma pratiklerinin varlığı ile mümkün olmuştur.

“İlkel topluluklarda” hareket halinde yaşamayı günümüzdeki yaşam pratikleri ile değerlendirdiğimizde tarihi yassılaştırarak yer ile kurulan ya da kurulamayan ilişkinin üzerinden bir barınma tahayyülü oluşturabiliriz. Lakin barınma, yaşamsal düzen ve hatta mekansal bölünmeler arasında bugün düşünülen anlamda net sınırların ve belirgin gruplamaların olmadığı bir ortamda yer değiştirmek, yerleşme düzeni biçimleri ile farklı yapım tiplerinin oluşturulması açısından kendini yeniden üreten müphem bir deneyim olarak her yeri yer yapan bir kalıcılık da sağlamaktadır. Burada kalıcı olma hali “yapısal birimlerle değil” yerleşim yerinin benzerliği ile sağlanmaktadır.

Kültürel değerlerin kapsam olarak genişliği toplumların yaşamsal ve yerleşim düzenlerinin de değişkenliğine neden olmaktadır. Farklı coğrafyalarda verneküler mimari elemanlara göre farklılık gösteren çadırlar, barınma mekanı arasındaki aile ilişkilerini de düzenleyen bir örüntü oluşturmuştur. Afrika'da Kung San kadınlarının oluşturduğu ve kadının aile içindeki birleştirici rolü, yaşam alanlarının belirlenmesinde etkili olurken farklı coğrafyalarda yaş ve ortak özellikler etkili olmuştur. Bunun sonucu olarak da çadırlar bu değişimlerle birer tasarı objesi olmuştur.

2.1.2. TİPİ (TEEPEE, TEPEE) ÇADIR TÜRÜ

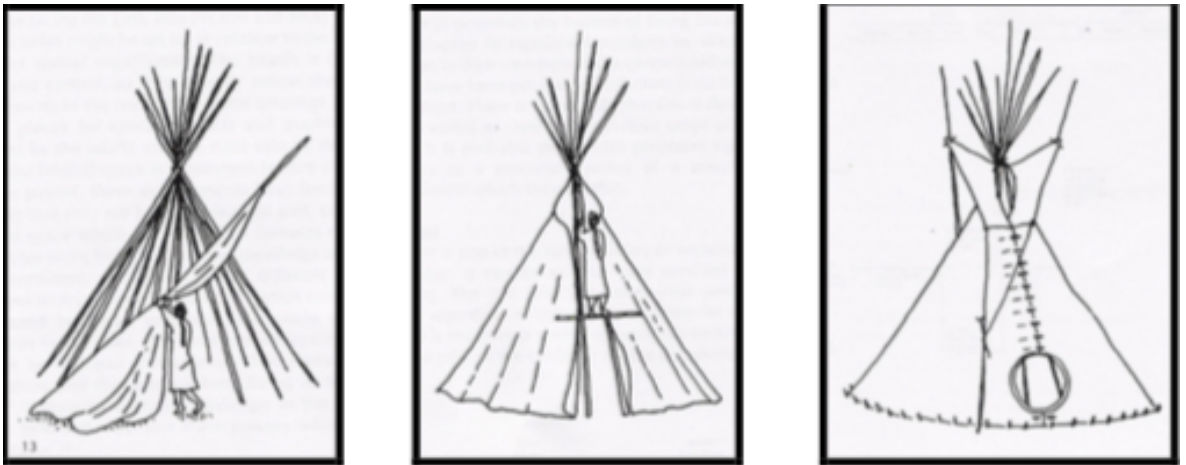
Tepee, Kuzey Amerika'nın geniş alanlarında Amerikan Kızılderilileri tarafından oluşturulan konik biçimli aksi olmadığı sürece ağaç kabuğundan kaplanmış bir tür çadırıdır. Bölgesel sert kış şartlarına karşı hayvan postları ile kaplanması dolayısıyla "sıcak tutan" yapı formunun sağladığı avantajla da kışın yağmurdan korucu bir "su yalıtımını" kendinde üretebilmiştir.

Kızılderililerin çoğu hareketli bir yaşamı benimsediklerinden, bu çadırlar "hızlı ve kolay bir şekilde söküp yeni yerleşme yerlerinde ise tekrar kurulabilmektedirler." Çadırların orta veya kapı kısmına yakın yer alan ocak ve içerideki "hava akışı" için tepe noktasındaki alan kapak görevi görüp genişleyen veya sıkılaştırılan bir metot ile iç mekan dengesi sağlanmaktaydı.

Şekil 2.4 Geleneksel Taşınabilir Yapı; Kuzey Amerika'da 'Tipi' Çadır (Tuncel 2007, 43)

Çadırların “strüktürel” inşaatında yaklaşık beş metre ve bölgesel olarak değişen ağaç tipine göre elde edilmiş dikmeler tepe noktasından birleştirilerek yere pimlerle sabitlenirdi. İklim koşullarına göre dumanın iç mekana girmemesi için tepenin üst kısmında rüzgarlara dik açılı olacak şekilde “duman kanatları” bulunmaktaydı. Kanatlar rüzgarın içeri girmesini veya içerideki ateşi söndürmesini engellemeye yardımcı olmaktadır (Tuncel 2007, 44).

Şekil 2.5 Tipi Kurulum Aşamaları (Tuncel 2007, 44)

Ocak kapı aksında fakat tam merkezde değildir. Duman yırtmacının altına gelecek şekilde mekan içerisinde konumlanmıştır. Yapının birleşim noktalarını bağlamak, giriş bölümünün oluşturulması için genellikle ip ve ağaç kabukları kullanılmaktadır (Morgan 1882, 68-71).

Tarihsel olarak tipi çadır türü boyalı ya da motiflerle kaplı değildi. Boyalı tipi yapımı genellikle bir savaş, av veya rüya gibi “kişisel deneyimlerin tasvirini” anlatmak için oluşturulmaktadır. Balkaza’ya göre yerli halklar her şeyin “daire şeklinde” olduğuna inanırdı. Baktıklarında çevrelerinde gördükleri kuş yuvaları, gökyüzü veya hayvanların yaptıkları barınaklar hep yuvarlak şekildediydi. Onlar da kendilerine yaşama alanı yaratırken tipileri dairesel olarak planlar ve kurarlardı. İlerleyen süreçlerde bu düşünce pratiği ‘batıl’ bir forma tapma olarak görülmüştür. (Balkaza 2008, 114) Kızılderililer gibi göçer bir hayat yaşayan kabileler için çadırın taşıma kolaylığı ve portatif olması oldukça önemlidir. Bu yapım sistemi daha sonraları Batı ve Orta Asya bölgelerinde yaşayan insanların da benimsediği bir yaşam pratiği olmuştur. Farklı coğrafi ve çevresel faktörlere bağlı olarak da yapım sisteminde farklılık ve dönüşümler de meydana gelmiştir.

2.1.3. BEDEVİ ÇADIRLARI

Bedeviler daha çok Asya’da çöl yüzeyi üzerinde yaşamlarını sürdüren ve Sahra Çölü’nden Arap Çölü’ne kadar uzanan bir hatta varlık gösteren Arap kabileleridir. Bedeviler sürekli yer değiştirme alışkanlıkları sayesinde, dönemsel olarak çöl dışında meralarda veya bozkır alanlarına yerleşebilmektedirler. Çöl şartlarına dayanıklı hayvanlar olan deve ve küçük baş hayvancılık başlıca geçim kaynaklarıdır. Bedevi Araplar sert iklim kuşağında yaşamaları ve hayvancılıkla geçimlerini sağladıkları için çadırlarını, keçi kılından veya deve yününden yapılan kara çadır şeklinde bir yapım pratiği ile oluşturmaktaydılar. Sürekli yer değiştiren Bedeviler gündelik hayatını sürdürebilmek için taşıyamadığı hiçbir eşyayı sahiplenmezler.

Balkaza’ya göre Bedevi çadırları yaklaşık 80cm uzunluğunda gergi şeritleri ile oluşturulan ve bezin dibi toprağa gömülerek duvar görevi oluşturduğu bir düzenek olarak strüktüre edilirdi. Çatı kısmı olarak kabul edebileceğimiz üst kısımdaki yükü antik dönemdeki kilit taşının çalışma prensibine yakın bir şekilde yanlarda yer alan dikey taşıyıcılara aktaran ahşap latalarla alanın yapım süreci tamamlanmış olurdu. Mekanın içerisinde “yemek

yapma, uyuma” veya misafirlerin kalacağı yerleri yine iç strüktürde yer alan ahşap alanlara perde asarak bölümleyebilmekteydiler (Balkaza 2008, 114).

Şekil 2.6 Bedevi Göçebe Çadırı (Ak 2019, 364)

Form ve fonksiyon bakımından farklı örnekleri olan çadırlar içerisinde bedevi çadırları, germe sistemi ile yapılması bakımından günümüz mimarlık pratikleri için de önemli bağlantısal ilişkiler tahayyül etmemizi sağlamaktadır. Devingen bir yaşantı içerisindeki Bedevi için çadırın sürekli olarak konumunun değiştirebilme olanağı, her yerleşim alanında farklı stratejilerle kendini yeniden üreten ve yaşantısı içerisinde yeni fırsat ilişkilerinin açığa çıktığı bir mekanın da tekrar ve tekrar oluşumunu mümkün kılmaktadır.

2.1.4. ORTA ASYA ÇADIR TİPİ :‘YURT’, ‘TOPAK EV’

Kurgan olarak bilinen eski mezarlarda bulunan bilgilere göre, eski Türkler’in çadır sanatında gelişmiş olduklarını ve birkaç çeşit çadır kullandıklarını göstermektedir. Ev / üy, oba, otağ, keregü / kerege, çerger, alaçuk, çum, kapa ve çatır / çadır gibi isimlerin kullanıldığı bu çadırlardan bilinen en önemli örnek dairesel veya konik şeklinde yapılan “yurt”lardır (Bozkurt 1984, 115-118).

Yurt kurulurken karkas olarak adlandıracağımız iskeleti uzun yapı elemanlarına ihtiyaç duyduğundan söğüt ağacının dalları ile yapılmaktaydı. Çember şeklinde zemine apliance

edilen ilk bölümden sonra mukavemeti arttırmak için çapraz bir kat daha ekleyerek, çift cidarlı bir strüktürel taşıyıcı elde edilir. Cephenin etrafındaki kaplama iklime ve çevresel faktörlere bağlı olarak on veya on iki kata kadar çıkmaktadır. Daha sonra yurdun orta kısmında yer alan pişirme bölümünün dumanını tahliye etmek adına, konik şeklinde oluşturulan üst kısım açık bırakılır bu aynı zamanda ışıklık görevi görev bir fonksiyonu da üstelenmektedir (Kronenburg 1995, 19-22).

Şekil 2.7 Geleneksel Taşınabilir Yapı; Asya Yurt Örneği (Atasoy 2002, 290)

Atasoy'a göre yurtların dış tehlikelere karşı koruma sağlaması açısından çevresinde pencerelerinin olmadığını belirtmektedir. Kerege olarak isimlendirilen dikey duvarların ve güneşin doğuşuna göre belirlenen kapının konumu iç organizasyonu belirler ve kapı her zaman yönelimi güney olacak şekilde kurgulanırdı. Yurtların kurulması ve sökülmesi daha önceki dönemlerde olduğu gibi “kadınlar tarafından yapılır” ve hayvanlarla bir yerden başka yere taşınması mümkün olurdu. Bazı durumlarda dış çeperin karkasına Bedevi çadırlarında olduğu gibi bezler ile bir cidar oluşturulup, üzerine toprak ile sıva yapılarak özellikle yazın sıcaktan korunma ve serin bir iç mekan da yaratılmaya çalışılmaktadır (Atasoy 2002, 288).

Asya Yurt evi strüktürel yapım pratiği açısından yer değiştirmesi en güç taşınır mimari öğelerden biridir. Bu çadır tipi hiç sökülmeyecek bir biçimde arabaların üzerine tespit edilerek at, deve ve öküzlerle çektilirerek yer değişimi sağlanmaktadır. 12.yüzyılda gezgin İbn Battuta'nın da anlattığı gibi bu çadırlar dekorasyon ve malzeme açısından oldukça süslü atlı arabalar tarafından taşınırdı: “İbn Battûta, Kıpçak Hükümdarı Muhammed Özbek Han'ın hatunlarından her birinin altın sırmalı ve cevâhir süslemeli haymelerinin, ipek gaşiyeli atlar tarafından çekilen arabalar üzerinde kuruludur.” (Çelebi 2005, 340).

2.2. YERİN İŞGALİ: SABİTLENEN HAREKETLİLİK

Arazi üzerindeki mevcut doğal sınırlar, sosyal içerikli bir yapısal çevrenin oluşumunda öncül verilerdir. Kişisel ve kurumsal olarak arazi üzerinde bir çizgi ile sınırlarını belirlemek, bu yapısal çevrenin oluşumunda da anlamlı ilişkiler kurmada başat durumları işaret etmektedir. Bu anlamda sınır belirlemek yerin de başlangıcı sayılmaktadır. (Deviren 2001, 76) İnsan kendi çevresini bir boşluk haline getirmeyi yeri işgal ile sağlamasının Habraken mntıka ile açıklamaktadır.

“*The Structure of the Ordinary*” kitabında Habraken kontrol altındaki mekanın mntıkaya ait olduğunu ve bu mntıkların da sınırlarını belirlemenin dünyada yerleşmek için temel şart olarak belirlediğini anlatmaktadır. Mntıka kontrolü ise bir mekanı kapatma, girişini yasaklama ile mümkün olabilmektedir. Bu noktada Habreken yerleşim eyleminin temelinde mntıklar oluşturmak olduğunu söylemektedir. (Habraken 1998).

İstenmeyenın dışarıda tutulduğu ve insanın varlığını belirleme çabası olarak yeri işgal ile ona nüfuz etme çabası tarımsal amaçlarla belirlenen arazilerde karşımıza çıktığı gibi hareketli bir eylemin sabitleşme ürettiği ordu ve ordugah düzenlerinde de karşılık bulmaktadır. Bu noktada hareketin nasıl sabitlik kazandığını ve bunu hareketli mimarlık elemanları ile ne ölçüde üretildiği bu bölümde Ordugahlar üzerinden tartışılacaktır.

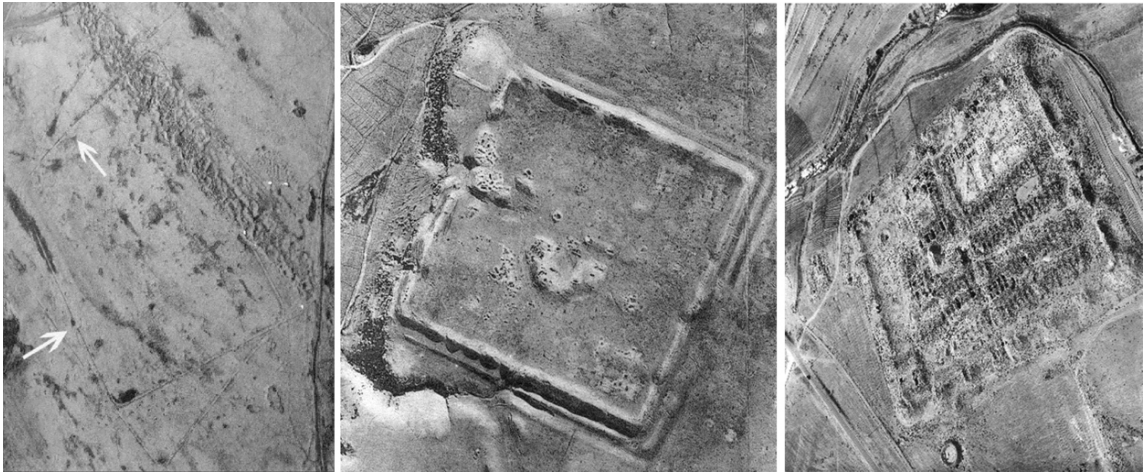
2.2.1. ORDUGAH

Ordugah, savaş sırasında ordunun merkezi olarak konakladığı yerdir. Ordugah oluşturmak, küçük ölçekte bir yerleşim planlamayla benzerlik göstermesine rağmen, Romalıların gibi

sürekli savaş ve seferlerde olan ordular için hızlı ve seri üretilen bir üretim olarak görülmekteydi. Romalı askerler birçok savaş deneyimine sahip olduklarından geçici yerleşim alanları oluşturmada oldukça pratik ve hızlıydılar. Bir ordugah planlamak, yönetmek ve kurmak onların dört veya beş saatini almaktaydı.

Romalı tarihçi Titus Livius, 743 tarihinde komutasını yaptığı ordunun savaş alanında nasıl ordugah kurduğunu şu cümleler ile anlatmaktadır:

Mairos vestri (Sizin atalarınız),ordugahı hiçbir eksiği kalmayınca kadar hazırlar; sonra savaşa girerlerdi. Çünkü savaşta geri çekilmeleri gerekirse, sığınabilecekleri biricik yerin ordugahları olduğunu bilirlerdi. Çadırlarının etrafını düşmanın aşamayacağı engellerle çevirirler ve savaşa giderken ordugahlarında kuvvetli bir savunma birliği bırakırlardı. Ordugahı düşman tarafından yıkılan bir konsül, savaşı kazansa bile yenilgiye uğramış sayılırdı. Ordugah, yenilenlerin kalesi, yenilenlerin sığınağıydı. Kaç ordu, çarpışmanın başında yenileceğini anlayınca ordugaha sığınmış, sonra elverişli bir durum bulunca, düşman üzerine saldırmış ve savaşı kazanmıştır. Ordugah, ikinci bir vatan ve her Romalı asker için çadırı, kendi evi, kendi yuvasıdır! (Titus 753, 34).

Şekil 2.8 Roma Dönemi Ordugah Gelişimi (Gojda 2008)

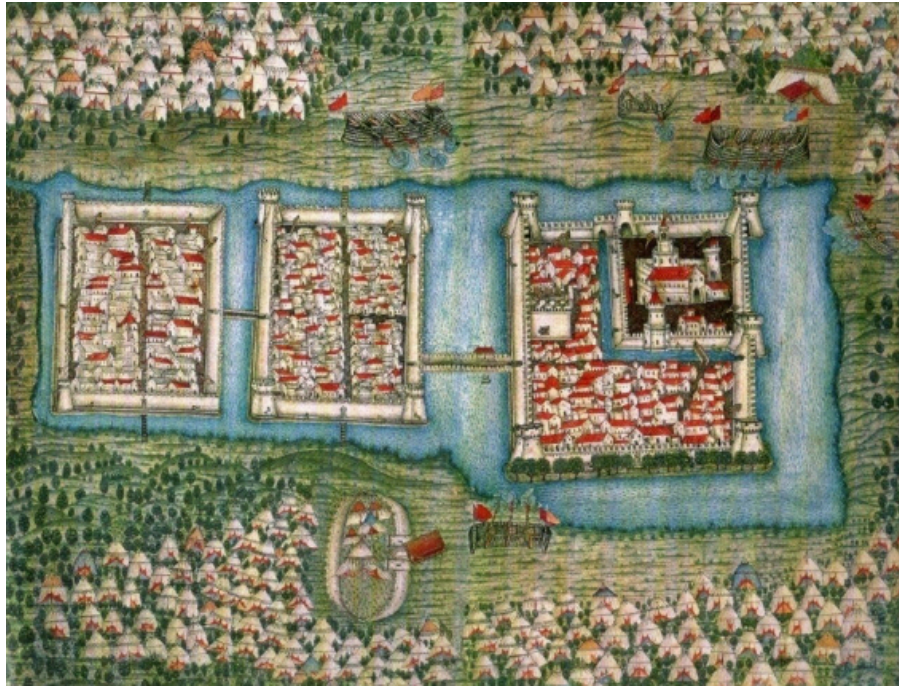
Roma ordugahının kurulup kaldırılması askerlik hayatının disiplinler bir parçası olduğundan bütün askerler subayların emir vermelerini beklemeden, çadırlarını kurar ve diğer işleri yaparlardı. Romalıların ordugah kurma organizasyonu ve hızlı olmaları savaş sırasında ordugah çadırlarının kazanılan alanda sabitleştirilmesine olanak vermiştir. Daha sonra yapılacak ve ordugah şehir olan bu yerlerde kule, kale gibi yapısal elemanların yapılmasını da günümüzde bu kentleri tarihi odaklar haline getirmektedir. Orta Avrupa'da

yer alan pek çok şehir ordugah şehir planlaması içerisinde kurulmuştur. Almanya'da Ren nehri etrafındaki yerleşimler ile Macaristan'da ve Yunanistan'daki yerleşimler ordugah şehir biçiminde gelişmiştir. Mobil bir düzenden kalıcı bir yerleşime geçişteki planlama metodolojisi ise kare biçimde, savunma duvarlı ve ızgara plan biçiminde olmaktadır.

Roma ordugahlarının kurulum şemasına benzer özelliklere Osmanlı ve Timur imparatorluğunda da görülmektedir. 14.yüzyılda askeri kesimin yaşadığı ve bir geçiş bölgesi olan Maverâünnehir'de Timur imparatoru Emir Timur'un askerleri siyasi ortamdan uzak tutmak için oluşturduğu ve çadırlardan kurulmuş bir bölge olarak anlatılmaktadır. Burada geçici barınmaların olmasının sebebi sürekli ordunun sefere sürülmesidir. Kale savunması dışındaki bütün savaş alanları devinim ve hareketlilik gerektirdiği için ordu merkezini sürekli yeniden kuran bir yapılanma içerisindeydi. Timurlularda ordugahın kurulması hiyerarşik bir düzen ile planlanmaktaydı. Merkezde Han'ın çadırı ve kademeli olarak erzak ve levazımata karşılamak için teşkilat ve pazar alanları kurulmaktaydı. Bu pazar hem karargâhın hem de askerlerin ihtiyaçlarını karşılayan mobil bir ticaret alanıydı. Bu durum ordugahlarının kurulmasında küçük bir şehir devlet gibi tüm donatıların dahil edilmesiyle yere ve bölgeye dair hakimiyet alanı kurmanın öncü örnekleri olarak gösterilebilir. Daha sonra çadır kampının etrafına hendekler kazılıp bir çeper oluşturulur ve stratejik öneme göre kaleler kurulurdu. Bu kalelerin etrafına ikinci bir hendek alanı yapılarak da oluşturulan ordu şehrin güvenliği ve sınırları tanımlanmış olurdu. Bu kurulan çeper bir sonraki yerin işgali için bir savunma alanı olarak kullanılarak mekânsal genişleme sağlanmaktadır (Manz 2006, 138-144).

Timurluların kurduğu bu kaleler, onlara düşman olan diğer imparatorlukların ise kuşatmak istediği ve kuşatma savaşlarının başladığı noktayı oluşturmaktadır. Osmanlı da Timurlular gibi göçebe ve sürekli hareket halinde olan ve ordugah şehir ile fethettiği topraklara yerleşiklik sağlayan bir devlet modeli oluşturmuştur. 17. yüzyıla kadar Timurlularla benzerlik gösteren Osmanlı ordusu, daha sonra ordugah kurma ve savaş taktiklerini farklılaştırmıştır. Kuşatma altına alacağı kale veya surlara önce öncü birliklerle saldırıp, bu saldırı sırasında kalenin çevresindeki alanlar tanımlanarak ordunun çadır kurma plantasyonu oluşturulurdu. Çadırların bölgesel olarak konumlandırılması, kale etrafına stratejik olarak yayılım gösterirdi (Karagöz 2010, 82-86).

Osmanlı ordugahlarında Timur ve Roma ordugahlarında olduğu gibi hiyerarşik bir düzen ve çadır tipi bulunmaktaydı. Padişahın çadırı olarak bilinen Otağ-ı Hümayun çadır planlamasında merkezde yer alıp, boyut olarak diğer çadırların yaklaşık üç katı büyüklüğünde olmaktadır. Atasoy'a göre Otağ-ı Hümayun'un çevresi zokak adı verilen bir kumaş ile çevrelendikten sonra etrafı ile ilişkisi kısmen kesilirdi. Otağ-ı Hümayun'un etrafını çevreleyen zokak üzerinde herhangi bir kapı yoktur. Savaş alanının tersi yönde sayebanlı bir çadır daha yerleştirilerek bu kısım hem arz odası hem de giriş alanını oluşturulmaktaydı (Atasoy 2002, 38-39). Gezer-saray olarak adlandırılan bu çadırın merkezi noktada olması onu oldukça güvenli kılmaktaydı. Ordugahların savaş açılan kalelere yaklaşık 2 mil mesafede kurulduğu tahmin edilmektedir. Çadırların ve ordugah kurulması mevzuları, Osmanlı'da önemli bir alanı oluşturmaktaydı. Mehterhane-i Hayme (Çadır mehterleri) adı verilen kuruluş, Osmanlı padişahlarının ve orduda kullanılacak çadırların üretim, bakım, kurulum ve taşınmasının organizasyonu ile sorumluydu. Osmanlı ordusunun Ordugâh planlamasında Timurlularda yer alan pazar alanına benzer yerleşimler de bulunmaktaydı. Aylak çadırı, ibadet çadırı, hastane çadırı, hamam çadırı ve mutfak çadırı gibi farklı ihtiyaçlara cevap veren birimler de Osmanlı ordugahlarının küçük bir şehir devlet ve işgalden sonra bir beylik olmasının ön habercisi niteliğindeki planlama şemasına dair fikir oluşturmaktadır (Römer 1995, 85-93).

Şekil 2.9 1556 Sigetvar Kuşatması Sırasındaki Çadır Kurulumu ve Organizasyonu (Arslantürk ve Börekçi 2012, 155)

Sigetvar Kuşatması için oluşturulan Osmanlı ordugahı, savaş alanına yayılan ve kontrolü sağlayacak bir düzende yerleşim göstermiştir. Osmanlı ordugahında kalan Paul Rycout, ordugah içindeki düzeni ve otağların bir şehirdeki binalardan daha özenli ve iç mekanlarının mermer saraydan çok daha pahalı olduğunu söylemektedir. Rycout'a göre uzun süreli ikamete mecbur olunan Sigetvar'da kerpiçten yapılmış koğuşlara bile rastlanabiliyordu (Ricaud 1686, 54). Yerleşim düzeni ve mekan organizasyonları açısından Sigetvar kuşatması geçici lakin yerleşik düzeni taklit etmesi açısından önemlidir.

Ordugahlarla ilgili söyleyebileceklerimiz: Roma dönemi ordugahları hareketli mimarlık üretimleri olarak ortaya çıkmış bile olsalar; inşa edildikleri yerin işgali ile buldukları yere sabit bir duruma geçmişlerdir. Geçici yapının bir mimarlık ürünü ve ardından sabit bir parça haline gelmesi ile fiziksel çevre içerisinde bir yer ve zaman/mekan adası olarak kent belleğini oluşturan yerleşim alanları olmuşlardır.

Timur dönemi ordugahlarının farklılığı ise, bu ordugahların yerleştikleri alanların bahçe olarak anılması ve bahçe kültürünü oluşturan yere sabitlenmiş mekanlara dönüşmüş olmaları çarpıcıdır. Timur döneminde bir bahçe oluşturmak başka şeylerin tasvirini yapmakla aynı kategoriye de sokulmaktaydı. Saraylarla ve cennetin hazırlarıyla özdeşleşen ilk bahçeler, sadece ibadet ve meditasyon değil aynı zamanda ordugahların da ikamet ettiği alanlar olarak işlev görmüştür. Bu durum da bahçe kullanımını, yarı göçebe yaşam tarzının örtüsü haline getirirken, aynı zamanda da ordugahların bahçe üzerinde sınırlarının meşrulaştırılmasının aracı olarak da değerlendirilmiştir (Golombek 1995, 141).

Selçuklu döneminde sabit mekanlar arasında hareket eden ve bahçeler arasında mevsimsel olarak yer değiştiren saray teşkilatı kurgusunda ise aslında hareketli olarak ortaya çıkmış olan mekan kurgusunun, zaman içinde yere sabitlendiğini, ancak insan hareketinin devam ettiğini ve sabitlenen bu yerler arasında sürekli yer değiştirdiğini görüyoruz (Redford 1993).

Osmanlı ordugahları taşınabilir olmalarına rağmen, aslında yerleşik düzeni taklit eden ve tekrarlayan mekan kurguları taşınabilir ve geçicilik kavramına ilginç bir bakış açısı sunmaktadır.

2.3. YERİN GEÇİCİLİĞİ

Taşınabilir yapıların yanı sıra, her seferinde tekrar üretilebilen ve arazinin üzerindeki mevcut materyali yapı malzemesi olarak kullanan iglolar, insan, mekan ve yer arasındaki ilişkide kendi çevresini özel bir boşluk haline getirmeye en iyi örneklerden biri olarak karşımıza çıkar. Mevcut doğal örtüyü, tekrar doğaya dönüşecek bir yapı malzemesi olarak kullanmak, yeri kendi dinamikleri ile biçimlendirmek açısından ilginç bir örnektir.

İglo ya da iglu Eskimoların dönemsel veya sadece avlanmak için oluşturdukları ve karın buz ile karıştırılmasından oluşturdukları geçici yerleşim birimleridir. İglo, İnuit yerel dilinde “ev” anlamına gelip gündelik kullanımda çadır olarak da kullanım alanı bulmaktadır. Kanada'nın kuzey bölgesinde yaşayan İnuktitutlar yaz aylarında konik biçimindeki tipi çadırına benzer geçici strüktürlerde yaşarken kışın Alaska ve Grönland yakınlarında avlanmak ve -50 dereceyi bulan sıcaklıktan korunmak için iglolarda yaşamaktadırlar.

İglo yapımı, buzun ve karın kesilmesi için üretilmiş özel bir kar bıçağı ile kısa sürede oluşturulabilmektedir. Zeminin hazırlanması için öncelikle yer zemin kotundan yaklaşık bir ile bir buçuk metre kazılmalıdır. Kar bloklarının ve karın yapısının çok sert olması gerekmektedir. Bunun nedeni tepe kısmının ağırlıkları yana ve oradan da zemine vermesinden dolayı, asıl yük çeperi ören dikey alanda olacaktır. Bu yükü taşıyabilecek sağlam ve sıkıştırılmış kar kütlesi strüktür için önem arz etmektedir. Formu oluşturan kardan tuğlalar birbirinin katı olmayacak bir şekilde elli santim eninde 30 santim uzunluğunda kesilmektedir. Kubbe biçiminde bir form oluşturularak tamamlanan iglonun çeperinde, temiz hava sirkülasyonu için istenildiği durumda pencere görevi görecektir boşluklar da açılmaktadır. İçerisi genellikle +4 derece olmaktadır. Vücut sıcaklığı ile iglonun eriyebileceği düşünülse de, dış ortamdaki negatif sıcaklık, erime gösteren alanları buzlaştırarak daha da sertleştirmekte ve dayanımı arttırmaktadır.

Göçebe kültürler genelde karınlarını doyurmak, ticaretle uğraşmak ya da bilinmeyen bir zemin üzerinde yeni fırsatları yakalayabilmek adına hareket ederler. Yapım tekniği olarak, hem Kuzey Amerika yerlileri olan Kızılderililerin tekniklerini, hem de kendi fiziksel coğrafyalarının yeni yapım teknolojileri kullanmaları hareket halinde olmanın getirdiği bir

çeşitliliğidir. Şüphesiz, göçebe yaşam gelenekselliği, kültürü ve kimliği çeşitlendiren ve yeni fırsat ilişkileri ortaya koyan bir yaşam pratiği olarak zorlu şartlarda yaşayan iglooların yaşamını kolaylaştıran bir pratik olmuştur.

Şekil 2.10 İglo Evi Örneği (*Britannica 1998*)

Finlandiya’da sıcaklığın -30 dereceye düştüğü Lapland kasabasında oluşturulan cam iglo köyü, termal ve temperli cam ile üretilmiş dış çeperi ile kullanıcıya bu tür bir deneyim sunmayı vadetmektedir. Camın içerdiği bileşenlerle buzlanmasını engelleyerek dışarıyı panoramik bir izleme alanına çevirmeye hedefleyen alan, endüstrileşme karşısındaki yeni hareket biçimleri hakkında çarpıcı bir fikir vermektedir.

Şekil 2.11 Modernize Edilmiş İgloo Köyü (*Britannica 1998*)

Günümüzde, bu kültürel çeşitliliğin ve yapım pratiklerinin modernize edilmiş veya yeniden yorumlanmış birçok örneğini görebilmekteyiz. Her seferinde yeniden ve yeniden yeri yere dair olan malzeme ile biçimlendirerek, doğaya müdahaleyi ve sürdürülebilirliği destekleyen bu yapım pratiği, mimari tipolojinin son ve güncel teknolojileri ile bir meta haline gelmiştir. Tamamen amacı dışında ve yere inorganik bağlarla bağlanan bu “yeni iglo” yerleşimleri, mimari mekan, kavramsal varoluş ve teknik unsurları birbirinden ayırarak, geçici olmak adına inşa edilen varoluş amacını da değişime uğratmıştır.

3. YERE KARŞIT MEKAN KAVRAMI

Göçebelik kavramı ve kültürü yerden bağımsız olma ve hareketlilik kavramlarını barındırmaktadır. Göçebelik “yersizyurtsuz” olmakla ilişkilendirilmektedir (Deleuze 2009, 151-153). Bu bağlamda, göçebeliği daha iyi irdeleyebilmek için yerle ilgili kavramlara bakmak gerektiği; ama bu diyalektiğin sunduğu ilişkiden ötürü de yer kavramının karşısında tartışılan mekan kavramını bu tartışmanın içine çekme gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

HIZ

Yer kavramı ne kadar sabitlik ile ilişkilendiriliyorsa, bu kavramı daha iyi anlamaya yarayacak karşıt kavramların ise sabit olmama, hareketlilik ve hız kavramlarıyla açıklanabilir. Bu noktada, öncelikle bahsedilmesi gereken hız kavramıdır. Hız, fiziksel mobilitayı sağlayan araç olarak algılanabileceken, aynı zamanda da hem fiziksel, hem de kavramsal olan değişimi çağrıştırmaktadır: Hızla yer değişimi ve bireyin hızla değişimi. Buradaki değişim kavramı modern dönemde tartışılan yeni arayış ile özdeşleştirilebilir.

Yırtıcı’ya göre modern dönem kendinden önce varolana sürekli alternatifler ve yeni arayışlar sunması, onu tarihsel olarak benzersiz yapmaktadır (Yırtıcı 2003, 64-71). Modern dönem bu yenileyici tavrı ile geleneksel olanı tümüyle yeniden yorumlayan bir yaşam biçimi olmuştur. Giddens, bu yeniden üretme biçimlerini, modern dönemdeki hız kavramı ve bireyin hızının artık kontrol edilemez seviyede olması ile ilişkilendirir. Hız ve hızın getirdiği dönüşüm alanı toplumsal değişimin en önemli halkasını oluşturur (Giddens 1991, 28). Bu değişimler ise emeğin meta haline geldiği bir toplumsal düzen içerisinde, bireyin her gün kendini yeniden ürettiği bir döngüsel süreci işaret etmektedir.

DEVİRİM

Jeanniere’e göre 17.yy’da ortaya çıkan ve toplumsal değerler sistemine ve organizasyonuna verilen isim olan modernite, dört büyük devrimsel nokta ile ilişkilendirilebilmektedir (Jeanniere 1993, 15). Her devrim insan ve yapısal çevre açısından farklı düzeylerde tanımlanmaktadır. Bunlardan ilki “bilimsel devrimdir.” Bu durumla beraber uhrevi ve bilinmeyen tarafından yönetilen bir düzenden, mekanik ve doğrudan yasaların belirlenimi ile yeni düzenleniş sağlanmaktadır. İkinci devrim ise “politik alanda

yaşanandır.” Bu rasyonalite içerisinde görünmez haklar ile aileden gelen yönetim biçimini soyut bir eşitlik ilkesi üzerinden yeniden yaratmayı hedeflemiştir. Bu bireyin emek ve tüketim kararlarını ve bu kararların ona kazandıracığı toplumsal rollerin kazanılması için önemli bir eşik olmuştur. Üçüncü devrim ise “kültürel devrimdir.” Bununla beraber toplumun rasyonelleşmesi ve eşitlik üzerinden toplumsal ilişkilerin yeniden tahayyül edilmesi hareketi içermektedir. Sonuncu olarak ise; “Endüstri Devrimi”. Endüstri devrimi ile insan ilk kez doğa ve doğanın güçlerini kontrol etmeyi onu değiştirmeyi ve bunu yaparken de oluşturduğu tüketim toplumunu yeniden ürettiği bir düzeni tarif eder (Jeanniere 1993, 15).

MODERNİTE

Modernite ve insan ilişkilerinin nicelleşmesi temelinde devrimsel değişiklikler özgürlük ve ilerlemeci bir alt motivasyonu içermektedir. Modernliğin yarattığı bu özgür olma düşüncesi beraberinde toplumsal mobilitayı da beraberinde getirmiştir. David Harvey, 19.yy’da bir kent gezgini de olan ve değişim içindeki modern endüstri kentinin yeni kurumlarını şiirsel bir şekilde tasvir eden Baudelaire için yaptığı analizce bu ironik durumu özetler. Anlık olan ve değişkenle, sonsuz ve değişmez olanın modern düşüncenin özünü oluşturduğunu anlatır:

Harvey, Baudelaire’in 1863’te yayınlanan “Modern Hayatın Ressamı” başlıklı yazısında “modernlik anlık olandır, “değişmeyendir”” sözlerini bu durumu tarif etmek için kullanmaktadır. Modernlik düşüncesi bir yönüyle sürekli değişen ve sabit olmayan bir düzen tariflerken öteki yarısı ise sonsuz ve değişmeyen olarak tarflenebilmektedir (Yırtıcı 2003, 78).

20.yy ile birlikte taşınıp sökülebilen, hafif strüktürlü, esnek yapım sistemlerine sahip ve sürekli yer değiştirebilen yapım sistemleri ortaya çıkmıştır. Bu mobil mimari, kulübeden sirk çadırına, karavandan prefabrik yapım sistemlerine, mobilyadan rekreasyonel araçlara kadar geniş çapta uygulama alanı bulmuştur. Tüm bu hareketlilik üreten yapı biçimleri de mimarlığın yere sabit üretimler yerine esnek ilişkiler ve organizasyonları da içerdiğini tartışmaya açmıştır. (Ibelings 2003, 66-68)

HAREKETLİ MİMARLIK

Kronenburg'a göre mimarlık hiyerarşik yapısı gereği farklı derecelerde özgürlük içerdiği için hareket ve hareketin getirdiği esnek elemanlarla daima uzlaşa içinde olmuştur. Kızılderili veya bir sirk çadırı; bunlar aynı alan içerisinde bir yere oturmuş olsalar da farklı "yer"ler olacaklardır. Hareketli mimarlık üretimleri ile birlikte gündelik hayat koşuşturması içerisinde metropol insanının zihninde 'kaçmak (escapizm)' düşüncesi etrafında merkezkaç hareketi ile dolaşacağı merkezin sabit olması anlamına gelmektedir (Kronenburg 1995, 27). Kent içerisinde sürekli devinim içerisinde olan birey için, arka planda her zaman merkezini yanında taşıdığı alanlar yaratma potansiyeli olarak görülen mobilite, toplumsal hareketliliğinde artmasını da sağlamıştır. Oluşan bu hareketlilik ile zaman artık tüketilebilen bir metaya dönüşmektedir. Bu meta olma hali ise tüketim ve daha fazla tüketimin de dolaylı yoldan icadını mümkün kılmıştır. Kantitatif bir değerler zinciri olan zaman kavramının içerisindeki devingenlik ise zamanın artık 'kazanılan' veya 'kaybedilen' bir değere dönüştürmüştür (Toffler 1974, 56).

TÜKETİM

Bugün düşündüğümüz anlamdaki tüketim kavramının temeli 20.yy başlarına denk gelmektedir. 18. Yüzyıl sonu 20.yy başlarına kadar olan süreç içerisinde insanlar kendi ihtiyaçları ve isteklerinin daha fazla farkına varan bir yaşam şekline doğru eğilim göstermesi, daha sonraki yıllarda tüketimin çarpıcı bir şekilde artmasına sebep olmuştur (Uzun 2008, 66).

SANAYİ DEVRİMİNDEN POSTMODERN DÖNEME BİREY VE TÜKETİM

Tüketimin fazlalığının yarattığı üretim ihtiyacının oluşmasındaki en önemli etkenin Sanayi Devrim'i olduğunu söyleyebiliriz. Oral Sander Sanayi Devrimini üç etapta ele alır (Sandler 1989, 18). Birinci Etap: Makine Çağı, doğal kaynakların aktif kullanımı ile makine kullanımının ortaya çıktığı bu dönem 18. Yüzyılda etkinlik gösterip 19. Yüzyılın ortalarına kadar etkisini göstermiştir. Bu durum yapılan işin yaşanılan yer ile aynı mekanda olma durumunu bozarak fabrikalara taşımıştır. Sander burada kritik olanın bireyin artık kendisi için değil kendisinin olduğuna inandırılarak başkası için üretim yapmaya başlaması olduğunu belirtir (Sandler 1989, 30). İkinci Aşama, 1870'lerin sonrasında kömür ve demir kullanımının yanına farklı hammadde ve enerji kaynakları eklenmiştir. Petrol, kimyasal maddeler, elektrik gibi üretim elemanları sisteme sokulduğunda endüstrileşme bugün

görünen şeklini almıştır. Sanayi devriminin başat elemanı olan “çelik” yaşam alanlarının da farklılaşmasına olanak sağlamış, uygulama alanının esnekliği nedeniyle yaşam biçimlerinin de farklılaşması için ara eleman olmuştur (Sandler 1989, 36).

Üçüncü Aşama, bilgisayar ve ileri teknoloji ekipmanlarının gelişmesi sanayi devriminin üçüncü halkasını oluşturmuştur. Bu durum en çok kentleri etkilemiştir. Sanayileşmenin getirdiği makineleşme ile aynı (yer)den daha fazla mahsul alınmaya başlaması, nüfusun da artmasına neden olmuş, fabrikaların da kentlerde konumlanmış olması ile kent içi birey sayısı hızla yükseliş göstermiştir. Fabrikalarda çalışmaya başlayan bireyler için ise artık önemli olan tek konu “örgütlenmiş zamansal düzenlilik” olacaktır. Bu kapsamda zaman ve yer kavramındaki farklılaşmanın başat noktalarından birinin “zaman” değerinin ise “iş” kavramı üretimi olduğunu söyleyebiliriz (Sandler 1989, 52).

Tüketimin cazip ve anlık kullanım nesnelere ile yeniden inşasını mümkün kılan Sanayi Devrimi'nin devamı niteliğindeki postmodern dönemde, birey artık kendi kimliğini geçici değerler üzerinden kurar olmaktadır. Globalleşme ile artan hareketlilikle mekanın tanımı, çevresel faktörlerden bağımsız olarak bir simülasyon niteliğinde ortaya konan bir duruma dönüşmektedir. Buradaki karşılaşma tüketilen yer ile üretilen yer arasındaki güzergahta, yolda olmaktan gelen bir rastlantısallıktan ibaret olarak kendini üretmektedir. Fırat, *Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı* kitabında Pirsig'in iki arkadaşı ve oğlu ile Amerika'ya motosikletle dolaştığı yolda olma halini şöyle aktarır:

Anayoldan geçen arabaları seyrediyorum bir süre. Bunlarda bir yalnızlık var. Yalnızlık değil - daha kötüsü. Hiçbir şey. Tıpkı, benzincinin depoyu doldururken ki yüz ifadesi gibi. Hiçbir şey. (...)

Arabaların şoförlerinde de bir şeyler var. Aynı benzinci gibi, kendilerine özgü bir trans halinde tam karşıya bakıp duruyorlar. Hepsi sanki cenaze alayındaymış gibi görünüyorlar. Bir kez içlerinden biri bize küçük bir bakış atıp sonra başka yere bakıyor ifadesizce; sanki kendi işini düşünüyormuş, sanki bize baktığını fark etmemizden ötürü utanmış gibi.

Otomobiller kent içi trafikte hep sabit bir maksimum hızda giderler; sanki bir yere varmak istiyorlarmış gibi, sanki o an orası, geçip gitmesi gereken bir yermiş gibi. Araba kullananlar nerede olduklarını değil de nerede olmak istediklerini düşünüyormuş gibidirler (Fırat 2006, 66).

Fırat'ın da aktardığı üzere anlatıcı ve ana karakter olan Pirsig Amerika'yı baştan sona gezen bir kentsel göçebedir. Burada bahsettiğimiz yolda olmanın rastlantısallığı içerisindeki durum, Auge'nin de modern-ötesi diye tarif ettiği kentsel ritimden kaynaklandığını söylemek yanlış olmaz.

EKONOMİ

Dünyanın ekonomik ve kapitalist düzen içerisindeki gelişmesine bakıldığında, üretimin ve tüketimin artması ile orantılı kent içi hareketlilik hem bireyin sabitlikler üzerinden kurduğu yaşantısına hem de maddi durumuna sürekli değişkenler eklemektedir. Bu değişkenler ekonomik ve kapitalist düzen içerisindeki pazar payının yeniden dağıtılması ve sürekli üretim araçlarının yenilenmesi yeni üretim mekanları ve pazar bulma arayışını da ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ise genişlemeci bir dinamizm yaratmaktadır. Yırtıcı'ya göre bu durum insan ve üretim ilişkilerinin yeniden üretildiği bir alanı mümkün kılar. Daha fazla tüketen ve tüketmeye ihtiyaç duyan insan kent merkezlerine gelerek, kentlerin sarsıcı dönüşümlerine katkı sağlar (Yırtıcı 2003, 80).

YER: Kapitalist Sistemin Yeni Üretim Tipolojisi

Çağdaş kapitalist sistemin yeni üretim tipolojisi olan yerin oluşturulması Auge'ye göre toplumsal ve bireysel pratikler ile mümkün olmaktadır. Sistem içerisinde nesne ve özne olma durumundaki birey için kurduğu ilişkiler onu, devingen kılan tek ortamı sağlamaktadır. Bunu da paylaşımlı kimlik ile toplumlara aidiyet şeklinde sağlayan birey için yer, aynı zamanda hareket olanaklarını sağlayacak olan bir konfigürasyon alanıdır (Augé 1995, 85).

Yer ile kurulan antropolojik ilişki Auge'nin de bahsettiği bireysel pratiklerle sürekli yeniden üretilmektedir (Augé 1995, 56). İnsanlar kenti içerisinde evden alışverişe, alışverişten işe, işten, farklı sosyal alanlara giderek sürekli arta mesafelerde hareket etmektedirler. Şehir bu hareketlilik içerisinde insanların 'yolda' oldukları yerdir (Yırtıcı 2003, 90). Daha önce belirlenmemiş ve yazılı olmayan kurallara bağlı bu durum için alışkanlıklar oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Her gün çalışmaya gittiğiniz paylaşımlı ve oturma düzeni belli olmayan bir mekanda kimin nerede ve nasıl oturacağını daha önceden belirlenmediğini düşünebiliriz. Lakin bir zaman diliminden sonra her gün oturduğunuz mekanın "benim alanım" olarak tanımlayacak ve bunun için tartışma ortamı

bile çıkarılabileceğini de biliriz. Bu sahiplenme duygusu ve sabitlik arayışı, kişinin yer ile kurduğu ilişki açısından oldukça önemlidir (Yırtıcı 2003, 99). Yer edinme ve mekanın içerisinde bulunma halinin tanımlayıcısı olan alan çevirme hali ise, yer ve mekan arasındaki kavramsal ve bağlamsal ilişkinin deşifresine ihtiyaç duymaktadır.

3.1. YER VE MEKAN

Bu bölümde yer ve mekan tanımları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Mekan, mimarlık disiplini içerisinde sadece kantitatif veya kalitatif olarak ele alınmadığından her zaman problemlili bir alanı tarif eder olmuştur (Deviren 2001, 8). Yer ise mimaride genellikle “konum” olarak karşılık bulmaktadır (Descartes 2002). Mekan ve yer kavramları sadece mimarlık alanında kullanılan kavramlar olmadığından, kaçınılmaz olarak felsefe, sosyoloji, antropoloji gibi sosyal alanlar ile eş zamanlı ele alınması gerekmektedir.

SINIR

Deviren’e göre tarih boyunca bilinen bir soru düşünürlerin de mekan ve mekana dair olan hakkında sorgulamanın önünü açmıştır. Bu soru, yer ile mekan arasındaki farkı ve tartışma alanının da genişletmektedir: “Dünyanın bilinen sınırının ötesinde ne var?” Eğer orada bir şey varsa bu şeye ve onun ilerisinde yer alana da ulaşılabilir. Eğer bir şey yoksa bu hiçbir şey olmamalıdır. Eğer yer her zaman bağlı ve bağımlıysa, evrenin sonunda yer alan ve ardında karşılaştığımız şey olamaz. Böyle bir şeyin adı mekandır (Deviren 2001, 15).

Yer, bu sorgulamayla mekandan farklılık gösterir. Yer, mekandan farklı olarak dünyevi olgulara karşılık verir. Mekan daha göksel olan ile ilişkili olurken, yer ise toprakla özdeşleşmektedir. Deviren’e göre çoğu dinsel metinde mekan mutlak bir güç ve tanrı ile dolu, cennete yakındır. Yer ise varlığa ve ona ait yaşamsal özellikler ile ilişkidir. Bu durum onu toprağa ve dünyevi olana yaklaştırırken, mekanın arı halini ve kalitatif değerlerinden uzaklaşmasının da nedenini oluşturmaktadır (Deviren 2001, 22).

Mimarlık bağlamında incelendiğinde, mekanın zaman içerisindeki devamlılığı ve ona kattığı özel bağlamları ile karşılıklı ve yakın ilişkiler üzerinden tahayyül edilen bir yer fikrinin ortaya atıldığını söyleyebiliriz. Yer fikrinin temel alındığı düşünsel pratikler içerisinde, mimarlık üretiminin anlamlı, bütünleşik ve ait olduğu bağlamda, tüm dengelim - tümevarım ilişkisi ile bağ kurmasının önemi vurgulanmaktadır. Bağlamsalcılık,

bölgeselcilik geliştirilen bu bağlam, önemli üretimlerinden sayılabilir. Burada kritik olan konu, bu bağlamın sınırlarının ne kadar genişleyebileceği olacaktır. Yer üzerinden söylem geliştiren bu yaklaşımlarının ortak kümesin, yersizleşme oluşturduğundan; bireyin, yeri artık konum olarak işaretlemesi kaçınılmaz olacaktır. Yersizleşme, modern kentsel ilişkilerde bir şeyin yokluğunu tarif ettiği düşünülürse; onu, konum olarak işaretlemek, bireyin yeri sabitlemek için koyduğu işaretler izin temel motivasyonunu da oluşturacaktır.

3.2. HAREKET VE KONUM

16. yy ile başlayan ve 20. yy'a geldiğimizde ivmesini arttıran “modern hareketlilik kavramı”, yer ile kurulan ilişkilerin de değişmesini sağlamıştır. “Yer”in tarihsel sürecindeki farklı anlam ve deneyimlere eşlik etmesi, farklı mekansal ve zamansal ilişkileri de şekillendirmiştir.

Yer kavramı, erken modern dönemde iki önemli terimle anılmaktadır: Uzam ve hareket. Uzam, Descartes tarafından sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Descartes’e göre dünyanın uzamı belirsizlik üzerine kuruludur:

Dünyanın uzamı belirsizdir. Ve yine bu dünyanın, yahut evreni teşkil eden uzamlı maddenin sınırsız olduğunu öğreniyoruz, çünkü bir sınır tasavvur etmek istediğimiz her yerin ötesinde, ondan daha sonsuz derecede uzamlı olan uzaylar tahayyül edebiliriz... böylece bu uzaylarda belirsiz tarzda uzamlı bir cisim vardır... uzam fikri, hangi mekanda olursa olsun cisimden edinmemiz gereken gerçek fikridir (Descartes 2002, 66-67).

Descartes’in açıklamasında “yer”in sadece konum olarak kabul edildiği, mekanın ise artık saf mekan olarak ortaya çıktığını görmekteyiz. Yer, büyüklük ve şekilden çok, daha kesin olarak, durumu ve vaziyeti gösterir; halbuki mekan deyince tam tersine daha çok büyüklük ve şekil olarak düşünmekteyiz.

Uzamın getirdiği yer’i konum olarak algılamanın yanında ikinci terim ise hareket kavramı olmuştur. Hareket Husserl’in fenomenolojik yaklaşımının temelini oluşturmaktadır. Husserl çalışmasında mekana hareketi entegre etmiştir. Husserl çalışmasında kinestetik mekan, harekete bağlı olan yer kavramını olarak ortaya koymaktadır (Husserl 1962). Böyle bir tanımda Descartes’in yeri konum olarak görmesini Husserl, salt bir konum olmanın dışında hareketin yere deneyimi de eklemiştir. Böylelikle deneyim, yerin aktif bir bileşeni

haline gelmiştir. Aynı dönemde Merleau-Ponty ise, vücudun kendisinin kendi ifade ve hareketleriyle kinetik dinamizmini ürettiğinden bahseder (Merleau-Ponty 1962, 33). Bu görüşte varlığın yersiz ve tamamen soyut olmadığını, varlığın kendisinin bir yer olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Husserl ve Merleau- Ponty gibi düşünürler, batıda modern dönem felsefe ve mimarlık arasındaki kurulan ilişkilerin de başat aktörlerinden olmuştur (Husserl 1962; Merleau-Ponty 1962). Varlığın bir yer olarak görülmesi, modern dönemdeki mekan ve yer kavramlarının da ayrımının başlangıç noktası olmuştur. Bu kapsamda yer, fen bilimlerinin soyut yönleriyle ele alındığı mekanın ötesinde, artık farklı boyutlar içeren bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerin boyutları, coğrafyanın doğal yapıları ve bunların üzerinde yer alan mimari oluşumlar olarak iki aşamalı bir boyut vurgulamaktadır.

Heidegger'in yeri beden ve zihin arasındaki bir ortam olarak kurgulaması; Foucault'un "mekan ve yer süreçsel varlıklardır" görüşü ve Deleuze ve Guattari'nin "bir şeyin konumlandığı yerde her şey onun etrafında şekillenenlerle ilgilidir" deyişleriyle yeri, mekan karşısında yeniden düşünmenin gerekliliğini sağlamıştır. Yer kavramı bu kez strüktüre olma ve yapı ile karşımıza çıkacaktır. Strüktür ve yapı olarak yer ilişkisi konusunda Derrida, yapısal olanın mekanı nasıl çevrelediği sorusuna cevaplar aramıştır. Derrida metinlerinde farklı bir tutumu ortaya koyar. Derrida, mimarlığı "olay" olarak değerlendirmektedir. Mimarlığın "anıtsal olan anın muhakkemesi" olmasını reddeder. Yapının sabit bir parça olmaktan ziyade anların oluşturduğu bir "olay" olduğunu iddia eder (Derrida 1995, 89-90).

Derrida, yapı hakkında Heidegger'in yapı yapma pratiğini sorguladığı görüşlerini referans aldığını görebiliriz. Heidegger, kendimizi yapı yapmayı salt bir inşai faaliyet olarak düşündüğümüzde kendimizi bu salt düşünme içerisinde sınırladığımızdan bahseder. Yapılı olan şey nedir? sorusuna farklı yaklaşımlar sunan Heidegger, eğer yapı yapmayı inşa etmek olarak görüyorsak, bu inşai faaliyetin ne olduğunu sorar; bunu köprü örneği ile açıklamaya çalışır. Ona göre: Köprü, yapılmış olandır, ancak sadece iki kara parçasını birleştirmeyen. Suyun kenarları, köprünün birleştirdiği alan içerisinde su kenarları olarak ortaya çıkar. Köprü, derenin etrafındaki peyzajı ve örtüyü de birbirine bağlar. Dolayısıyla bu faaliyet, kendisinin dışında farklı değer/ nesne/ yer/ deneyim(ler)in bir araya getirdiği dinamik bir alanı tarif eder (Heidegger 1962, 102):

Yapı yapmak, konumu üretme kabiliyeti ile mekanların oluşumunu ve birbirine bağlanmasını mümkün kılar. Çünkü, yapı yapmak konular üretir, bu konuların mekanlarının birbirine bağlanması, mekanı yapıların strüktürünün nesnesi haline getirir. Ne doğrudan ne de dolaylı olarak. Bununla beraber, nesnelere konular olarak ürettiği için yapı, mekanlarına doğasına ve kaynağına yakındır. Yapının doğası ise ikamete izin vermektedir. Yapı kendi doğasını onun mekanlarını birleştirme yoluyla konular oluşturarak meydana getirir. Ancak ikamet etmeyi başarırız o zaman yapı yapabiliriz (Heidegger 1962, 203).

Heidegger'in yapı yapmak ile ikamet etmek arasında kurduğu ilişki, varlıkla yapı eylemi arasındaki ilişkinin "yer"i oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Heidegger 1962, 108).

VARLIKSAL MEKAN

Batılı düşünürler mekan ve yer ilişkisi üzerinden yeni açılımlar kazandırarak, yerle mekanın arasındaki ilişkinin yeni anlamlar kurmasının önünü açmıştır. Yerle mekandan genel olarak farklılığı onun boyutsal özüne dayanmaktadır. Bu boyutsal öz, zaman ve mekanın hem batı hem de doğu felsefesinde varoluşun kaynağı ile ilişkilendirilmesinden anlaşılmaktadır. İnsanların oluşturdukları topluluklar evrenden, daha küçük ölçekte dünyadan ve toplulukların oluşturduğu birikimden ayrı düşünülemez. Varlıkla ilişkili olarak mekanların organizasyonu, toplumların ve kültürel normların dünya üzerinde nasıl oluştuğunu ortaya koyarak yerleri oluşturmaktadır. Her anlam ve içinde barındırdığı derinlik "yer"de yaşanmakta ve yerin karakteristik özellikleri bu yaşam zevkini belirlemektedir. Deneyim ile anlaşılan insan hareketleri, varlıksal mekanın da oluşumuna bir uzam sunmaktadır.

Varlıksal mekan, Norberg-Schulz'un yere dair anlatısının omurgasını oluşturmaktadır. Ona göre varlıksal mekan sadece yapısal ve fiziksel kavramlarla ve coğrafi çerçevenlenmiş mekanla tanımlanamaz; deneyimlenen özellikler, süreçler ve iç ilişkilerle belirlenir. Bu nedenle homojen ve tarafsız değildir, niceliksel ve canlı bir yapısı vardır (Norberg - Schulz 1988, 34-37). Norberg-Schulz'un bahsettiği varlıksal mekan kavramı, mekanın sosyal varlık ile olan ilişkisinin tarih boyunca süregelen gelişiminin bir uzantısını çerçevelemektedir. Norberg-Schulz özellikle Heidegger'in varlık ve yapının doğası hakkındaki görüşlerinin üzerine kurduğu çalışmasında mekanın biçimsel görüntüsünün altındaki kavramsal ilişkilere dikkat çekmektedir.

SOYUT MEKAN VE BOŞLUK

Mekanın oluşturduğu sosyal ilişkiler mimarlığı sosyal bilimlerin alanına yaklaştırmaktadır. Sosyal bilimler ile mimarlık arasındaki ilişkilerin önde gelen isimlerinden Lefebvre, mekanı salt biçimde ele almanın onu boş bir soyutlama ile değerlendirmek olduğunu ifade etmektedir. Mekan, fen bilimlerinin kantitatif değerler oluşturduğu bir şema ile de açıklanamaz. Mekanın tarif edilmesi için kullanılan terim ve kavramlardan daha önemli olan konu, matematiksel mantığa dayalı ideal mekânın ile sosyal yapma biçiminin yarattığı mekân arasındaki farktır (Lefebvre 2013 , 67-73). Lefebvre, bu farka dair mekânı, sosyal bir gerçeklik alanı olarak tarif etmektedir. Mekan artık ilişkilerin ve farklı sosyal birleşimlerin üretildiği bir biçimler seti haline gelmiştir. Mekanın sosyal ve ilişkisel bağları, onu yeniden üreten başat parçalar ile kendini yeniden ve yeniden üretmesini mümkün kılmaktadır. Mekan bu bağlamıyla ekonomi, politika ve antropolojiden bağımsız ele alınmayan bir bileşenler ile belirlenmektedir (Lefebvre 2013 , 76).

“PALİMPSEST” YER

Mekan ve yer tanımları ve arasındaki ilişkileri felsefe, coğrafya ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerden yararlanarak inceleyen bu bölümde mekân, ölçüsel ve biçim gibi özellikleri ile bir oluşum olarak değerlendirilirken; yer, “palimpsest” bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihin, coğrafyanın ve toplumsal hafızanın çakıştığı yer, dinamik ve hareketli bir yapıya sahiptir.

Yerin dinamizm ile ilişkilendirilmesi yere dair bir çalışma pratiği içerisindeki mimarlık disiplinini de etkilemektedir. Yapının bir çeşit arazi örtücü olarak tanımlanması ve arazi ile olan ilişkinin bu bağlam üzerinden değerlendirilmesi, onu, sosyal, teknolojik ve geniş ilişki ağlarının değişen merkezlerinde konumlandırmaktadır. Bir sonraki bölümde yapı ve ona ait üretilen mimari pratiklerin yere ilişkin önerdiği farklı uygulamalar, kavramsal ve pratikte kendine alan bulmuş örnekleri ile olaya nasıl yaklaşıldığını konu edinecektir.

3.3. YER VE YAPI İLİŞKİSİ

Yapının oluşturulması, belli bir toprak parçasının çevrelenerek özel hale getirilmesi ve ayakta durmasının sağlanması ile mümkün olmaktadır. Mimaride ayakta durma eylemi, topraktan yükselmek ve gökle olan bağlamı ortaya koyar. Ayakta durmak, zemin

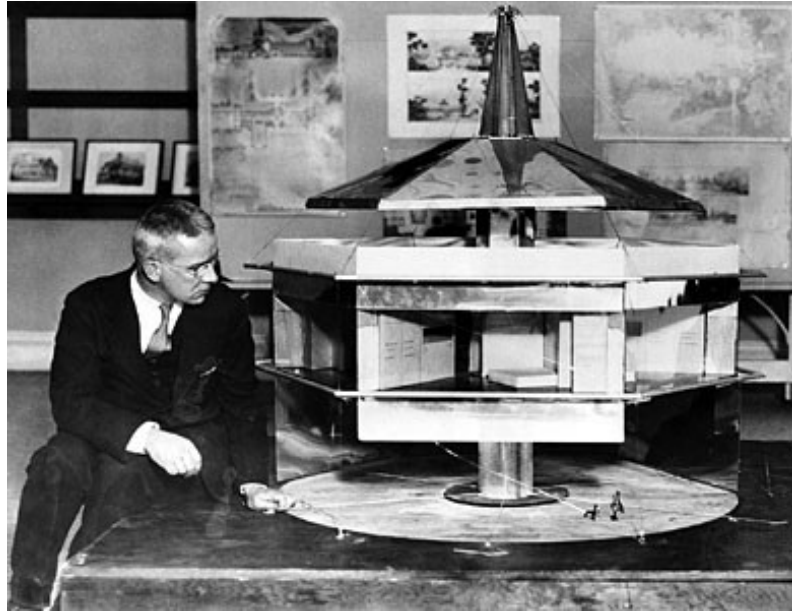
üzerindeki temel ve duvarlarla sağlanmaktadır. Temel yapısı binayı zemine bağlar ve düşey elemanlar da onu serbest ve özgür kılar (Norberg-Schulz 1985, 92). Norberg-Schulz'un da belirttiği gibi bina, yer ile ilişkisini zemine bağlanma ile ortaya koymaktadır. Yer gibi dinamik bir olgunun statik ve biçimsel karakterini ön planda tutarak değerlendirmek, farklı yapma biçimlerini de gözden kaçırmamıza neden olmaktadır.

Kalıcılığın kent içerisinde yere sabitlenmeyi getirdiği bir çağda çevrelenmiş bir toprak parçasının üzerinde sabitlenmemiş bir yapıya büyük yatırımlar ve bütçeler ayırmak fikri, çok nadir görülen bir düşüncedir. Yapılar genellikle toprak parçasını işgal etmeleri ve işgal edilen toprak parçasının kapitalist değer üzerindeki karşılığı olarak değerlendirilirler. Ev aldığımızda tapunuzda toprak hisseniz tam da bu duruma işaret eder (Kronenburg 1995, 27). Kronenburg'un da bahsettiği üzere mekanın kapital dünya içerisinde kullanıcı ile kurduğu ilişki içerisinde toprak parçasına da sahip olmasının önemi büyüktür. Bu açıdan toprak parçasına tutunmayan ve geçicilik üzerinden bir yaşam sağlayan mekanlar da konjonktürel sistemde birer “menkul” olarak yer edinmemektedir. Bu ilişkinin anlaşılabilmesi için Endüstri Devrimi ve yarattığı dönüşümden bahsetmek gerekmektedir.

19.yy'da Endüstri Devrimi ile beraber gelen makineleşme, 20.yy'ın başında, insanla çevresi arasındaki ilişkilerin de hızla değiştiği bir akımın doğmasına sebep olmuştur. Kapitalizm ile de bu değişimin hızı artarak insanın mekan ile olan ilişkisi değişmiş, yapıların ise yer ile olan ilişkileri zayıflayarak daha kısa ömürlü üretimler gündeme gelmiştir. Kapitalizm ve endüstrileşme bize hız ve üst düzey bir teknolojik gelişme vermesine rağmen, toprak ve zeminle olan ilişkimiz hala Heidegger'in de dediği gibi yer ile olan ilişkimizin neredeyse kutsal bir birlikteliğinin olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Bunun değiştirilmesi için mevcut modern dönem yer değiştirme pratiklerini endüstrileşmenin getirdiği teknolojik yeniliklerle yeniden yorumlayan birçok mimari öneri de, 'toprak' ve 'mülk' edinmenin değil zemin üzerinde esnek alan yaratan hareketli üretim modelleri geliştirmiştir. Bu prototip ve uygulamalar aynı zamanda birer bakış açısının da dışavurumunu tarif etmektedir.

Bucminister Fuller'in (1895-1983) 20.yüzyılda değişen konut pratiğine karşı önerdiği endüstriyel konut projesi Dymaxion Evi, konutun özgürleşmesine ilham veren bir proje olmuştur. Altıgen plan şemasına sahip olan bu yaşama alanı içerisindeki evsel atık merkezi

bir mekanik sistem içerisinde tahliye olurken, çadır ve yurt yapımının strüktürel sisteminin benzeri olan bir taşıyıcı sisteme asılı bir yapı şeması oluşturulmuştur. Fuller'in projesi yaşamak için bir makine olarak tanımlanmaktadır. Ekici'ye göre Fuller yapıyı çevresinden bağımsız bir şekilde hareket edebilen ve iklim, deprem ve dış etkilere karşı malzeme olarak dayanıklılık sağlayan bir makine olarak üretmiştir. Kullanılan malzemenin hafif ve periyodik bakım gerektirmemesi bunun yanında demonte olabilmesi ile yapı kolayca kendi merkezini istenilen noktada tekrar oluşturabilmektedir. Fuller'in buradaki amacı mobil olan otomobiller gibi konutların da satılıp alınabilen ve yer değiştirilmesinin mümkün olduğu bir düzende yeniden kurgulamaktır (Ekici 2001, 48).

Şekil 3.1 Dymaxion House, Buckminster Fuller (Merin 2018)

Fuller'in endüstrileşmiş ve merkezinin yanında taşındığı ev fikri, 20.yüzyıl Avrupa'sındaki geleneksel ev sistemi içerisinde kendine yer bulamadı. Evin görünümünün kişilerin sosyal ve toplumsal yapısı ile ilgili referanslar barındırması ve bu referansın sabit değerler üzerinden değişmemesi algısı üzerinden Dymaxion Konut projesi yeteri ilgiyi göremedi.

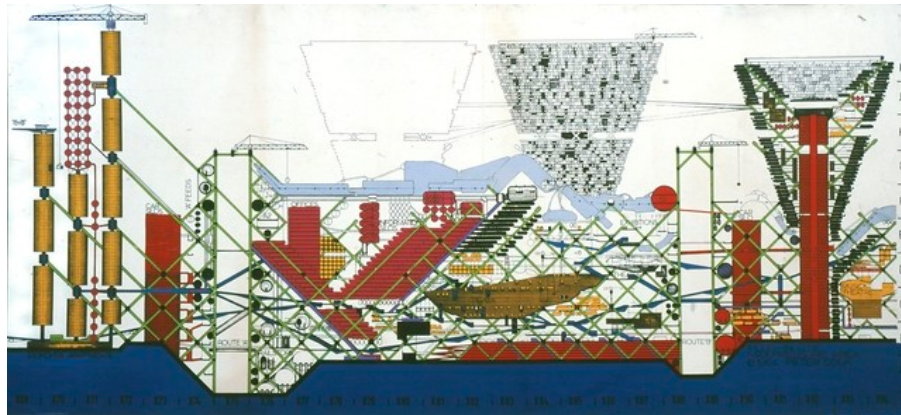
1960'larda başında mekanın hareketliliği ve araziden bağımsız olarak her ortamda kendini sürekli yeniden üreten yerleşim birimlerinin tasarımlara konu olduğu görülmektedir. Bir grup Fransız, Hollandalı ve İsraili genç mimardan oluşan GEAM, 1960'da "*Devingen Mimarlık için Program*" adlı bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride birbiri ile değişebilen birimlerin (yolda giden, uçan, yüzen), sal üzerinde yapıların, havalandırmaları açık

mekanların, mekanları köprüleyen yapıların üretimi için ilkesel kararlar ortaya konmuştur (Conrads 1991, 33).

İngiliz mimarlar tarafından kurulmuş Archigram ise 1960-1974 yılları arasında tasarladıkları hayali projeler ile dönemin mimarlık söylemine ve yapı-yer ilişkisine farklı yorumlarda bulunmuşlardır.

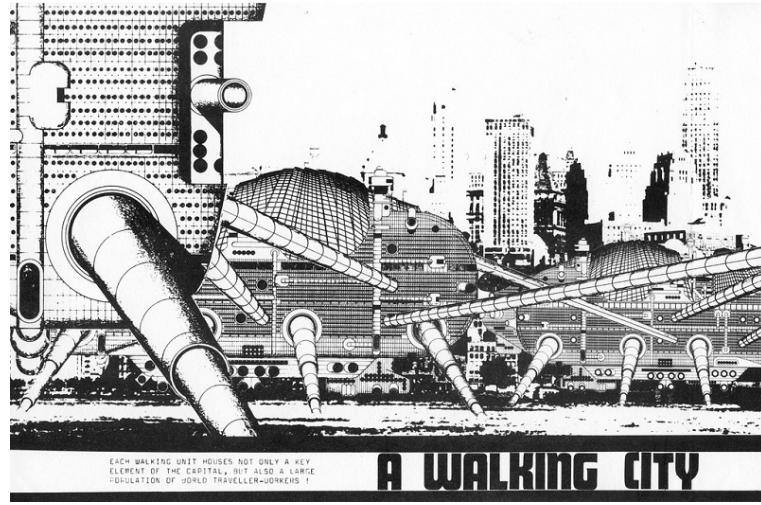
Peter Cook'un 1964 yılında tasarımını yaptığı "Plug-in City" devinim ve değişimin, kenti oluşturan tüm elemanlarının geçiciliği üzerinden tahayyül edildiği bir sorgulamayı önermektedir. Buna göre belli bir kullanım değeri ve süresi olan temel bir strüktür, hem içerdiği fonksiyon hem de zemin olarak yer değiştiren bir hareket sistemini barındırmaktadır. Değişim bir ray mekanizması ile taşıyıcı vinçler aracılığıyla sağlanmaktadır. Yan ihtiyaçların karşılanması için altyapı içerisine farklı türde donatılar yerleştirilerek kullanıcının hareket halinde istek ve gereksinimlerinin karşılanması Archigram'ın kenti emeğin karşılığında alınan ve alınan harcandığı hızlı bir tüketim nesnesi olarak tahayyül etmesini de sağlamıştır.

Plug-in City televizyon ya da otomobil kadar endüstriyel hale getirilmiş elemanların yine endüstriyel bir taşıyıcı sisteme takıldığı ve eskiyince yenilediği bir "tüketilebilir kent" önerir. Yalnız "Plug-in City"deki gibi zamanla tüketilen mimari elemanların değiştirilmesinden oluşan bir devinim değildir bu; aynı zamanda da "Instant City" ve "Walking City" ütopalarında olduğu biçimde kentin kendisi düpedüz hareket halindedir ve yer değiştirmektedir (Kaya 2005, 55-58).

Şekil 3.2 Plug-in City, Peter Cook (Merin 2018)

Hareketlilik ve hareketin olanaklarının araştırılmasına öncülük eden Archigram tarafından üretilen bir diğer proje ise Ron Herron'un "Walking City" projesi olmuştur. Topografya üzerinde robotik ayakları ve üzerindeki teleskopik noktalarda yürüyen dev bir yapı olan strüktür, kentin kendisinin hareketine yönelik ütopyaları ortaya koymuştur. 20.yüzyılda üretilen konut tipolojilerinin sabit ve anıtsallığı karşısında esneklik ve uyabilme kabiliyetleri, insanın yaşam tarzı ve bu tarzının kent hareketliliği ile olan uyumunu gösterebilmesi hedeflenmiştir.

Şekil 3.3 Walking City, Ron Herron (Merin 2018)

1960'larda Londra merkezli Archigram grubuna benzer ve radikal mimarlık arayışı içinde olan farklı mimarlık gruplarından 1966'da Floransa merkezli iki İtalyan grup dikkat çeker: Superstudio ve Archizoom. Bu iki grup da Archigram'ın ütopyik ve radikal mimarlık anlayışına benzer bir şekilde, yerleşik düzeni sorgulayan ve alternatif yaşam biçimleri öneren projeler üretirler. Projelerinde ve teorilerinde, statiko karşıtı; merkezi ve mülkiyet düşkünü konvansiyonel ve rasyonel yaşam tarzına karşıt olarak göçebe hayat tarzını ve göçebeliği överler (Rudofsky 1964; Branzi, 2006; Pettena 2017; Lang 2003).

1971 yılında *Architectural Design* dergisinde yayınlanmış olan "Twelve Cautionary Tales For Christmas" başlığı altındaki kent ölçeğindeki tasarımları, distopik ve negatif kent tartışmaları açısından ilginç bir uzam oluşturmaktadır. Superstudio, mimarlık üretiminin yapı odaklı ilişkisini sorgulayarak onu psikolojik bir buluşma alanı ve "olay" üretimi olarak görmektedir (Rudofsky 1964, 34). "Continuous Monument" adlı çalışmalarında

önerdikleri grid, gezegenin üzerini birbirine bağlayan ve kent üzerinde basit, anlaşılır ve birleşimlere olanak sağlayan bir hareketlilik üretimini mümkün kılmayı hedeflemektedir. “*Continuous Monument*” daha önce ortaya konulmuş mimarlık üretimlerini reddetmektedir. Doğanın aktif ve pasif olma zıtlığı arasında önerdikleri yüzey sonsuzdur. İç ve dışın varlığından ziyade kütleli ve hacimsel olarak mimarinin yapısallığını değerlendirmektedirler.

Şekil 3.4 Superstudio- Continuous Monument

Tüm bu hareketli olmak ve kentin içindeki dinamizmi, mobilite ile aşmak önerilerine karşı, toprağa sıkı sıkıya bağlı olan ve onu mülk edinmeye çalışan modern birey için kentsel yoğunlaşma kaçınılmaz olmaktadır. Sanayi devrimi ile birlikte artan kırdan kente göç eden insan popülasyonu ile de modern birey artık metalaştırdığı toprak parçasında, dikey yapılaşmanın en üstünden ulaşmanın mutluluğunu yaşamaktadır. İnsan yapımı olan çoğu şey, yaşam ömründen ötesine iz bırakma arzusu ile bir anlam kazanır. Fakat iz bırakmak kadar, izin yaşam süresi içerisinde yarattığı negatif ve pozitif etkiler de insana dair bir tutum olduğu gözden kaçırılmamak gerekmektedir. Negatif olanın hızlı yayılması ise izin silikleşmesine ve altındakinin okunmamasına neden olmaktadır.

Şekil 3.5 Kf Oluşumu

Şekil 3.6 İstanbul Yapılaşma Haritası

3.4. YER DEĞİŞTİRME PRATİKLERİ

İnsan geçmişten günümüze yapılı çevresini ve sosyal ilişkilerini belli tercihler doğrultusunda düzenlerken eş zamanlı olarak da çevresini de değiştirmekte ve kendi de bu değişimle tekrar dönüşmektedir. Toplumsal rolü gereği sürekli bulunduğu fiziksel ve yapılı çevre içerisinde hareket eden ve bu çevreler arasında rotalar çizen modern göçebe için günlük ihtiyaçlarını karşılaması için mesafeleri azaltması ve sosyal dinamikleri ile ev arasındaki mesafeyi minimuma indirgenmesine ihtiyaç duymaktadır (Kronenburg 1995, 66). Mobil yaşamın sunduğu bu hareket, özgürlüğü geçmişten günümüze farklı metotlar ve yaşam pratikleri ile her dönem yeniden ve yeniden üretilmiştir. Bu yeniden üretim ve hızla değişen kent yaşamı içerisindeki farklı dönemlerdeki yaşam biçimleri hareketin ve hareketliliğin önemini ortaya koymaktadır.

Göçebe kültürlerin yaşamlarının ve yaşam alanlarının değişken oluşu, hareketliliği çoğunlukla otoritenin kurmak istediği düzenle çelişen bir durum olarak algılanmasına sebep olmuştur. 14.yy'da İbn-i Haldun bu konudan bahsederken devletlerin yaşam süreçlerinin Hadari olan yaşam üzerinden kurulmasının çekirdekte yer alan bedevi toplum düzenine alternatif olabileceğini lakin kesinlikle bir zorunluluk içermemesi gerekliliğini anlatmıştır. Hadari toplumun zorunluluktan ortaya çıktığını ve bedevi yaşamın alternatifi olduğunun unutulmaması gerekliliğinden bahsetmektedir (İbn-i Haldun 1977, 116).

Yer değiştirme, göçerlik, yere bağlı olmamak günümüzde de tekinsizlik olarak algılanmaktadır. Mesela, bu durumu açıklayacak zıt bir örnek vermek gerekirse, yere bağlı konut fikri sabitlikler üzerinden değişmez bir olgu olarak zihinlerimize işlemiştir. Fırat aşağıdaki metinde bu değişen olguyu insanın kent içerisindeki hareketinden bahsederek anlatır:

Günümüz kentinde modern öznenin durumunu Deleuze ve Guattari ortaya attıkları 'deterritorialization' kavramıyla açıklar. 'Kapitalizm ve Şizofreni' serisinde, kapitalizmin en önemli eğilimi olarak ortaya koydukları bu kavram Türkçe'ye 'yersizyurtsuzlaşma' olarak çevrilmiştir. Onlara göre Kapitalizm bireyleri 'yertsizyurtsuzlaştırarak' onları sürekli olarak dolaşır duran, şuradan veya burada her yerde göç halinde olan yersiz, köksüz ve amaçsız bir 'şizofren'e çevirir. Ama bu şizofrenler genel sistemin limitlerini zorlama eğilimindedir: kültürü 'değer' yargıları ve ilişkisel bağları olamayanlar onun işine yaramaz. Bu yüzden kapitalizm,

yapay, sembolik, hayati alanlar inşa ederek bütün kuvvetiyle insanları yeniden kodlamaya ve onları geri kazanmaya çalışır. Fakat onları, ihtiyaçları, istekleri ve amaçları olan birer üretici ve tüketici olarak ister (Fırat 2006, 67).

Tüketimin konut ve yaşama alanı olarak sabit bir mülk olması algısının yerleştiği modern dünyadan mobil mimarlığın özgürleştiriciliğinin bağısız ve bağımsız olma fikri, arka planda sürekli rastlanan bir düşünce ve uygulama alanı olarak belirgin bir biçimde durmaktadır. Bu bağlamda bu hareket biçimlerini herkesi özgürleştirecek bir mimari ürün olarak incelenmesi önemlidir.

Günümüzde kapitalist ekonomik düzen içerisindeki kentli için toplumsal dinamikler, sürekli değişmekte ve bu değişimin getirdiği hız ve boyutsal farklılık ait olduğu ‘sabit’ mekan ile zaman geçirdiği mekan arasındaki mesafelerin artık okunamaz noktaya gelmesine sebebiyet vermektedir. Bu mobilite hali ile mesafenin tüketimi ve kazancının sürekli bu tüketme halinin karşılığında edinimi, döngüsel bir süreci ortaya çıkarmaktadır. Burada üretme faaliyeti olarak bireyin mekana ve zamana karşı hızını arttıran en önemli öğeler iş ve iş mekanı olan fabrikalar olduğu söylenebilir. Giddens’a göre artan üretim hacminin evden çalışma ile yetemeyeceği bir düzende ortaya çıkan fabrikalar, kentli bireyin kent içi hareketini sağlayan gidip gelmeleri oluşturan en büyük devinimi sağlamaktadır (Giddens 1991, 28-29).

Bu durum ulaşımın ana mekanları olan ve geçişi mümkün kılan sokak ve örüntülerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fabrikalar ile ev arasındaki mesafelerin artması ile de kent akışının zaman ve hız arasında sürdürülmesi sağlanmıştır. 1950’li yıllarda fabrikalar kent çeperine yerleştirilirken, ulaşımın sağlanabilmesi açısından da tren garları kent merkezinde konumlanmaktaydı. Toplumsal statü ve “korunaklı” ev ihtiyacına karşı modernizmin getirdiği yer değiştirme pratiklerini zaman ve hız ekseninde uygulayan kentli birey için günün sonunda varılması gereken bir yer fikri, endüstrileşme ile beraber oldukça etkin olmuştur. Kronenburg bu yeni insan için tarihsel süreç içerisindeki artan çalışma temposu ve insanlar arasındaki rekabet, iş, ev veya özel hayat kavramlarının sınırlarının kaybolmasına ve bireyin büyüyen dünya düzeni içerisinde mesafeler arşınlanması ile “yeni göçebe yaşam” biçimine evrildiğini söyler (Kronenburg 1995, 23-24).

Kentlere kurulan seyyar pazarlar, seyyar satıcılar ve mobil yaşamın görüldüğü pek çok sektör “yeni göçebe” olan kentlinin kent içerisindeki mobil olma durumunun ticari bir yönünü göstermektedir (Fırat 2006, 46).

Mobilite ve mobil olma halinin tarihsel süreci incelendiğinde ekolojik dengeleri önemseyen, az malzeme ile etkin işlevsellik üreten ve esnek olma durumunun ön planda tutulduğunu görebiliriz. Bu durumun modern yer değiştirme pratiklerinde sadece konut üzerinden ele alınmasının yanında gündelik hayatta kullandığımız birçok ürün de hız ve zamanın sıkışması ile evrim geçirmiş ve geçirmeye devam etmektedir. 2000 yılında Jennie Pineus tarafından tasarlanan “Cocoon Koltuk” günlük koşuşturma, mesafeler ve stresten kurtulmak için insanın her türlü dış etkenden yalıtılarak kendine dönmesini sağlayan bir sistemde üretilmiştir. Yarı geçirgen bu materyal ile yapılmış koltuk hız ve hızın getirdiği değişimlere bir örnektir.

Şekil 3.7 Cocoon Koltuk, Jennie Pineus (Harper 2014)

Endüstrileşme ile birlikte hareketin ve devinimin hayatımıza soktuğu teknoloji kimi deneyimlerimizin kaybolmasını sağlarken, yeni deneyimler de önü açılmaktadır. Bu kazanım ve kayıp durumu içerisinde hareketin getirdiği potansiyeller bağlamında mobilite ve kent içerisinde mobil olma hali bazen bir tercih iken bazen de zorunluluklardan kaynaklanabilmektedir. Tüm bu durumlar arasında iş ve ev arasındaki hareketlilik her konunun yeniden değerlendirilmesinde olduğu gibi ev kavramının değişimini de beraberinde getirmiştir.

3.4.1. YER YOKSUNLUĞU: YÜZER EVLER

Yerin yoksunluğu ve maddi yoksunluğa bağlı hareketin üretildiği yersiz yerleşimlere örnek olarak yüzer evler, yapılışı ve bağlamının toprak yerine su olması açısından farklı bir ilişkiel düzeni tarif etmektedir. Endüstrileşmenin getirisi olan kentlerdeki nüfus artışı kara üzerinde yersizlikten kaynaklı sıkışmayı önlemek için suda tasarımlar yapmaya yönelmiştir. Bucminister Fuller 1968 yılında tasarladığı “Floating City” projesi, bu duruma örnek olarak verilebilir. Japonya’nın başkenti Tokyo’nun kıyısında inşa edilmesi planlanan yüzen kent için Fuller “yüzen kentler arsa sahiplerine kira ödemezler” diyerek sürdürülebilirlik açısından bu kentlerin avantajlarından da bahsetmiştir (Ekici 2001, 48).

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte su zengini olan ülkeler kara bütünlüğündeki sıkışmaya alternatif olarak yüzen mimari elemanların inşasına sürdürmüştür. Hollanda gibi topraklarının büyük bölümü deniz seviyesinin altında olan ülkeler yer yoksunluğundan dolayı yüzen evlere yönelirken, Kamboçya ve Tayland gibi göllerin fazla olduğu ve geçimini göllerden sağlayan yerli halkı olan ülkeler için yüzen ev, maddi yoksunluğun toprağa bağlı yerden koparak suyun üzerinde yaşamı idame ettirildiği bir düzeni geliştirmiştir.

Şekil 3.8 Hollanda’da Yüzen Ev (Rohmer 2011)

Yüzer evler, bahsedilen ülkelerde içinde yaşayanların isteğine göre römork görevi gören bir tekne ile yer değiştirme olanağına sahiptir. Uzakdoğu ülkelerinde gerçekleştirilen yer değiştirme ise, balık avı ve diğer geçim kaynakları açısından sosyal ve kültürel yaşam pratiği olarak geçmişten süregelen bir kültürel devamlılığın parçasıdır. Hollanda ise kara parçası yoksunluğundan dolayı modern bir planlama ile yüzer evleri organize etmiş; kara ile bağlantıları oluşturulmuş düzenli bir yerleşim yeri olarak kentsel alanlarını tasarlamıştır. Soykurt'a göre ülke topraklarının yarısından fazlası deniz seviyesinin altında olan Hollanda yıllar süren sel ve şiddetli su baskınlarını engelleyememiş bu noktada suyun üzerinde yaşamaya karar vererek yüzen evleri ortaya çıkarmışlardır (Soykurt 2006, 56-58). Sürekli sel ile mücadele eden Hollanda için bu yaşam biçimi artan nüfusun da barınma ihtiyacına alternatif bir çözüm olarak değerlendirilmiştir.

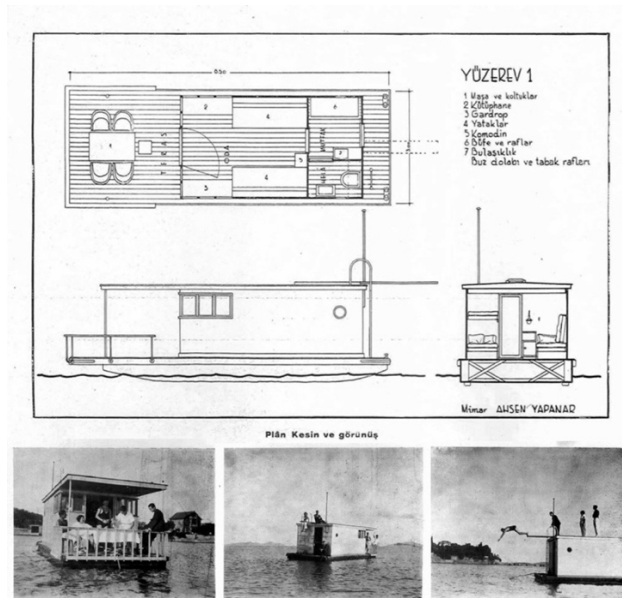

Şekil 3.9 Kamboçya'da Yüzen Ev (Tunçdilek 1986)

Son dönemlerde gerek küresel ısınma gerekse de aşırı kentleşme neticesinde şehirlerin olabildiğinden daha fazla yapı ile işgal edilmesi kentleri yaşanılmaz hale getirmiştir. Kamboçya örneğinde görüldüğü üzere suda yaşam insanlığın uzun zamandır tercih ettiği bir yaşam pratiğidir. Gelişen teknoloji ile birlikte gerek Uzakdoğu ülkelerinde gerekse de toprak sıkıntısı çeken ülkelerde barınma için alternatif bir yaşama pratiği olmuştur. Bu yaşam pratiği istenildiği anda yerinin değiştirilmesi ve doğal afetler karşısında sunduğu

çözümlerle kullanıcıya alternatif yaşama alanları sunmaktadır. Primitif olarak görülebilecek bu yapı modelinde mevsimsel şartlara göre birey kendi merkezini ve hareketliliğini kendi yönetebilmektedir. Tüm sosyal ve kültürel faaliyetlerin de yüzer olduğu bir ekosistem içerisinde evini ibadet mekanının yanına götürerek ibadet, çalışma mekanına taşıyarak ise emek süreçlerine katılabilmektedir.

Yüzer evler konusunda Türkiye’de de farklı öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan en dikkat çeken Ahsen Yapanar’ın 1939 yılında “Yüzer ev 1”i sayfiye mimarisine farklı bir bakış açısı getirmeye çalışmıştır.

Şekil 3.10 Yüzer Ev-1, Ahsen Yapanar (Yapanar 1939, 34)

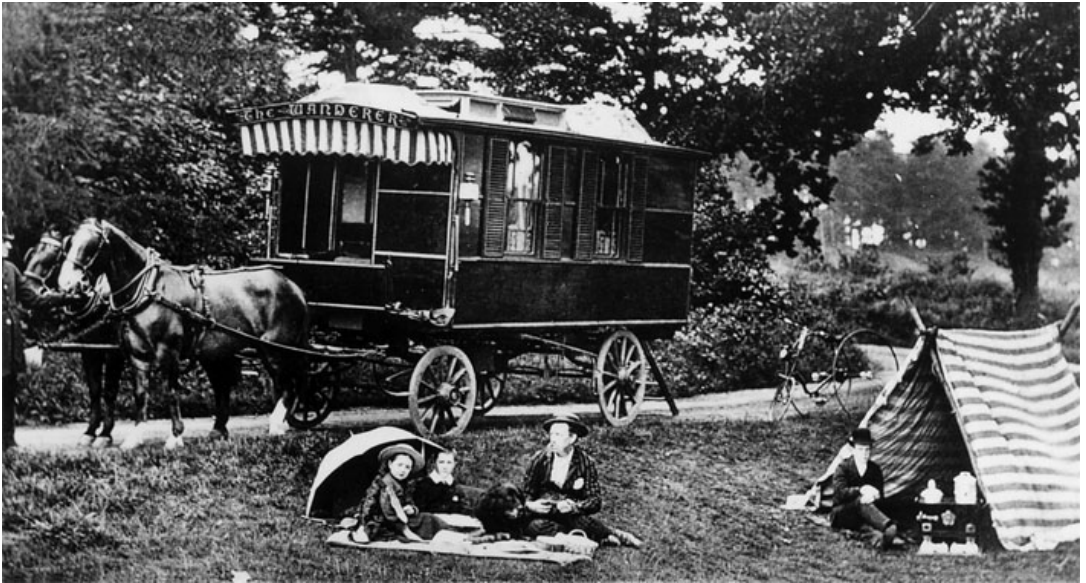
Arkitekt” dergisinde hem 1939 hem de 1947 yıllarında iki kez yayınlanan proje için Yapanar, yüzer evin kurgusu ve kent içerisindeki işlevini aşağıdaki paragrafta yer alan görüşü ile bildirir:

Takriben 25 metre murabba bir tekne üzerine, bir yatak ve oturma odası, mutfak, helâ ve önünde küçük terasdan ibaret olarak yapılan bu yüzen ev İstanbul sahillerinde banyo mevsiminde kullanılmak ve istifade edilmek üzere inşa edilmiştir. Üç ve hattâ beş kişilik bir grupu barındırabilecek bir genişlikte olan evin çatısı düz olduğundan burada güneşlenmek kabil olduğu gibi denize atlamak için bir trampeni havidir. Üstüne şakulî bir demir merdivenle çıkılmaktadır. Odasının tarafeyninde iki yatağı ve önünde bir elbise dolabı ile bir küçük kitap rafını havidir. Yaz mevsimini muhtelif sahillerde geçirmek isteyen küçük kadrolu aileler için şayanı tavsiye olan bu yüzen ev ‘800’ liraya mal olmuştur (Yapanar 1939, 34).

3.4.2. ALTERNATİF VE ZORUNLULUK ARAKESİTİ: KARAVANLAR

Karavan, fiziksel çevrenin etkilerinden korunmak ve içerisinde sürekli yaşanabilecek yaşam ünitesidir. Bu ünite içerisinde yemek pişirme ve temel tüm ihtiyaçları karşılama ve mekânsal esneklik sağlamak amacıyla römork veya motorlu bir araç olarak kullanıma sunulmuştur. Karavanlar kişinin yeni bir bakış açısı, hareketlilik üretimi ve kentsel mekanlardan kaçış aracı olarak kullanılmanın yanı sıra kentsel mekandaki maddi sıkıntılar ile konut probleminin çözümü için de bir ara birimi işaret etmektedir.

İlk karavan örneği 1884 – 1885’de Bristol Wagon Works Company tarafından üretilmiş olan gezi karavanı “The Wanderer Caravan”, Dr. William Gordon Stables için üretilmiştir. Önceleri göçebe ve yerli olmayan halkın kullandığı atlı arabalara orta sınıfın konfor şartlarını sağlayabilmesi amacıyla kitaplık, mermer bir lavabo ve eldiven ile şapkaların konabileceği bir raf eklenmiştir (Bunn 2002, 66-68).

Şekil 3.11 The Wanderer Karavan (Jacob 2017)

Endüstri geliştikçe ve otomobil sektörü üretimini arttırdıkça bir aracın arkasında çekilebilen römorklar tasarlanmaya başlanmıştır. 20.yy ortalarında karavanlar savaş sırasında askerlerin yerleşimleri için tasarlanmıştır. Karavan ile mobil konut üretimi savaş döneminde mevcut konut pratiğine göre daha ekonomik olduğundan ülke ekonomisini de daha az etkilemiştir.

II. Dünya savaşından sonra, mobil üretim konut sektöründe yaşamak amaçlı kullanılmaya başlanmıştır. Bu konut biçimi savaş sonrasında gerekli barınma ihtiyacını sağlamış ve savaş dönemi içerisinde yaşayan askerlerin sonrasında da aileleri ile bu taşınabilir evlerde yaşamalarına olanak sağlamıştır. Yeni ailelerin de ilgisini çeken bu konut biçimi kısa zamanda yaygın bir kullanım alanı bulmuştur (Meloan 1954, 26).

Şekil 3.12 Amerika’da Bir Karavan Yerleşim Sitesi (*Jacob 2017*)

19.yy’dan itibaren Amerika’da oluşan mobil yaşam tarzı, 20.yy ortaları itibaren otomobilin de etkisiyle artmıştır. 25 yıl sonrasında ise Clark Cortez’in tasarladığı motorkaravan bütün mobil konut kullanıcılarının tercihi haline gelmiştir. Böylece insanlar nerede iş bulurlarsa oraya konutlarıyla birlikte gitmişlerdir. Bu yıllarda mobil konut kullanıcı sayısı 200.000 civarında olmuştur (Çolak 2005, 61-64).

Şekil 3.13 Clark Cortez'in Tasarladığı Motor Karavan Örneği (Jacob 2017)

1950 yılında Amerika'da konut sayım idaresinin sayılarına göre mobil konut sayısı 500.000'e ulaşmıştı. Mobil konutlar 1950'de daha çok geçici, doğal afetlerde, geleneksel ev düzeninin oluşturduğu boşluğu doldurmak için kullanılmıştır. 1960'lardan itibaren bu üç özelliğin yanında kalıcı konut üretiminde de yaygınlaşmaya başlamıştır. 1960'larda mobil konutlarda yaşayan Amerikalı sayısı 3-4 milyon civarındadır (Bartley ve Bair 1960, 34-36).

Sürekli gelişen dünya dinamikleri içerisinde artan konut ihtiyacına paralel olarak mobil konutlar da üretim artışı içine girmişlerdir. Endüstriyel üretim tekniklerinin gelişmesi ile farklı mobil barınaklar tasarlanmış, bunların bir araya geldikleri toplanma mekanları yaratılmıştır.

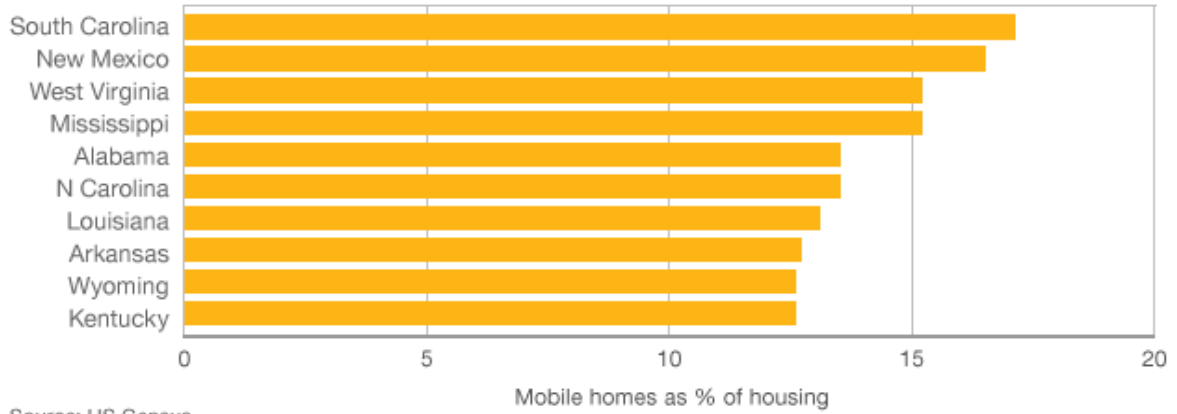
Sürekli bir yer değiştirme halinde olan karavanlar kent içi dokusunu da etkilemektedir. Mobil ev şeklinde bir araya gelmeleri ile karavan parkları oluşturmaktadırlar. Bartley'e göre mobil konut parkı; belli bir alanda iki veya daha fazla mobil konutun oturma ve uyuma olanaklarını sağlanmasına imkan veren yerleşke olarak tanımlanabilmektedir (Bartley ve Bair 1960, 37-38).

Amerika'da mobil konut parkları incelendiğinde benzin istasyonları yakınlarına mobil konutlar için özel olarak tasarlanmış alanlar yapılmıştır. İçerisinde yemek yeme yerleri,

duşlar, alışveriş mekanları gibi sabit bir konut içerisinde yaşayan kullanıcının erişimine olanak veren tüm işlevler bu modern göçebelik formunu tercih edenler için de sunulmaktadır. Amerika ve günümüz Avrupa'sında mobil konut parklarının tasarımı, planlanması kentin deneyimlenmesi açısından önemli bir faktör olarak ele alınmaktadır.

2011 yılında Amerika'da 20 milyon Amerikalının mobil konutlarda yaşadığı görülmüştür. ABD sayım bürosunun rakamlarına göre ülke içerisinde mobil konut olarak bilinen karavan, römork gibi yaşam biçimlerinin kullanımı %18 ile %20 arasında olduğu tespit edilmiştir (Census 2016).

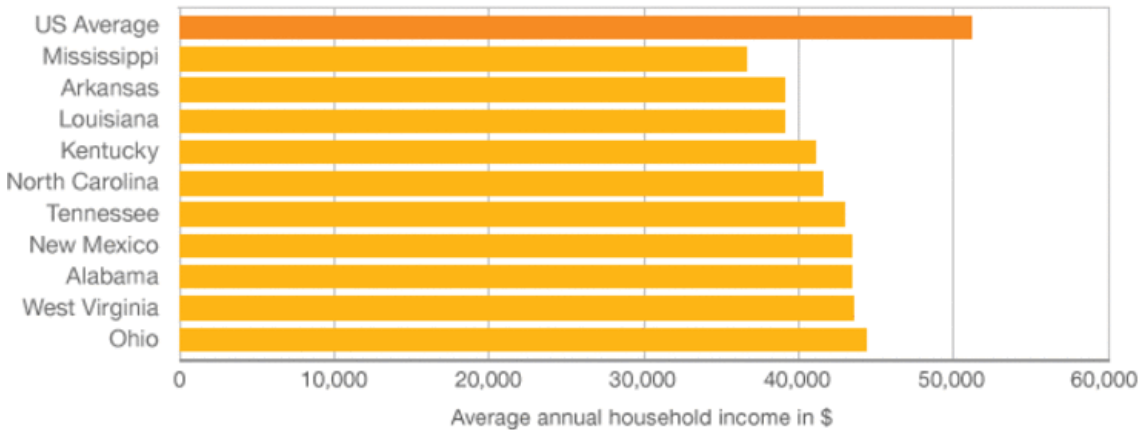
Ten US states with most mobile homes

Source: US Census

Şekil 3.14 Amerika'da Mobil Evlerde Yaşayanların Oranları ve Dağılımları (Census 2016)

Ten poorest US states

Source: US Census

Şekil 3.15 Amerika'da En Fakir Eyaletler (Census 2016)

20.yy ortalarında başlayan karavan kullanımlı mobil konut anlayışı, Amerikan yaşam tarzında önemli etkiler bırakmıştır. Karavan parkların üzerinde yere monte edildikten sonra tekerleri gizlenen yapı, işçiler ve kent içi hareketliliğe aşırı maruz kalan bireyler için önemli bir barınak türü olmuştur. Amerika ve gelişmiş ülkelerdeki kent içi yoğunluk nedeniyle kent içerisinde yaşamak istemeyen birçok insan, mobil konutlara yerleşme noktasında tercihini kullanmaktadır. Kentin çeperinde oluşturulan karavan parklar her türlü sosyal aktivitenin karşılanmasına ve tüm nitelikleri içinde barındırarak modern kentli bireyin için 'kaçış mekanı' olmuştur. İnsanoğlunun mülk edinme ve taşınmazlar üzerinden yaşam alanı hayali kurmasına karşılık kendi evini yanında taşıması, mesafeleri kendi merkezini yeniden üreterek kurma düşüncesi sürekli bir alternatif olarak kalmaktadır. Karavanların düşük maliyeti, aylık masrafının bir eve göre daha makul olması ve hem yaz hem de kışın optimum noktalara taşınması açısından modern öncesi pratikleri ve coğrafyayı keşfetmeye her zaman olanak sağlamaktadır.

Sonuç olarak karavanlar hem ekonomik hem de sosyolojik olarak farklı ihtiyaçlara cevap verebilen bir barınma arakesiti olarak varlığını sürdürmektedir. Hippiler için karavan özgür bir macerayı deneyimleyebilecekleri ve özgürlüğün hareketlilik olduğu bir düzende deneyim makinası iken, muhalif çevreci ve hareketliliğe önem veren bireyler için kentteki aynılıktan uzaklaşma makinası olmuştur. Kent içerisinde konvansiyonel bir mimari barınağa ücreti yetmeyen için ise alternatif bir yaşam ünitesi sunmaktadır.

Türkiye'de ise kentsel planlamada karavan park alanlarının 1/5000 ve 1/10000 imar planlarında yer almaması nedeniyle kent ölçeğinde kendine yer bulamamıştır. Kent içerisinde lokal olarak görülebilen ve 'herhangi' bir noktada park etmiş karavanlar kentli tarafından tekinsizlik ve güvensiz yaşama pratiği olarak algılanmakta ve bir yaşam alanı olarak kabul görmemektedir. Bununla birlikte mobil konutlar ülkemizde daha çok afet durumlarında alternatif bir yaşam ünitesi olarak gündeme gelmektedir.

4. HAREKETLİLİK ÜRETİMİ VE YERİN KAYBI

Liberal düşünce sisteminin kurulduğu temel noktaların birinde, insanın nesnelere ve mekanlara sahip olması ve onlar üzerinde belli haklarının bu sahip olunmadan kaynaklı korumaya yönelik yaptığı tüm eylemleri insan hakkı olarak kabul görmektedir. Bu aynı zamanda toprak parçası veya herhangi bir nesnenin sınırlarının belirlenmesi ile ona aidiyet oluşturma olarak da tanımlanmaktadır.

MÜLKİYET

Dünyada mülkiyet problemi ve ona bulunan hızlı çözümlerle artık kentli, modern dünya içinde merkezsiz modernlikler yaşamaktadır. Harvey'e göre günümüzdeki neoliberal tüm düşünsel pratiklerin temelinde "mülkiyet" kavramı yer almaktadır. Bu kavram diğer kavramlar karşısında o kadar baskındır ki onların tartışılmasına bile imkan tanımamaktadır. Mülkiyet teriminin yüceltilmesi ve sahip olunacak toprak parçasının merkezsizleşme ile tartışılabilir olması esnek mekanların önünü açsa da, kentli birey kent merkezinde hala bir göçebe gibi mesafeleri kat ederek sahiplenme arzusu ile motive olabilmektedir (Harvey 2013, 120).

İnsanın entelektüel ve sosyal olarak gelişmesi ve bunun yanında kendi kabiliyetlerini geliştirme içgüdüsünü, kendi dışındaki fenomenler dünyasına yaymasında belirir. Özel mülkiyet bu yüzden insan gelişmesinin zorunlu şartıdır. Bir hayat ilkesidir (Güriz 1969, 263).

Güriz'in de belirttiği üzere mülkiyet ve sahiplenme insanın var olabilmek ve gelişim göstermek adına tek motivasyon kaynağıdır. Sahip olunan bir 'şey' üzerinden mekana ve zamana tutunmak bireyin devamlılığının en temel yapı taşı olmaktadır. Bu sahip olunma hali ise, nesne veya toprak parçasının sahibi ile kurduğu ilişkiler ağının varyasyonlarını ile oluşturmaktadır. Marksist gelenekten gelen Harvey bu sahip olunmayı Marksizmin mekansallaştırılması olarak açıklar. Ona göre bunun sonucu olarak metanın üretimi ve onun paraya dönüştürülmesi, emek sürecinin de merkezi bir konumuna yerleşmesini mümkün kılar (Harvey 1997, 331-332). Kapitalizm her zaman içine girdiği krizlerden mekanı kullanarak kurtulmuş ve Marx'ın Kapital'i yazışından 21.yüzyıl'a kadar da aynı metodolojiyi izlemiştir: "mekanı işgal etmek ve mekan üretmek". Marksist düşüncede mekan kapitalizmin yeniden ve yeniden üretildiği yer iken mekan, kapitalizm tarafından

metalaştırılan ve emeğin karşılığı alınabilen nesneye dönüştürülmüştür. Lefebvre'e göre bu mekanın üretimi ona bağlı olan sosyal ilişkilerin de yeniden tariflenmesini sağladığından mekan artık toplumsal bir ürün olarak kendini var eder (Lefebvre 2013 , 45-49).

SAHIPLENME ARZUSU

Her seferinde yeniden üretilen bu bağ içerisinde kentli birey artık meta haline getirdiği mekanı, metanın kendisi için oluşturduğu bir varoluşsal durum olarak özümsemektedir. Sartre bu konuyla ilgili olarak şöyle bir açıklama yapar:

Bir kalemin benim olması şu sonucu anlatır: bu kalemin varlığı benim içindir, bana ait olmaya programlıdır ve varolmasının temeli benim olma halimdir... varolma durumu ancak benim onu sahiplenmem ile belirlenir (Sartre 1956, 44).

Sartre'nin bahsettiği varoluşsal döngü aslında sahibin o şey üzerinden 'mekana ve zamana' tutunabilmesini olarak görülmektedir. Bunun da temel motivasyonu hayatta kalma ve hayata tutunma olarak kendini göstermektedir. Mülkiyet teriminin kentlerin tüm bu mega büyümesi, genişlemesi ve iş alanları ile yaşam alanları arasındaki sürelerin uzamasına rağmen neden esemediğinin ve ezici bir yapıya dönüştüğünün en temel özelliği bu alt motivasyon olmuştur: "Sahiplenme arzusu"

4.1. GÖÇEBE YAŞAM VE MÜLKİYET

Güriz mülkiyet kavramını "hüküm ile bir şeyin kontrol altına alınması" olarak tanımlamaktadır. Arapça kökenli olan 'mulk' kelimesinden gelen bu kavram "melik" kavramı ile de o mülke sahip olunan anlamlarını oluşturarak bir nesne veya mekana hükmetme ve hakimiyeti açıkça göstermektedir (Güriz 1969, 263). Latince ise mülkiyet "Dominium" olarak kullanılmaktadır. Ev, hane, barınak anlamı taşıyan 'domus' ile kontrol altına almak anlamındaki "dominium" kelimelerinin birleşiminden türeyen bu kelime mülk edinimi ve mekanı kontrol altına alınmasını işaret ederek bir sabitlik değeri yaratmaktadır.

Mülk ediniminin ordugahlar döneminde işgal ile edinilmiş ve toplumsal bir zümrenin faydasına tahsis edilmiş ilişkiler bütünü içerisinde değerlendirilmesi, özel- kamusal dönüşümleri de yakından etkilemiştir. Bu tarihsel süreç içerisinde insanlar ürettikleri ile

mülk edinmeleri arasında her zaman doğru orantı olmuştur. Üretilen kadarının mülk edinilmesi mülkiyetin “ilk işgal ve zamanaşımı” üzerinden kurumsallaşmasının da örneğidir.

Mülkiyetin emek üzerinden kurumsallaştırılması, insanların mülkiyet edinimi ve bir noktada sabit bulunma pratiği ile bireyin özgürleşmesinin en önemli kritieri olduğu yanlısamasını doğurmuştur. Liberalizmin klasik teorisi olan bu düşünce biçimini destekleyen Fitch, mülkiyeti tanımladığı ‘özgürlük’ kavramı ile bu teoriye destek vermiştir. Fitch’e göre, devlet ve kurumlarının esas görevi, özgürlüğün güvence altına alınmasıdır. Bunun temeli de mülkiyeti güvence altına almakla başlar. Burada esas nokta, her çalışanın mülk sahibi olabilmesidir. Devletin insanların mülk edinmesi ve üretime devam edebilmesi için onun mülk edinmesinin önünü açabilecek tüm konularda hassas bir anlaşma zemini yaratması gerekmektedir (Challeye 1973, 50-51).

Bu türden emek ve mülkiyet kavramlarının oluşturduğu sürecin kurumsallaşması, kent politikalarının tarihsel süreç boyunca devinim halindeki kentli bireyi için, mesafeleri görmezden gelmesine ve sadece bir toprak parçasına sahip olabilmek için gösterdiği emeğinin karşısında sürekli mesafeler kat etmesinin en büyük motivasyonudur.

Harvey’e göre bu kurumsallaşma ve devlet politikaları, mülkiyet temelinin en baskın özelliğidir. Sürekli artı kazanç elde etmeye odaklı kapitalist düzen içerisinde üretilen kadarının mülk edilmesi ilkesi, üretim araçları ve toprak parçasının mülkiyet hakkı olarak tanınmasındaki ve yasalarla kayıt altına alınmasındaki hukuki güvence olarak ilk sıradadır (Harvey 2013, 112-113).

4.2. ZAMAN VE MEKAN SIKIŞMASI

Toffler, 1974 yılında yayınladığı “Mekanlar; Göçebelik” makalesinde New York’ta yaşayan üst düzey bir beyaz yakalının dinamik ve sürekli şehirler arası yolcularını anlatarak başlar. Bu kişi üç yıl boyunca süreklilik içinde ofisinden çıkıp asansörle 30 kat aşağıya sokak kotuna inip daha sonra Wall Street’in kalabalık sokaklarında 15 dakika yürüdüktan sonra havaalanındaki uçağına yetişmektedir. Yaklaşık bir saat on dakikalık uçak yolculuğı ile Ohio’daki havalimanına ulaşan kişi kendisini bekleyen otomobile

binerek yarım saat sonra evine varmaktadır. Aynı kişi hafta içi tüm gün Manhattan'da otelde yaşamaktadır. Eşi ve çocukları ise 500 mil ötede Columbus'ta zamanlarını geçirmektedirler. Yılda ortalama 60.000 km yol seyahat eden bu kişi için Toffler durumun ilk bakışta olağandışı olarak görüldüğünü söylese de, kapitalist düzen içerisindeki her yerde olma fikrinden dolayı bu durumun aslında çok da ilginç olmadığını belirtmektedir. Kaliforniya'da birçok çiftlik sahibi, Pasifik kıyısındaki evlerinden veya San Bernardino Vadisi'nden, her sabah 120 mil uçarak, İmparatorluk Vadisi'ndeki çiftliklerini ziyaret ederek, gece tekrar evlerine uçakla dönmektedirler. Chicago Üniversitesi'ndeki bir öğretim görevlisi, her gün New York'ta bir üniversitede ders vermek üzere, haftada bir kez 1000 mil yol kat etmektedir (Toffler 1974, 44-48). Toffler, anlattığı örneklerde üretimin hızla yükseldiği 1974 yılında, bu tür yer değiştirmelerin normal olduğunu belirterek, bu hareketliliğin, ultra-endüstriyel çağının getirdiği başat faktörlerden biri olduğunu vurgulamıştır.

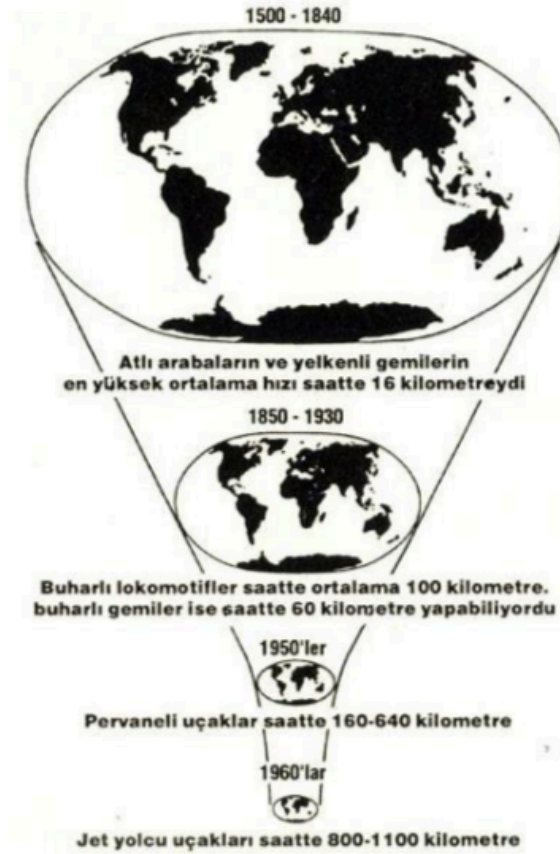
Endüstrileşmenin getirisi olan sabit ve bir toprak parçasına sahip olunarak kazanılan güven hissi, tüketim ilişkilerinin geçiciliği üzerindeki güvensizlikten var etmiştir. Mekanın kapitalist düzen içerisinde kantitatif değerlerinin ön plana çıkması ile bulunduğu yer üzerindeki bağına kaybetmesi, onun sadece "bir yerde" olmasını, ama, bunun kişiye güven vermesini sağlamıştır.

Tüketme ve üretme faaliyetlerinin altlığı olan toprak parçası, toplumların biçimlenmesinde önemli bir görev üstlenmektedir. Ürettiği kadar güçlenen ve güçlendiği haliyle de toprağa hükmeden insan için artık zemin, bir deneyim alanından atölye düzenine evrilmiştir. Geleneksel yaşam biçimlerinde toprak üzerinde ve toprağı değiştirme karşılıklı alınan tavırlarla sağlanırken, yerin değişimi coğrafi ve kültürel özelliklerin birleştiği noktada değer kazanmaktaydı. Modern dönemde ise üretimin artması ile zamanın ritmin olarak kontrol altına alınması, mekanın artık duyularla anlam kazanan ve zemini farklı bile olsa onu kuran anlamlardan arınarak matematiksel verilerle işlenen bir özellik kazandırmaktadır.

Mekanının zapt edilmesi ile sınıf çıkarlarının başladığı düzen içerisinde konum, Herodot dönemindeki yeri tarif etmenin ötesinde mekânsal değer kazancı haline gelmektedir. Harvey, mekanın üretimini bir sorun olarak görüp aydınlanma düşünürlerinin bunu aşmak için tartıştığını belirtmektedir. Ona göre mekanların yaşanılan hayat içerisinde özel mülk

edinilmesi, yeri nesneleştirilmenin son adımını tanımlamaktadır (Harvey 1997, 331-334).

Meta olarak alınıp satılan mekanın bir “yer” haline gelmesi, emeğin üretilmesi ve tüketilmesi ile olan dinamik ilişki gereği tek tipleşen çalışma alanının yeni görevi doğrultusunda üretilmiştir. Sanayi devriminin çıkardığı bu yeni çalışma yeri zamanın kontrol edilmesi ve denetlenmesi ile insanın yer değiştirme pratiklerine ve buna bağlı olarak zamanının da yassılaştırılmasını sağlamıştır. Saat kavramının üretimin her alanında örgütlenme biçiminin yönetimi olarak katalizör görevi görmesi zaman ve mekanın sıkışmasını ve bunun aktörü olan bireyin de yersizleşmesini sağlamıştır.

Şekil 4.1 Harvey'in Zamanla Değişen ve Küçülen Alan Haritası (Harvey 1997, 331)

Zaman karşısında mekanın sıkışması ve hareket alanlarının belirli tanımlar ile konumlandırılması karşısında devingenlik de azalma göstermiştir. Bu durumun alternatifi olarak görülebilecek duruma karşı yer değiştirme pratikleri ve yerleşme modelleri, teknoloji ve üretimin hızlanması ile kendi payına düşecek farklı alternatifleri de üretmeye yönelmiştir.

Tekin'in aktarımıyla Demchak'a göre döneminin bazı önemli mimarları, modernizmin katı ve sınırlı yaklaşımına ve hayatın gittikçe standartlaşan şekline bir tepki teşkil edecek nitelikte, alternatif yaşam senaryoları geliştirilmiştir. Bu projeler, farklı dönemlerde sayıları gün geçtikçe daha da artarak, farklı kavram ve içerikler dahilinde yapılandırılmıştır. Savaşın sona ermesi ve teknolojinin hızlı gelişimi, 1950'lerden sonra alternatif yaşam modellerinin üretiminde hızlandırıcı bir etki yaratmıştır. 1980'lerde internet ve iletişim teknolojisinin artan bir ivmeyle yükselişi ve konut ihtiyacının Avrupa'da sona ermesiyle, yeni konut arayışlarına ve araştırmalarına hız verilerek alternatif yapma biçimleri sorgulanmıştır (Tekin 2007, 64).

Göçebe hayattan yerleşik hayata geçişten sonra edinilen yer değiştirme pratiği taşınabilir ev kavramı ile etkisini devam ettirmiştir. Zaman kazanmak için bireyin mekan kullanımının alternatifi olan mobil konutlar ile ortaya çıkan yaşam formları her seferinde küçük parçalara bölünen zamanı mekan ile yeniden toplamının bir alternatifi olarak görülmüştür. "Modern kentli bireyin" hareketini kısıtlamayan karavan, tatil evleri, pansiyonlar ve kısa süreli kiralanın konut kavramları taşınabilir barınak olgusunun gelişmesi ise onun coğrafyayı kendine yer edinmesini sağlayabileceği düşünülmüştür.

4.3. HAREKETİN MUĞLAKLIĞI: YERSİZLEŞMENİN ÜRETİMİ

Relph, yer kavramını edinimlerimiz ve harekete geçtiğimiz pratik bilgilerle hissettiğimiz, yersizliğin ise hız kavramı ile oluşturulan yeri ve mekanı hissedememe sonucu yerleşimin kaybı olarak tanımlamaktadır (Relph 1977, 44). Globalleşen dünya düzeni içerisindeki tüketim ve eş zamanlı üretimin artması artık bir pizza siparişinin önce Hindistan'daki bir çağrı merkezine oradan da Türkiye'deki birime iletilmesi mümkün olmaktadır. Bu örnek metalaşın nesnelere yerden bağımsız hale getirilerek her yerde olunabilmeyi ve hareketlilik üretimini mümkün kılmaktadır. Harvey'in "mekanın zaman aracılığı ile ölümü olarak" tanımladığı bu durum ile mekan, sabit ve duran ama algılanmayan, zaman ise, onu "yersizleştiren" bir olguya dönüşmüştür (Harvey 2008, 198-199).

Küreselleşmenin artması ve bu bağlamda dünya üzerindeki tüketme alışkanlıklarının da değişmesi, bireyin hareketinin mekanla olan ilişkisi de zayıflamıştır. Bu durum teknoloji ile de birleşince yer bağımsız hale gelmiş, nesnelere durumları her yerde olma olanağını

da mümkün kılmıştır.

Yersizlik kavramını Auge'nin "yer olmayan" kavramı ile daha detaylı açıklayabiliriz. Ona göre yer, kimlik ve ilişkileri birleştirmesi suretiyle, tarihsel bir süreci işaret eder. Bu birleşimi içermeyen yapılı çevre ise "yer-olmayan" olarak tanımlanmaktadır. Eğer bir yer orada yaşayan birey veya topluluğun inşa ettiği kimlik, ilişkiler ve tarihsel olarak bir süreç içeriyorsa, mekan olarak tanımlanabilmektedir. Aksi takdirde, mekanla kurulan ilişki sadece içerisinden geçilen bir durumu işaret ediyorsa, bu mekanlar yok-mekan olarak algılanacaktır (Augé 1995, 33).

Herhangi bir bağlama sahip olmayan bu yok mekanların, bireyin hareketlilik üretimi ile yeri unuttuğu ve bu durumun da onu yerden kopardığını söyleyebiliriz. Bu yerden kopma hali ile ilgili olarak Fellini'nin 1984 yılında Campari firması için çekmiş olduğu reklam filmi, modernlik ve hız karşısında insanın rolünü göstermesi açısından etkileyici bir örnek sunmaktadır. Bir kadın ve bir adamı karşılıklı bir vagonda tren yolculuğu yaparken gördüğümüz sahnede, vagonun penceresinde sakin ve dingin bir manzara ile karşılaşırız. Agresif görünen kadın, eline aldığı uzaktan kumanda ile trenin penceresine doğru zap yaparak, mekanı sürekli değiştirmektedir. Bunu yaparken oldukça keyif aldığı görünen kadının, sabit bir mekanda ortamını hızlı bir şekilde değiştirme gücüne sahipliği ve yer bağlamında kolaylıkla hareket edebildiğini hissetme anı, onu mutlu kılan tek noktadır. Statik bir vücut ve ortam karşısında, dinamik bir algı yaratacak edime sahip olmak, tam da mekana hapis olmuş bireyin kaçıp gitme arzusuna karşı imgeler aracılığı ile yaşadığı mobil mutluluğu göstermektedir.

Şekil 4.2 Fellini'nin Campari Reklamı ve Mobil Hareketlilik (*Front 2016*)

Fellini'nin bahsettiği bu kaçıp gitme arzusu, kent içerisindeki insanın da sürekli zihninde gezinen bir düşünce pratiğini ifade etmektedir. Metropol içerisinde yaşayan kentli birey

için yer değiştirme pratikleri, kentten uzaklaşma dūřuncesi içinde olduğu toplumsal dinamikler ve kargaşadan da uzaklaşmak, farklı coğrafyalar, yerler keşfetmek imkanını barındırmaktadır.

Mekanın zaman üzerindeki hakimiyetini saęlayan mūlk edinme ise, sabit yerleřme kaygısı ve aidiyet ile sermayeye dōnūřerek, onu panoptik bir uygulama alanına sūrūkler. Bunun karřılıęında bu izlenme ve yōnlendirmeye maruz bırakılan birey, aidiyet ve kimlik duygusunu bulunduęu ortama sabitlenerek arama eęilimindedir. Hareket halinde olmak, çevreyi deneyimle ve algılama açısından būyūk önem arz eder. Auge'ye gōre, yolcunun bulunduęu mekan ile geçip gittięi mekan arasında kiřinin onu yer olarak algılamasını engelleyen tek Őey, "uzaklařma" halidir. Aynı zaman diliminde birden fazla mekanda olmak (devinim içerisinde olmak), o yerlerin hiçbirini tam olarak deneyimlenemeyen bir yok-yer yarattıęından bahsetmektedir (Augé 1995, 82-85).

İnsanların mekanlarla olan iliřkileri, yerleřimin kōkenine bakıldıęında, anlar ve anılar üzerinden Őekillenmekteydi. Mekana anlamlar atfeden ve içinde bulunduęu yařamsal çevre ile kimliklerini oluřturan insan için yok mekan üretimi, Őnce kısa Őmūrlūlūk ile geçicilik üretimi, daha sonra da onu tūketme olarak, bir dōngūsellige sūrūklemektedir. Tez kapsamında yok mekanlar ve yersizlik kavramı, kentsel gōebe olarak alternatif bir yařam biçimi kurgusu ile kentte yařayan bireyi tanımlamadıęını vurgulamak için açıklanmıřtır. Gōebe yer deęiřtirme pratikleri ile, mekanlar ve yolculuklar arasındaki "yok mekan" üretimi, çoęu zaman yer deęiřtirme ile saęlanabildięi yanılsaması oluřturmaktadır. Yerleřik insanların kodlarından sūrekli kaçan gōebe için yer deęiřtirme, olduęu yerde de gerçekleřebilmektedir.

5. YERDEN BAĞIMSIZ: GÖÇEBELİĞİN POETİKASI

Hareketli ve yerleşik olma halinin tartışmaları insanlık tarihinin her döneminde karşılaşılan toplumsal dinamiklerden olmuştur. Toplumsal meselelerle ilgili olan İbni Haldun, *Mukaddime* eserinde şehir ve toplum ilişkisini bedevilik ve hadarilik üzerinden anlatmaya çalışmış ve bu anlatımda şehrin birey üzerindeki etkisine vurgu yapmıştır. Bedevilik konargöçer ve arazide hareket halinde olanı, “Hadari ise şehir ve kasabada yaşayan yerleşik hayat süren olarak tanımlanmıştır”. İbn-i Haldun’un topluma dair oluşturduğu teorisinin başat unsuru insan olmuştur. Umran olarak bahsettiği bayındırlık alanları üzerinde insanlar toplumsal hayatın kurulması ve kurgulanmasında önemli bir ara kesiti oluşturmaktadır. Bu toplumsal kurgunun ilk formları olan yarı göçebe ve göçebe yaşam insan ilişkilerinin ve karşılıklı ihtiyaç ve muhtaçlığın da ilk örneklerini oluşturmuştur. Değişen ve dönüşen yaşam pratikleri içerisinde geçim türlerinin varyasyonel artışı ve emeğin bölünmesi bedevi yaşam biçiminden hadari yaşam biçimine doğru değişen bir durumu da beraberinde getirmiştir. Hadari yaşam pratiklerinin süreklilik ve düzlemsel bir noktada devamlılığı için ise İbn-i Haldun, iki kavramı merkeze almıştır; asabiyet ve otorite. Bu kavramlar da toplumsal hayatı hadari düzene taşıyan mülk edinme ve talep düzenini ortaya koymaktadır (İbn-i Haldun 1977, 293-296).

İbn-i Haldun’un bedevi yaşamdan “hadari” yaşama geçişin dinamiklerini asabiyet ile ilişkilendirmesi ve asabiyeti bağ kurma olarak tanımlaması onu mülk edinimine yönlendiren başat kavram olarak karşımıza çıkarmaktadır. Ona göre şehirlerde süreklilik, yenilenerek ve hareket halinde bir kalıcılık ile mümkün olmaktadır (İbn-i Haldun 1977, 297).

Foucault ile Deleuze’ün yayınladıkları “Entellektüeller ve İktidar” adlı söyleşi içerisinde Foucault, Marksist bir düşünce olan Maoçu düşünme pratiğine inanan bir kişinin kendisine “Jean Paul Sartre’nin Marksist düşünce içerisindeki politik duruşu ve savunmasını görüyor ve anlamlandırabiliyoruz, keza senin de sürekli işlerinin kesintiye uğrama sorunuyla karşı karşıya kaldığını ve bu nedenle politika yaptığını da anlayabiliyorum. Lakin Deleuze’ün neden politika yaptığını hiçbir zaman anlayamadım ve anlayamayacağım.” (Deleuze 2009, 343). Bu düşüncenin oluşmasının şüphesiz en önemli noktası Deleuze’ün ilk dönem yayınlarının ve sonrasında Guattari ile devam eden yayın dizisinin politik argümanlar veya

bu argümanların somut örneklerini barındırmıyor olmasıdır. Anlatıları genellikle politik bir zemin üzerinde bir açıklama ve tartışma vaat ediyor olsa da Deleuze genellikle gerçek politikadan uzak durmayı veya ona mesafelenmeyi tercih etmektedir.

Politik bir zemin üzerinden konuşmak ve bir o kadar da yaratılan zeminden bağımsız düşünmenin en önemli terimlerinden biri de göçebe yaşam biçimi olmuştur. Göçebe yaşam içerisinde var olanlar bir yandan devletin yerleşiklik düzeni içerisinde ona uyum göstermeyen ve görece devlet karşıtı bir hareket içerisinde olmaları ile karşıt, öteki taraftan yine devletin tanımladığı ve belirttiği alan dışında sürekli işleyen bir “savaş makinası” yaratıcısı sayılmaları açısından politikanın vazgeçilmez öğelerinden biri olmaları nedeniyle Deleuze ve Guattari’nin özellikle üzerinde durduğu kavramlardan olmuştur.

Deleuze ve Guattari’nin 1980 yılında yayınladığı *Bin Yayla* kitabında göçebelerinin yazılmış ve oluşturulacak bir tarihsel geçmişi yoktur onların sadece yaşadığı topografyaların olduğundan bahsederler (Guattari ve Deleuze 1980, 33-34). Bu düşünce sisteminde Deleuze ve Guattari bir yandan politik bir tavır sergilerken bir yandan da politik çizginin dışında gibi görünürler. Bu politik duruşu iki durum içerisinde okumak mümkündür; İlki göçebelere ait ve onların kontrolündeki bir alanı yaratması yoluyla politik alanın düşünsel yeniden üretme yararına terk edilmesi şeklinde ya da klasik anlamıyla politik görünmeyen göçebelilik kavramının bu alanı yeniden üretecek şekilde içkin olması olarak yorumlanabilir. İlk durum göçebelilik terimini politik konumu veya baskınlığına rağmen daha çok düşünsel bir çerçevede tartışılmasına olanak sağlarken bu düşünsel alanı da garanti altına almaktadır. Bu durum apolitik bir değerlendirme olarak okunabilmektedir. İkinci durum ise göçebelilik ve onu tanımladığı savaş makinasını doğrudan politik bir zemine oturtmaktadır. Bu durum düşünsel pratiğin özgür ve bağımsız olmasını göz ardı etmek pahasına da olsa göçebelilik kavramını politik bir etken olarak okuma şansını da bize tanımaktadır. Bu okuma ile göçebelilik etkin bir politik güç olarak görünürken beraberinde Deleuze’ün *Bin Yayla* kitabında aktardığı cümle ile karamsar bir atmosfer de oluşturmaktadır; “Göçebelerin belirli bir tarihi yoktur çünkü tarih devletlerin zaferleri ile yazılır” ve bu da demek oluyor ki göçebelerin hezimetleriyle yazılır (Guattari ve Deleuze 1980, 34-36).

5.1. SABİT GÖÇEBE: POLİTİK OLMAYAN BİR OKUMA

Göçebe yaşam biçimi Deleuze'ün felsefi kuramının içerisinde en çok kullanılan ve üzerinde tartışılan kavramlarından biri olmuştur. Bu kavramın etkili görünmesi ise göçebe dendiğinde tarihsel olarak kafamızda pek çok şeyin imgesinin oluşuyor olmasından gelmektedir. Liberal ekonomi ile yere sabit bir yaşam formu sürdürdüğümüz ve bir toprak parçasına tutunarak çevresel olarak hareket ettiğimiz alanlar içerisinde sabitliğimizden kurtarabilme düşüncesi ve yarattığı kavramlar olumlu bir imgeye dönüştürmektedir. Göçebe yaşamın sağladığı düşünme pratiği ise kavramı felsefenin alanına taşıyarak derinlemesine tartışmayı mümkün kılar.

Deleuze göçebe kavramını ilk kez kullandığı *Anlamın Mantığı* adlı eserinde göçebe yayılım ve *nomos* ile bir ayırma başvurur. Göçebe yayılımcılığı “kapalı bir alanı paylaşmak yerine açık bir alanda yayılmak” olarak tariflemektedir (Deleuze 2015, 93). Devletin yerleşik düzen içerisinde kurduğu yaşam veya sosyal alanlar ile göçebelerin hareket ve yayılımcılık ile kurdukları yaşam alanları arasındaki fark devletin, bireylerin üzerinden toprağı ve yaşam alanlarını paylaşırma üsülü ile sürerken göçebelik kavramında rastgelelik üzerinden kurgulanması Deleuze'ün sürekli başvuracağı temel karşıtlığı anlatmaktadır.

Deleuze ve Guattari'nin *Bin Yayla* (1980) kitabında devlet ve imgeyi bir değerlendirme olarak ve birbirine bağlı ele alırken karşısında göçebe ve göçebe düşünme pratiğininin bağlılığını koyarlar (Guattari ve Deleuze 1980, 38). Bu da devlet ile göçebenin ve de imge ile de düşünce pratiğininin karşıtlığını yaratır. Bu karşıtlıktan sonra devletin karşısına koydukları göçebe artık bir “savaş makinası” olmakta, imge ise devlet tarafından ele geçirilmiş bir düşünceyi temsil etmektedir. İmge, düşünsel olanı ve devleti taklit etmeyi ve onun sistemsel bileşenlerini yeniden üretmeyi zorlar. Devlet içerisindeki toplum devletin sistemsel bileşenlerinin yeniden üretilmesine göre hareket alanı kazanır ve toplumsal değişim de bu hareket alanı ile izlenebilir ve izlenebildiği kadar genişlik kazanır. Bu sistem bileşenlerinin dışında kalan göçebeler ise tarihsel süreç içerisinde gelişim göstermiyor gibi algılanmaktadır. Bunun nedeni herhangi bir devlet sistemi ve onun bileşenlerine bağlı olmaksızın yurt edinme ve yersiz yurtsuzlaşma döngüleri ile hareket etmeleridir. Bu durumda devlet ve politika, bir sistem ve sistemin bileşenleri olarak toplumsal gelişimin

denetleyicisiyse, göçebelik tamamen apolitik bir konumda pozisyonlanmaktadır. Burada göçebelik devletin aksine sistem bileşenlerinin geliştirilmesi için değil devletin ve politikanın yarattığı düşünce pratiğinin özgürleştirilmesine çaba gösterir. Deleuze'e göre düşünce pratiğinin özgürleştirilmesi karşı devlet demek değildir. Göçebe mekan devlet mekanının ve sabitliğinin dışında bulunmaktadır. Bu sistemin dışında olan göçebe mekanı hükümetin işlerinden bağımsız ilerler ve daha iyi bir yönetim anlayışı isteği ile var olmaz (Deleuze 2009, 150).

Deleuze ve Guattariye göre, yaratılan göçebelik ve onun savaş makinası devlete bir karşıtlık değil daha çok göçebeliğe özerklik kazandırmayı hedeflemektedir. Politik olmayan bir göçebelik formu da tam bu özerklik üzerinden inşa edilecektir. Burada göçebelerin kendileri özgür olsa da, politik açıdan devletin sistemleri ve alt bileşenlerine bağlılıklar sürecektir (Badiou 2013, 9-12). Bu noktada Deleuze'e yöneltilen eleştirilerin çoğu, göçebelerin devletin sistem bileşenlerine olan dışsallığı nedeniyle yeni öneriler sunamaması ve politik bir eleştiri sunan düşüncelerin ise aslında politik bir aktör değil düşüneni ilgilendiren bir etik içerik oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Felsefi düşünme pratiğini düşünme ve yaşamın sürekliliğini birbirine bağlaması olarak tanımlayan bir filozofun tek "politik" önerisinin devlete ait sistem bileşenlerinden kaçmak olması çok temellendirilebilecek bir argüman oluşturmamaktadır. Politik olmayan okumanın önündeki engel, göçebe alanın mevcut devlet alanı ile aynı düzlemde yer alma zorunluluğudur. Çünkü, devlet göçebenin kendine ait yeni bir alan tahayyülünü, onu kendi sistemine çekmek veya ondan uzaklaştırmaya çalışarak yaratır. Devletin bu kontrol etme ısrarı ise göçebeliği ortaya çıkarırken, göçebe mekanın yaratılmasına da zemin hazırlar. Bunun sonucunda da, devlet ve göçebe hareket, birbirlerini sürekli yeniden ve yeniden üretir. Politik olmayan bir okuma ilk bakışta rahatlatıcı bir düşünsel uzam sunsa da, politik söylemleri ve devletin dinamiklerini değil, Deleuze'ün düşüncesinin de başat tezlerini savunulmaz hale getirir.

5.1.1. GÖÇEBELERİN HAREKET KAZANIMI: POLİTİK BİR OKUMA

Politik olmayan bir yer değiştirme veya hareket alanının, devletin sistemi içerisinde göçebe yaşam formu ile ifade edilemeyeceğini göçebelerin devletin dışında kalan bir alana sahip olmasıyla bir önceki bölümde irdelemeye çalıştım. Bu yönüyle kent içi göçebelik, herhangi

bir yere sabit yaşam formunu karşısına alan bir argüman değil, aksine farklı bir alternatif yaşam biçimi sunmaktadır. Deleuze'e göre, bu düşünme pratikleri için de benzer bir aynılığı barındırmaktadır: düşünsel olanın özgür olabilmesi de sistemin getirdiği yasalara karşı olmakla değil kendi kurallarını ve yasalarını oluşturması ile mümkün olmaktadır (Deleuze 2007, 162-165).

Klasik politik argümanların yeniden üretilmesi ve bu yeniden üretme süreci ile doğrudan ilişkili olan göçebelik, tamamen politik bir okuma ile değerlendirilebilir. Ancak göçebelik politik sistemin bileşenlerini değil bu bileşenlerin sürekli yenilenmesi ile ilgilenir. Bu yönüyle göçebelik ve savaş makinası, politik olanın asıl argümanlarını oluşturması açısından önem kazanmaktadır. Politika ve onun belirlediği yasalar, kanunlar ve sözleşmeler temelde yaşamı sürekli yeniden şekillendiren ve belirlediği önermelerle hareketin çizgilerini kendi tanımladığı sınırdan tutan bir varoluş sergilerken göçebe mekan kendisi yasalarını belirler. Deleuze, göçebelerin hareket ve harekete dair çizgilerini kendileri belirlediğine vurgu yaparak toplumsal olanın dönüşüm ve adaptasyonu için doğru konumun göçebelik olduğunu söyler (Deleuze ve Claire 1982, 146).

Kent içi göçebeler, herhangi bir şekilde bir ortamın kaotik, potansiyel barındırmayan bir mekanı terk eden göçmenlerden ısrarla o alanlarda hareket ederek bir potansiyel ortaya çıkarmalarından, seyyahlardan ise gündelik hareketlerinin bu olmalarından dolayı ayrılmaktadır. Temelde yasaların ve mekanın üretimi göçebelerin baskılayıcı devlet sistemlerine dayandığı noktada devlet aygıtıyla, göçebenin buna karşı çıktığı ve devletin sistemlerine angaje olmaması ile yarattığı savaş makinasının işleyişleri oldukça farklıdır. Devlet aygıtının temel özelliği kendi oluşturduğu sistem ile varlığını sürdürürken kendi dışında kalan alanları da sisteme dahil edip ilerlemesidir. Burada karşısına çıkan her mekanı içkin bir metot ile kendi sistemine dahil ederken, mekanları da bileşenlerine uygun aynılık üzerinden şekillendirir. Buna karşılık, göçebelik ise yayılımcı bir düzen içerisinde, serbest hareket ve optimum konumlarda yer-yurt edinerek, mekanı yeniden ve yeniden üretir ve bunu yaparken yersizyurtsuzlaşır.

Deleuze ve Guattari, bu konu ile ilgili olarak göçebelerin yersizyurtsuzlaşma ile sürekli yeniden ve yeniden yurt edinimi gerçekleştirdiklerini belirtmektedir (Deleuze 2009, 151-153). Bu durum da ortaya çıkan mekanların devlet politikaları ve farklılıklarının içkin bir

sistem ile tektipleştirilmesi değil, yayılımcı bir metot ile sınırsız bir mekan üretim potansiyeli oluşturur. Bu yönüyle savaş makinası devletin sistem ve bileşenlerinin içkin bir metot ile kendine dahil olmasının dışında kalan tamamıyla dışarı ile bağlantılı bir hareketlilik üzerine kurulur. Göçebeler sürekli çepelden itildikçe yeni ilişki ve bağlantılarla yeni deneyimler ve olanaklara temas eder. Bu temasları standardize eden yasalar onların hareketine zemin hazırlayan demografi, üretim mekanizmaları veya sosyo ekonomik bileşenler gibi devletin sistem kurgusundaki zorlayıcı etkilerle ortaya çıkar.

Dışsal etkileşimlerle oluşan göçebe mekan karşısında kimliklerin üretildiği devlet mekanı olan ‘gayrimenkul’ üretimi, tüm bu zorlayıcı mekânsal erişim etkilerine rağmen, politik alanı yeniden tariflenmesi ve bir toprak parçasına hükmetmenin özgüveni ile dışarıda olanı yenilmiş ve azınlık olarak görmektedir. Deleuze, göçebeliği, bireylerin devlet tarafından zemine bağlanarak bir mülk edinimi ile kendilerini güvende hissetmelerinin karşısına bir çözüm olarak önermektense, içimizde var olan göçebe formları keşfetme deneyimi olarak görmektedir.

5.2. GÖÇEBE YAŞAM FORMLARI

Kentsel göçebe, kendi merkezini yanında taşıyan ve mekanı yer yapacak anılar ile yaşamsal pratiklerini yeniden üreten özgür ve bağımsız imgesi ile bu durum zıtlık göstermektedir. Burada bahsedilen göçebelik, ‘aylak’ olma halidir. Bu noktada, tarih içinde geri dönmek gerekirse Baudelaire’in ‘flaneur’ tanımını iyi bir örnek teşkil etmektedir. Flaneur, mekanı kendine mesken eden bireyden farklı olarak o kamusal alanları da kendi evi gibi içselleştirebilir (Baudelaire 2014, 33). Böylelikle Flaneur zeminin ve mekanın muğlaklaştırıldığı bir düzen içerisinde zamanı rasyonelleştirir. Artun’a göre kentte rastgele ve tesadüfi karşılaşmalar kentteki mistik sürprizleri de mümkün kılar. Sokak örüntüsünü kendine ev yapan bu yeni birey için artık ev ve iş arası mesafe kent hayatının içerisinde trans halinde geçilen bir düzenden kent hayatına entegre bir dönüşüm geçirmektedir (Artun 2003, 102-104).

Artun’un sokağı ve kentsel alanı kendine ev edinen “Flaneur” kavramına bir eleştiri getirmek gerekirse, şunu da belirtmek gerekir ki bu ev edinme ve sahiplenme durumu aslında her daim de kendi içinde bir yabancılaşmayı da taşımaktadır. “Flaneur” bir

gözlemci olduğu için aslında ev edindiği sokağa, kent mekanlarına hem tanık olur, hem sahiplenir, hem de gözlemci olmanın kendi içinde taşıdığı kritik mesafeden dolayı da aynı mekana yabancılaşır. Bu üst üste binen deneyim aslında Deleuze'ün yersizyurtsuz kavramını açıklarken kullandığı hareketsel devinimi de andırır.

Hareketin getirdiği durumu mülk ve mülkün getirdiği sabitlik üzerinden değerlendiren Ibelings ise, mülkiyet ve ona dair sabitliklerden kurtulmanın özgürleştirici alanından bahseder (Ibelings 2003, 71). Amerika'da oluşturulmuş bir sergiden örnekler veren Ibelings, coğrafi sınırların muğlaklaşması ve modernizmin getirdiği teknolojik ve diğer gelişmelerle, artık geçici kalınan otel ve mobil mimarlık alanlarının kullanıcılarına her türlü imkanı verdiği, bunun karşısında beton örüntüler içerisinde daha fazlasına sahip olamayan kentli için ise, artık oranın ev olamayacağını, çünkü sosyalleşme alanının kısıtlandığını belirtmektedir.

Mülkiyet ve ona dair sabitliklerden kurtulmanın özgürleştirici olması ve küreselleşme ile yapının kendine özgü değerlerinin alınıp dolaşıma çıkarılması, kapitalizm ekseninde bireyin de yaşam döngüsünün yeniden kurgulanmasına neden olmaktadır. Çalışma hayatı içerisinde zaman diliminin sabit bir mekan yerine 'dolaşıma çıkarılan' mekan üzerinden yeniden kurulması da modern bireyin kapital düzende gündelik hayat kayıplarını en aza indirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda dolaşıma çıkarılan bireyin ve mekanların herkesi bir biçimde göçebeye çevirdiğini de pekala söylemek mümkün olacaktır.

Atalarının yapı yapma biçimine benzerlik gösteren örneklerin araştırıldığı çalışmada, kentsel mekandaki artıkların yeniden kullanımı ile modern öncesi dönemdeki malzeme kullanımı ve tasarruf geleneğini de yeniden yorumlamıştır. Kullanım dışı olarak görülen endüstriyel nesnelere, artık kentsel göçebe için mekanın yeniden kurgulanmasını ve anılarla mekanda sabitlik sağlayacak formların oluşturulmasının temel malzemesi olmuştur. Ibelings'e göre eğer insanlar karton kutularda yaşayacakları bir dünyaya zorlanacaklarsa, her zaman biri diğerinden daha iyisini edinmek zorunda olacaktır. Bu görüşe göre küreselleşme ile mekanın zaman tarafından yok edilişi insanları yersizleştirerek, gündelik yaşamı geçicilik üzerine kurmuştur. Kapitalizm ile birlikte ekonominin değişim gücü, mekansal olanın da hareketinin ve devinimini arttırmıştır. Modernleşme ve kapitalizmin dinamikleri, sürekli olarak insanın yaşam alanlarını da yeniden tarifleyen bir ortamın

oluşmasını sağlamıştır. Bu sürecin en önemli izlendiği yerler ise metropollerdir (Ibelings 2003, 66-68).

Küreselleşme ile yapıların kendine özgü değerlerinin alınıp dolaşıma çıkarılması, kapitalizm ekseninde bireyin de yaşam döngüsünü yeniden kurgulamasına neden olmaktadır. Çalışma hayatı içerisinde zaman diliminin sabit bir mekan yerine ‘dolaşıma çıkarılan’ mekan üzerinden yeniden kurulması, modern bireyin kapital düzende gündelik hayat kayıplarını en aza indirmeyi amaçlamaktadır:

Modernliğin mekan-zaman anlayışı ile geleneksel toplumların mekan-zaman anlayışı arasında temel bir fark bulunmaktadır. Geleneksel toplumlarda mekan ve zaman toplumsal yaşama içkindir. Arada herhangi bir dolayım yoktur. Toplumsal ve gündelik yaşamın kriterleri, doğrudan bulunduğu ‘yer’in coğrafi ve kültürel özelliklerine, iklim koşullarına, gece -gündüz ya da mevsimlerin döngüselligi gibi zamanın doğal ritmine bağlıdır. Modern toplumlarda ise mekan ve zaman soyut olgulardır. Toplumsal yapının sürekliliği ve ritmi ağırlıklı olarak ekonomik olgular tarafından belirlenir (Yırtıcı ve Uluoğlu 2004, 3-4).

Dolaşıma çıkarılan yeni göçebe yaşam formları, ilk yerleşim yerlerindeki kapsayıcılığı günümüz kentsel mekan içindeki göstermesi bakımından geçmiş ataları ile aynılığı içinde barındırmaktadır. Özgürlük veya esaret, sefalet ve konfor ilginç bir biçimde döngüsel olarak bu yaşam pratiklerinde tekrar bir kapsayıcılıkla kendi felsefesini yaratmaktadır. Bu felsefeye dair örneklerin incelenmesi bu bağlamda alternatif yaşama senaryoları için açıklayıcı olacaktır.

5.2.1. KAPSÜL OTEL, “CAPSULE HOTEL IN KYOTO”

İş gezileri, seyahatler, fazla mesai veya iş yeri ile ev arasındaki uzun mesafeler sürekli mobil olan kentli bireyin yaşam için gerekli olan temel eylemlerini çok zor veya hiç yapamama noktasına getirmektedir. Bu duruma çözüm olarak, insanların temel ihtiyacını yerine getirecekleri alternatif mekan çözümleri geliştirilmiştir.

Sigma Architectural tarafından 2010 yılında tasarlanan 9H Hotel, Japonya’nın şehir merkezinde, gündelik yaşam içerisinde kullanıcılarına yeni standartlar belirleyen bir konaklama olanağı sunmaktadır.

Şekil 5.1 Capsule Hotel, Kyoto, 2010 (Yoshida 2010)

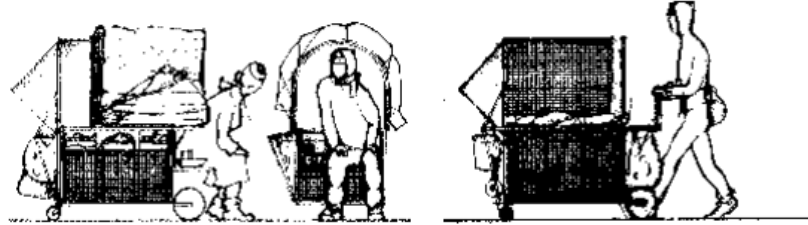
Proje konsepti, dokuz saatlik bir yaşam döngüsü kurgulamaktadır. Bir saat duş, yedi saat uyku, bir saat de dinlenme molasını birleştirerek dokuz saat tamamlanıyor ve bu da konaklama için ideal zaman dilimi olarak belirlenmektedir. 1.20m x 2.34m ebatlarındaki kapsüller, plastik malzeme ile kaplanmıştır. Kapsüllerin her biri, uykuya ayrılan süreyi konforlu kılmak üzere dijital olarak kontrol edilebilen ışıklandırma sistemi ile donatılmışlardır.

Japonya’da deneyimlenen mekan içerisinde uyumak yaşam alanını deneyim alanına taşımak yaygın görülen bir pratiktir. Oyun salonlarında uzun saatler geçiren kişiler için oluşturulan sistem ile kişiler gün boyu mekanda zaman geçirmekte ve temizlik ve kişisel ihtiyaçları için pansiyon tarzı ortak alanları kullanabilmektedir. Kentsel çevre içerisindeki mekanlar arasındaki uzaklık ve iş hayatının ortaya çıkardığı zamanın “üretme” ve “tüketme” üzerinden kentli bireyi yönlendirmesi, kentsel bir göçebe olan yeni bireyin tükenen zamanını Kapsül Oteller ile elinde tutmaya çalıştığı görebiliriz.

5.2.2. HOMELESS VEHICE, 1988-1989

Sanatçı Krzysztof Wodiczko 80'li yıllardaki kent içerisinde salınan evsizler için mobil ve istenilen noktaya taşınan evsiz taşıtı projesi gerçekleştirmiştir. Tasarımın fikir babası olarak Bucminister Fuller'in Dymaxion House'unu örnek gösteren Wodiczko için oluşan yeni mobil ünite izole edilmiş bir uyuma mekanı, temizlenilen bir alan ile eşyaların depolanabileceği bir bölüm içermektedir. Hem Fuller, hem de Wodiczko, farklı dönemlerde de olsa tasarımlarını birer makine olarak tanımlamışlardır. Projenin oluşturulmasının amacı, Wodiczko'nun anlatımıyla sabit bir mekana sahip olmayan ve kentte gözlemci durumuna indirgenen yeni kentsel göçebe bireyin devinim içerisinde kendini bulabileceği konumlar üretmesi olarak açıklanmaktadır (Wodiczko 1999, 16-18).

1988 yılında üretildikten sonra New York sokaklarında kullanıma sunulan “*Homeless Vehice*”, birçok farklı disiplinden uzmanlara işleyişi gösterildi. Yaklaşık 100.000 bin kent içi modern göçebenin faydalandığı bu tasarım aynı zamanda insanların market alışverişlerini taşıdıkları veya şişe ve teneke toplayıcılarının iş ve evi aynı mekânsal bağlantıda kurmaları açısından da önemli olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 5.2 Krzysztof Wodiczko, Homeless Vehice (Wodiczko 1999, 18)

Şekil 5.3 Krzysztof Wodiczko, Homeless Vehice (Wodiczko 1999, 18)

5.2.3. DE MARKIES

1985 yılında Eduard Bohtlingk tarafından tasarlanan De Markies projesi, iki metre genişliğinde ve dört metre uzunluğunda üretilmiştir. Hollanda’da üretilen proje yanal paneller ile taşındığı noktada birkaç saniye içerisinde kapalı alanını üç kat arttırma olanağı sağlamaktadır. Tentenin kullanım potansiyellerinde ve hafifliğinden yararlanılan projede, kullanıcı işine veya en çok zamanını harcadığı mekana bir römork ile taşınan evinde kent içi mekânsal potansiyelleri deneyimleyebilmektedir (Aldershoff 1996).

Şekil 5.4 De Markies , Eduard Bohtlingk (Aldershoff 1996)

Şekil 5.5 De Markies , Eduard Bohtlingk (Aldershoff 1996)

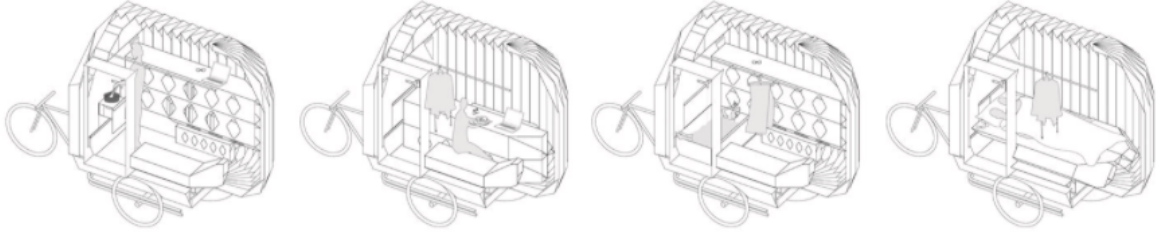
5.2.4. TRICYCLE HOUSE AND TRICYCLE GARDEN

People's Architecture Office ve *People's Industrial Design Office* tarafından tasarlanan Tricycle Evi ve Tricycle Bahçesi 2012 yılında kent içinde dolaşıma çıktı. Çin'de ve birçok batılı devlette toprak sahibi olmanın yasak olmasından dolayı üretilen bu mobil ev, insanlar ve işgal ettikleri topraklar arasındaki geçicilik ilişkisi ile kamusal alanın kullanım senaryolarına alternatif üretiyor (Furuto 2012).

Üç tekerlekli olarak üretilen Bisiklet Ev, yakın zamanda en çok kullandığımız materyal olan plastik malzemenin Cnc ile kesilerek katlanma noktaları belirli olacak şekilde şekle sokulması ile oluşturulur. Plastik polipropilen gücünü ve esnekliğini kaybetmeden uzun yıllar dayanabilen bir üründür. Evin açılıp kapanabilen yan yüzleri sayesinde en akordeon gibi dış mekana doğru genişleyerek alanını arttırabilmektedir. Ayrıca plastik yarı saydam olduğundan ister gündüz güneş ışığı istenirse de gece sokak lambalarının aydınlatması iç mekanı da aydınlanmasını sağlamaktadır (Furuto 2012).

Şekil 5.6 Tricycle House and Tricycle Garden (Furuto 2012)

Şekil 5.7 Pişirme, Dinlenme, Duş Alma ve Uyuma Senaryoları (Furuto 2012)

Tasarımın ana çıkış noktasını ütopyalarda ideal ve idealizm konuları olan ilişkilerinin sorgulanması oluşturmaktadır. İyi bir yaşantıyı geniş ölçekli yerleşim planları veya düzenler önermeksizin nasıl yeniden örgütlenebileceğine alternatif sunan projede lavabo, küvet, su deposu, yatak, yemek masası gibi birimlerde de iç mekanda dönüşebilen eşyalardan meydana gelmektedir. Bisikletin ortak alanı olarak kabul edilen bölümüne sebzeler ve ağaçlar da dikilebileceği gibi birkaç ünite birleştiğinde kamusal yeşil alan da oluşturulabilmektedir (Furuto 2012).

Şekil 5.8 Kamusal Alan Organizasyonu Tricycle House and Tricycle Garden (Furuto 2012)

5.2.5. BLOB vB3

DmvA mimarlık firması tarafından üretilen tasarım sürekli kent içerisinde hareket halinde olan ve zaman kontrolünü sağlamadığını öne süren Hollandalı bireysel bir müşteri için yapılmıştır. Ahşap bir karkas yapımı ile başlayan iç cidar üzeri streç malzeme ile kaplanmıştır. Üzerinde özel bir polyester ile sıvama işlemi yapılarak kabuk kısmının tamamlanması sağlanmıştır. Polyestere hesaplamalı tasarım ile modellenmiş görüntünün verilmesi ise defalarca zımparalanarak sağlanmıştır. İç cidardaki boşluklar içerisine led aydınlatmalar yerleştirilerek aydınlanma sistemi çözümlenmiştir (Vercruysse 2010).

Şekil 5.9 Blob vB3 Mobil Konut (Vercruysse 2010)

Soğuk ve sıcak iklim koşullarına adapte olabilmesi açısından kabuk içerisindeki polyestere PUR adı verilen bir yalıtım malzemesi eklenmiş, böylece iklim şartlarına göre kabuk esneyip daralarak hava akışına katkı sağlanmıştır. Yapı içerisindeki birkaç niş ile yan ihtiyaçlar karşılanabilmektedir.

Flanders bölgesi toprak parçasının kısıtlanması ve ileride dünyanın karşılaşabileceği durumun mini bir provizyonu olduğundan bölgede sürdürülebilirlik ve toprağın akılcı kullanılması oldukça önemlidir. Sabit üretilen evlerin yeşil ile veya açık alan kullanımlarının kısıtlanması bölgede çok tabi olduğundan, mobil ev olarak üretilen Blob vB3 bu eksikliğe yanıt vermesi açısından oldukça talep görmüştür (Vercruyssen 2010).

Şekil 5.10 Blob vB3 Mobil Konut (Vercruyssen 2010)

6. SONUÇ

Mimarlık ve yerden bağımsızlaşmayı, hareket ve üretimin pratikleri arasındaki ilişki ile sorunsallaştırmayı amaçlayan bu çalışmada, mekanın sabitlik değeri üzerinden toplumsal yapıyı ve bireyi yeniden inşasındaki rolü üzerine durulmuştur. Endüstrileşme ve tüketme alışkanlıklarının getirdiği mülk ediniminin, mekan üzerinde ve sonrasında bireyin yaşamında iktidarı elinde tutan bir konuma gelişi, bireyin kent içerisinde zemininin kayganlaşmasına, bireyselliğinin kaybına neden olmaktadır.

Tezin ikinci bölümü olan “Yokluk Ve Varlık Arasında Yerle Kurulan İlk İlişkiler” de yaptığım araştırmalar sonucunda, bir yerleşimin, çadır ile kurulması durumunda “an”ların tekrar ve tekrar üretimi ile bir kalıcılık sağlandığını gördüm. Bu durumun farklı bir örneği olan ordugahlarda ise, çadırın bu kez yere sabitlenmenin aracı olan bir örgütlenmenin ürünü olarak karşımıza çıktığı tespit ettim. Tüm bu tespitler çerçevesinde, mekanlar arasında yerden bağımsız insan için hareket halinde olmak, değiştirdiği konumlar itibari ile kendini de yeniden, tekrar ve tekrar ürettiği bir durum olarak yorumlanabilir.

Üçüncü bölüm olan “Yere Karşıt Mekan Kavramı” kapsamında, göçebelik ve yerden bağımsız olmayı Deleuze’ün “yersizyurtsuz” kavramı çerçevesinde irdelemeye çalıştım (Deleuze 2009, 151-153). Bu bölümde kavramı daha iyi anlayabilmek ve çözümlmek için yer ile ilgili kaynaklar inceledim. Bu incelemeler neticesinde, yer kavramı her ne kadar sabitlik ile ilişkilendiriliyor olsa da, bu kavramı anlayabilmek için karşıt kavramlar olan hız ve hareketlilik bu bölümün katalizörleri olmuştur. Hızın, hem modern dönemin, hem de bireyin üzerindeki etkisi, bireyin her gün kendisini yeniden ve yeniden ürettiği döngüsel bir süreci oluşturduğu görülmüştür. Modern dönemin bu dönüştürücü etkisi ise dört devrimsel noktası incelenerek irdelenmiştir: “Bilimsel devrim, politik alanda yaşanan devrim, kültürel devrim ve endüstri devrimi”. Bu devrimler neticesinde oluşan modernite ve insan ilişkisi arasındaki özgürlük mottosunun kent içerisindeki devinimi arttırdığı anlaşılmıştır. Bu devrimde artık “zaman”ın kantitatif değerlere dönüşmesi ve tüketilebilen bir olgu olması, tüketim ilişkilerinin irdelenmesini mümkün kılmıştır. Bunun neticesinde de tüketimin cazip ve anlık kullanım nesnelere üzerinden oluşturduğu tahayyül ile birey, artık kendi kimliğini geçici değerler üzerinden kurmaya başlamıştır. Toplumsal ve bireysel hareketlerin arttığı bu dönemde ise, yer ve mekan kavramı; sınır, hareket, konum, varlıksal

mekan, soyut mekan, boşluk ve palimpsest yer kavramları ile inceledim. Yere dair bu kavramların yapı ile olan ilişkisini ise, 19.yy'daki Endüstri devrimi ve makineleşmenin etkisi ile zemin üzerindeki devrim önerileri ile inceledim. Bu bağlamda Archigram, Buckminster Fuller, Metabolistler, Superstudio, Archizoom, ütöpik, radikal ve devrimci önerileri ile yerleşim düzenini sorguladığı örnekleri hareketli olmaya ve kentin içindeki dinamizmi mobil yer değiştirme pratikleri ile aşmanın alternatiflerini göstermiştir. Bu yer değiştirme pratikleri göçebe kültürlerin başat hareketliliğini oluşturduğu görülmüş, “Yüzer Ev”, “Karavanlar” üzerinden detaylı incelenmiştir. İnceleme neticesinde bu yer değiştirme pratikleri hareketlilik üretiminin yanında sosyal ve ekonomik olarak farklı ihtiyaçlara cevap verebilen barınma arakesitleri olduklarını gördüm.

Dördüncü bölüm olan “Hareketlilik Üretimi ve Yerin Kaybı” bölümünde ise göçebe diyalektiğinde karşımıza çıkan yersizleşmenin üretimi, mülkiyet, zaman ve mekan sıkışması neticesinde yer deneyim ve algısının güçsüzleşmesini, yerin kaybı üzerinden inceledim. Bu bölümde, yok mekan ve yersizlik kavramları, kentsel göçebe ifadesini anlayabilmek için bir araç haline gelmiştir. Bu kavramlar, alternatif bir yaşam biçimi kurgusu yaşayan kentli bireyi tanımlamak için kullanılmıştır. Yerleşik insanın kodlarındaki sürekli kaçan göçebenin, sadece fiziksel bir yer değiştirmenin ötesinde, olduğu yerde de gerçekleşebileceğini gördüm.

Beşinci bölüm olan “Yerin Kavramsallaştırılması: Göçebeliğin Poetikası” tartışmalarında yersizleşmenin sosyolojik ve politik arka planı, Deleuze ve Guattari okumaları üzerinden farklı yönleri ile değerlendirdim. Göçebeliğin, devlet karşıtlığı olarak algılanmasına karşın devlete içkin olduğunu anladım. Bu durumu ile tamamen politik bir alanın içerisinde yer alan göçebelik durumunun, devlet mekanı olan “gayrimenkul” üretimi ile ilişkilendirildiğini; hakir görüldüğünü, azınlık olmak veya azınlıkta kalmakla özdeşleştiğini anladım. Göçebe formları keşfetme deneyimi ile farklı örnekleri bu bölümde inceleyerek, bu keşfetmenin kent içerisindeki örneklerini inceleyerek alternatif bir yaşamı biçiminin mümkün olduğunu gördüm.

Tüm bu yer değiştirme pratikleri ve zoraki olmayan kent içi göçebeliğin yanında, 21.yüzyılda dünyada meydana gelen savaş, salgın ve zoraki hareketlilik de göçebelik durumunun zorunlu olduğu hallerdeki alternatif senaryoların araştırılmasının gerekliliğini

ortaya koymaktadır. Göçebelik kavramının, kent içerisindeki konut politikaları, toplumsal yaşamın inşası ve emeğin yeniden ve yeniden üretimi için hala etkin bir ara kesit olarak varlığını hissettirmesi, kentsel alanlardaki değişen yaşam biçimleri ve yeni fırsatlara yol açarken yepyeni bir bileşeni de tartışmaya açacaktır. ‘Düzensiz göçebelik’ olarak tanımlanan ve 2020 yılında etkisini tam olarak anlayamadığımız “yersiz yurtsuz” göç dalgalarının, sosyo-mekânsal olarak, sonraki yıllarda en çok konuşacağımız gündemleri oluşturacağı düşünülerek araştırılması ve irdelenmesi gerekmektedir. Kentsel mekanın, yaşanan pandemi ve göç dalgası ile sadece ‘durulan’ bir yer olduğu bu düzende, kent içi göçebeler ve zoraki göçebeler arasındaki sınır bulanıklaşmakta, bu da mekânsal ve kentsel aidiyet duygusunun yeniden sorgulanmasına sebep olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adriansen, H. K., and Nielsen, T. T. (2002). *Going Where the Grass is Greener: On the Study of Pastoral Mobility in Ferlo, Senegal*. Human Ecology.
- Agoston, Gabor. (2006). *Barut, Top ve Tüfek: Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, çev. Mehmet Tanju Akad, Kitap Yayınevi.
- Ak, Mehmet. "Batılı Gezginlerin Gözlemlerinde Yörük/Türkmen Çadırları" *Dergipark(online)* .ss 357, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/854449> (Erişim Tarihi 27 Şubat 2020).
- Aldershoff, Roos." *Markies" Böhtlingk(online)*, <https://www.bohtlingk.nl/en/markies-2/>. (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2020).
- Altun, Gül Cevhair (2015) "Bir Modernite Olgusu Olarak Hızın Sanatta Gösterimi" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, ss.120-135.
- Arslantürk, Ahmet, ve Günhan Börekçi. (2012). "Nüzhət-i Esrar'ül Ahyar Der Ahbar-i Sefer-i Sigetvar Sultan Süleyman'ın Son Seferi: Sultan Süleyman'ın Son Seferi", İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, ss. 155.
- Artun, Ali. (2003). "Modern Hayatın Ressamı Charles Baudelaire", İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atasoy, Nurhan. (2002). "Otağ-ı Hümayun Osmanlı Çadırları" İstanbul: Koç Kültür Sanat Yayınları.
- Augé, Marc. (1995). *Non-places: Introduction to an Anthropology* ,London: Verso.
- Baudelaire, Charles. (2014) "Modern Hayatın Ressamı", çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları.
- Banister, David. (2008) *"The Sustainable Mobility Paradigm."*Transport Policy.
- Badiou, Alain. (2013). "Deleuzecü Siyaset Diye Bir Şey Var Mıdır?", çev. Emre Koyuncu ve Burcu Yalım, Norgunk Yayınları.
- Balkaza, Gülüm. (2008). *Yer Değiştirilebilir Yapılar*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, ss.30-85.
- Barfield, J. Thomas.(1993), *The Nomadic Alternative*, Pearson.
- Bartley, Ernest R., ve Frederick Haigh Bair. (1960). *Mobile Home Parks and Comprehensive Community Planning*, Florida: Public Administration Clearing Service of the University Florida.

- Berman, Marshall. (1982). *All That Is Solid Melts Into Air*, New York: Verso.
- Bozkurt, Nebi. (1984). "Çadır" İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, ss.13-16.
- Branzi, Andrea. (2006) *No-Stop City*: Archioom Associati, Hyx Publish.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia, *Igloo (online)*
<https://www.britannica.com/technology/igloo>, (Erişim Tarihi 22 Ocak 2019).
- Bunn, Stephanie. 2002. *Living in Motion: Design and Architecture for Flexible Dwelling*
Weil am Rhein: Vitra Design Museum.
- Census, Us. *Census Bureau (online)*. <https://www.census.gov/>, (Erişim Tarihi 20 Ocak 2019).
- Çelebi, Evliya (2005). "Seyahatnâme", (ilk yayınlanma tarihi 17.yy): Metis Yayınları, İstanbul.
- Challeye, Felicien. (1973). "Mülkiyetin Tarihi" , çev. Turgut Altuğ, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ching, Francis D.K. (1970). *Architecture: From, Space and Order* Indianapolis: Reinhold Publication.
- Conrads, Ulrich. (1991). "20. Yüzyıl Mimarisinde Program ve Manifestolar", çev. Sevinç Yavuz. İstanbul Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı.
- Cresswell, Timothy. (2006) *"On The Move: Mobility in the Modern Western World"*, Routledge. London.
- Çolak, Ayşe Ferhan. (2005). "Mobil Konutların Türkiye’de Uygulanabilirliğinin İncelenmesi" Yüksek Lisans Tezi İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, ss 61-72
- Deleuze, Gilles. (2009). "İssız Ada ve Diğer Metinler", çev.Ferhat Taylan, Hakan Yücefer, İstanbul Bağlam Yayıncılık.
- Deleuze, Gilles. (2007). "Kritik ve Klinik", çev. İnci Uysal, İstanbul: Norgunk Yayınları.
- Deleuze, Gilles. (2015). "Anlamın Mantığı" çev. Hakan Yücefer İstanbul Norgunk Yayıncılık.
- Deleuze, Gilles. (2009). "Müzakereler" çev. İnci Uysal, İstanbul Norgunk Yayınları.
- Deleuze, Gilles., ve Parnet,Claire. (1982). *Dialogues* Amsterdam: Flammarion.

- Derrida, Jacques. (1995). *On The Name in On The Name*, California: Stanford University Press.
- Descartes, René. (2002). "Felsefenin İlkeleri", çev. Mesut Akın İstanbul Say Yayınları.
- Deviren, A.Senem. (2001). *Mimaride Yer: Yapının Araziyle İlişkinin Kavramsallaştırılması (1980-2000)*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, ss.66-73.
- Douglas, Mary. 1991. *The Idea of a Home: A Kind of Space* Maryland: The Johns Hopkins University Press.
- Ekici, Taner. (2001). *Teknolojik Gelişmelerin Mimarlığı Yönlendirici Etkileri Konusunda Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, ss.47-49.
- Ekmekçi, Çağrı. (2005). *Mimari Yapılarda Hareket Çeşitlerinin İncelenmesi ve Hareketin Mimari Tasarımda Kullanılması*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, ss. 78-81.
- Etimoloji. "Mobil" (online) <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/mobil> (Erişim Tarihi: 5 Şubat 2021).
- Fırat, H. Levent. (2006). *Mimarlıkta Mobilite Olgusu Üzerinden İnsan, Yer ve Yapı İlişkilerine Bir Bakış*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, ss. 65-67.
- Front, Celluloid Liberation. *Fellini's Commercials (online)* <https://www2.bfi.org.uk/news-opinion/sight-sound-magazine/reviews-recommendations/bytes/fellini-s-commercials>. (Erişim Tarihi 4 Nisan 2020).
- Furuto, Alison. *Tricycle House and Tricycle Garden.(online)* <https://www.archdaily.com/312651/tricycle-house-and-tricycle-garden-peoples-architecture-office-pao-peoples-industrial-design-office-pido>. (Erişim Tarihi 24 Aralık 2020).
- Güriz, Adnan. (1969). Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Georg Stauth, Bryan S.Turner. (2005). "Nietzsche'nin Dansı" , çev. Mehmet Küçük, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Giddens, Anthony. (1991). *The Consequences of Modernity*, California: Stanford University Press; 1st edition (March 1, 1991).

- Gojda, Martin. (2008). *Military Activities On Rome's Frontier: The Evidence Of Aerial Archaeology*.(online) https://www.researchgate.net/figure/Y-Pigwn-Wales-UK-Two-Roman-temporary-camps-superimposed-one-over-the-other_fig6_216544588. (Erişim Tarihi 26 Kasım 2019).
- Golembek, Lisa. (1995) *The Gardens of Timur: New Perspectives*. Vol.1.
- Guattari, Felix., ve Deleuze, Gilles. (1980). *Mille Plateaux* Minuit.
- Gulliver, Philip. (1975). *Nomadic movements: causes and implications*. In *Monod, T. (ed.), Pastoralism in Tropical Africa*, Oxford University Press, Oxford.
- Harper, Samuel. (2014). *Place and Non-Place Lecture*.(online) <https://slideplayer.com/slide/783007/>. (Erişim Tarihi 12 Mart 2020).
- Harvey, David. (2013). "Asi şehirler: şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru", çev. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul Metis Yayınları.
- Harvey, David. (1997). "Postmodernliğin Durumu", çev. Sungur Savran. İstanbul Metis Yayınları.
- Harvey, David. (2008). "Sosyal şehir ve Adalet", çev. Mehmet Morali, İstanbul Metis Yayınları.
- Heidegger, Martin. (1962). *Being and Time*, Cambridge: Blackwell Publishers.
- Husserl, Edmund. (1962). *Ideas, translated by W.R.Boyce Gibson* London: Collier Books.
- İbn-i Haldun, (1977), *Mukaddime 1*, Onur Yayınları.
- Ibelings, Hans. (2003). *Mobile Architecture In The Twentieth Century, Parasite Paradise: a Manifesto for Temporary Architecture and Flexible Urbanism* içinde, düzenleyen: L. Melis Rotterdam: NAI Publishers/SKOR, ss.66-72.
- Ingold, Tim. (2000). *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*, Routledge, London.
- Irons, William. (1974). *Nomadism as Political Adaptation: The Case of Yomut Turkmen*. American Ethnologist.
- Irons, William., and Dyson-Hudson, Neville. (eds.) (1972). *In Perspectives on Nomadism*, E. J. Brill, Leiden.
- Jacob, Manuel *Caravan and Motorhome Club Collection*.(online) <https://nationalmotormuseum.org.uk/collections/camc-collection/>. (Erişim Tarihi 14 Aralık 2020).

- Jeanniere, Abel. (1993). "Modernite Nedir? Modernite Versus Postmodernite", çev. Mehmet Küçük, Vadi Yayınları.
- Jensen, B.Ole, (2013), "Staging Mobilities", Routledge. London.
- Karagöz, Hakan. (2010). "Osmanlı ve Avusturya Ordularının 1739 Belgrad Kuşatması'nda Kullandıkları Toplar ve Topların Tahrip Güçleri." Tarih Dergisi, ss.82-100.
- Kaya, Bahar. (2005). *Hareket Kavramının Modern Mimarlığa Etkileri Üzerine Bir Araştırma* Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, ss.55-58.
- Kronenberg, Robert. (2002). *Houses in Motion: The Genesis, History and Development of the Portable Building* Liverpool: Wiley, ss.55-58.
- Kronenberg, Robert. (1995). *Houses In Motion*, San Francisco: Wiley-Academy.
- Le Corbusier, (1987) "*City of Tomorrow and Its Planning*" Dover Publications.
- Lefebvre, Henri. (2013) . "Kentsel Devrim", çev.Selim Sezer İstanbul Sel Yayıncılık (Orjinal Basım Tarihi 1970).
- Long, Peter.(2003), *Superstudio: Life Without Objects*, Skira.
- Manz, Beatrice Forbes. (2006). "Timurlenk: Bozkırın Son Göçebe Fatih", çev.Zuhal Bilgin İstanbul Kitap Yayınları.
- Meloan, Taylor Wells. 1954. *Mobile Homes: The Growth and Business Practices of the Industry* Homewood: Richard D. Irwin, Inc.
- Merin, Gili. (2018). *AD Classics: The Dymaxion House / Buckminster Fuller*.(online) . <https://www.archdaily.com/401528/ad-classics-the-dymaxion-house-buckminster-fuller>. (Erişim Tarihi 4 Şubat 2016).
- Merleau-Ponty, Maurice. (1962). *Phenomenology of Perception* New York: New York: The Humanities Press.
- MIT Press, (2001), "*The Automobile in Le Corbusier's Ideal City*"(online) http://mitp-contentserver.mit.edu:18180/books/content/sectbyfn?collid=books_pres_0&id=9008&fn=9780262015363_sch_0001.pdf (Erişim Tarihi 20 Şubat 2021).
- Morgan, H., Lewis. (1882). *Houses and House Life of the American Aborigines Contributions to N. A. Ethnology*. Utah, USA: University of Utah Press; 1st Edition (January 28, 2003).

- Mumford, Lewis. (2013). "Tarih Boyunca Kent - Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği", çev. Gürol Koca İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Norberg - Schulz, Christian. (1988). *Architecture: Meaning and Place*, New York: Rizzoli International Publications.
- Norberg-Schulz, Christian. (1985). *The Concept of Dwelling On The Way Of Figurative Architecture*, New York: Electa Rizzoli.
- Petena, Gianni.(2017), *Radical Utopias- Archizoom*, , Buti, Superstudio, Quodlibert.
- Römer, Claudia. (1995). *Osmanische Festungbesetzungen in Ungarn zur Zeit Murads III, Dargestellt anhand von Petitionen zur Stellenvergabe* Wien: Austrian Academy of Sciences Press.
- Rapoport, Amos. (2004). "Kültür Mimarlık Tasarımı", çev.Selçuk Batur.İstanbul Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Relph, Edward. (1977). *Place and Placelessness* London: Pi Publicaiton.
- Redfort, Scott. (1993) *Thirteenth- Century Rum Seljuq Palaces And Palace Imagery*, Michegan, Freer Gallery of Art.
- Ricaut, Paul. (1686). *The History of the Present State Of The Ottoman Empire* London: In three Books.
- Rohmer, Marlies. *Floating Houses in IJburg / Architectenbureau Marlies Rohmer.(online)* <https://www.archdaily.com/120238/floating-houses-in-ijburg-architectenbureau-marlies-rohmer>. (Erişim Tarihi: 12 Mart 2020).
- Roth, Leland M. (2000). "Mimarlığın Öyküsü", çev. Ergün Akça İstanbul Kabalcı Yayınları.
- Rudofsky, Bernard. (1964). *Architecture without architects: A short introduction to non-pedigreed architecture*, London: Academy Editions.
- Sartre, Jean-Paul. (1956). *Being And Nothingness: A Phenomenological Essay On Ontology* New York: Editions Gallimard.
- Somerville, Peter. (1992). *Homelessness and the Meaning of Home: Rooflessness or Rootlessness?* Lincoln: International Journal of Urban and Regional Research.
- Soykurt, Bora. (2006). *Su Üzerinde Yüzen Yeni Turizm Ve Yaşam Alanları Yaratma Arayışı Üzerine Bir Araştırma* Yüksek Lisans Tezi,İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, ss.56-58.
- Sonder, Oral (1989) *Siyasi Tarih 1.Cilt- İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitapevi, İstanbul.

- Tekin, A. Başak. (2007). *Alternatif Yaşam Modelleri ve Geleceğin Konutu: Konutun Kavramsal Değişim ve Dönüşümü* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, ss.61-68.
- Thacker, Andrew. (2003) *“Moving Through Modernity”* Manchester University Press, Manchester.
- Titus, Livy. (753). *History of Rome, Volume XIV: Summaries. Fragments. Julius Obsequens. General Index*, Cambridge: Harvard University Press.
- Toffler, Alvin. (1974). *Places: the New Nomads, The Future of Cities* içinde, düzenleyen: Andrew Blowers ve diğ., London: Hutchinson Educational in Association with the Open University Press.
- Tunçdilek, Nejdet. (1986). *“Türkiye’de Yerleşmenin Evrimi”* İstanbul: Deniz Bil. Coğ. Enst. Yay. No: 4, ss.13.
- Tuncel, Ahu. 2007. *Mobil Konutlarda İç Mekan Organizasyonu ve Mobil Mekanların Tarihsel Gelişim Süreci* Yüksek Lisans Tezi, İstanbulMimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, ss.43-44.
- Uzun, İnci. 2008. *Kamusal Mekân - Tüketim Olgusu Etkileşiminin İzmir’deki Alışveriş Merkezleri Bağlamında Değerlendirilmesi* Yüksek Lisans Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, ss.43-55.
- Vercruyssen, Frederik. *BLOB VB3.(online)* <https://www.dmva-architecten.be/en/projects/blob-vb3>. (Erişim Tarihi 16 Kasım 2020).
- Wittgenstein, Ludwig. (1969). *Philosophische Grammatik* Berlin: Suhrkamp Publication.
- Wodiczko, Krzysztof. 1999. *Critical Vehicles: Writings, Projects, Interviews*, London: The MIT Press,ss.16-18.
- Yırtıcı, Hakkı. 2003. *Modern Kapitalist Toplumda Mekan Üretimi* Doktora Programı, İstanbul İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, ss.64-82.
- Yırtıcı, Hakkı., ve Belkıs. Uluoğlu. (2004). *Mekanın Altyapısal Dönüşümü* İstanbul İtüdergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım, ss.21-33.
- Yapanar, A. 1939. *Mimarlar Odası Arkitekt Veritabanı.(online)* http://dergi.mo.org.tr/detail.php?id=2&sayi_id=103. (Erişim Tarihi 17 Ekim 2018).
- Yoshida, Akihiro. 2010. *Capsule Hotel in Kyoto*. <https://inspiration.detail.de/capsule-hotel-in-kyoto-103568.html?lang=en> (Erişim Tarihi 23 Aralık 2018).